

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПРИЙМАК БОГДАН ІВАНОВИЧ

УДК 327(430):(4-11+4-191.2)]“2005/2018“(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ ЩОДО ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА
СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПЕРІОД КАНЦЛЕРСТВА АНГЕЛИ МЕРКЕЛЬ**

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник – Крушинський Вадим Юрійович, доктор політичних наук,
професор

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

ПРИЙМАК Б. І. Політика Німеччини щодо держав Центральної та Східної Європи у період канцлерства Ангели Меркель. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2018.

У рамках дисертаційної роботи проведено дослідження процесу оформлення, змісту й практичного втілення політики Німеччини стосовно Центральної та Східної Європи під час канцлерства Ангели Меркель. Вивчені можливості діяльності Німеччини у регіоні, а також основні виміри взаємодії. Завершення доби «холодної війни», розпад соціалістичної системи та становлення нових незалежних країн у Європі зумовили необхідність перегляду концепції зовнішньої політики ФРН. Ефективна політична стратегія та підтримка євроінтеграційних процесів, дозволили Німеччині стати ключовим «локомотивом» ЄС та важливим актором у системі міжнародних відносин. Використання несилових засобів для досягнення політичних цілей та завдань є визначальною особливістю зовнішньо-політичної стратегії ФРН. Це передбачає активну багатосторонню та двосторонню співпрацю, орієнтацію в міжнародних відносинах на спільні інтереси та цінності. Європейська політика залишається традиційно головним напрямом німецької дипломатії, незважаючи на швидкі зміни міжнародного середовища, появу нових загроз і викликів.

Дисертант проводить аналіз концептуально-теоретичних аспектів дослідження зовнішньої політики ФРН щодо держав Центральної та Східної Європи. Теоретична база дисертаційної роботи зображена у вигляді наукової дискусії між двома провідними школами теорії міжнародних відносин – реалізму та лібералізму. На основі аналізу зовнішньої політики ФРН, що ґрунтується на принципах багатополлярності та взаємодії з іншими державами, що прагнуть досягти спільної мети та користуються привілеями від взаємодії з

усіма партнерами, автор вважає, що основним принципом зовнішньополітичної стратегії Німеччини є мультилатералізм.

Автор зазначає, що зовнішня політика ФРН характеризується використанням стратегії несилових методів так званої «м'якої сили». У післявоєнний час Німеччині вдалося відновити економіку і своє становище на міжнародній арені. З об'єднанням Німеччина стала великою європейською державою при нестачі ресурсів «жорсткої сили». У цих умовах ФРН стала нарощувати ресурси і інструменти «м'якої сили» для вирішення завдань як внутрішніх, так і зовнішньополітичних. У результаті, Німеччина стала визнаним «локомотивом» європейської інтеграції, до чієї думки прислуховуються при виникненні кризових явищ не лише на європейському просторі, а й у рамках багатосторонніх структур.

Дисертант вважає, що питання ефективної взаємодії з країнами Центральної та Східної Європи є в даний час дуже актуальною для зовнішньої політики ФРН. Німецьке керівництво розглядає країни цього регіону як своєрідних «молодших партнерів», які в значній мірі залежать від Німеччини, а саме – від німецької позиції з таких ключових питань, як розширення ЄС і НАТО на Схід.

Вишеградська група у контексті політики Східного сусідства Європейського Союзу є «авангардом», покликаним проводити цю політику. Країни Вишеградської групи, ставши членами Європейського Союзу, отримали можливість впливати на політичні, економічні та безпекові процеси, які відбуваються в Європі та ЄС. Їх уряди в цілому підтримують подальше розширення ЄС. Так, у листопаді 2016 р. голови МЗС країн Вишеградської групи (В4 – Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) у спільній декларації підтримали розширення Європейського Союзу на шість країн, до яких увійшли Чорногорія, Сербія, Македонія, Албанія, Боснія та Герцеговина і частково визнану державу Косово. Країни В4 пропагують позицію, згідно з якою розширення Європейського Союзу є засобом забезпечення стабільності, безпеки та добробуту Західних Балкан.

В цей же час, слід констатувати фактичну втрату єдності позиції країн Вишеградської групи після вступу до Євросоюзу. Країни керуються насамперед не спільними цілями, а власними інтересами. Яскравим прикладом існування «вишеградської фікції» стали події під час «Революції гідності». У той час, коли у Польщі та Чехії відбувалися акції підтримки України, у Словаччині та Угорщині, висловлювали підтримку владі В.Януковича. Згодом, після анексії Криму Росією, словаки й угорці виступили проти введення санкцій щодо РФ.

Автор зазначає, що одними із засобів проведення політики Німеччини щодо регіону ЦСЄ у рамках ЄС є формат співробітництва з Францією та Польщею «Веймарський трикутник» і програма «Східне партнерство». Співпраця у форматі «Веймарського трикутника» сприяла встановленню нових зв'язків з офіційною Варшавою та інтеграції Польщі в євроатлантичні і євроінтеграційні структури. Цілком логічно, що Польща стала провідним гравцем Східного партнерства ЄС будучи зацікавленою в успішній трансформації східних сусідів ЄС, зокрема України.

В дисертації проаналізовані питання еволюціонування двосторонніх відносин України з Німеччиною під час урядування Ангели Меркель. Автор стверджує, що активна трансформація україно-німецьких відносин почалась за часів урядування Ангели Меркель. З початку перебування Ангели Меркель на посаді канцлера, Німеччина протягом довгого часу формування відносин з Україною, виключно у контексті взаємин з Російською Федерацією та сприяла прагматичному розвитку німецько-російських торговельно-економічних відносин. Позиція канцлера А. Меркель полягала у намаганні знайти нову відповідну формулу відносин між Європейським Союзом та Україною. Такою формулою могла бути «тісна співпраця» як певна проміжна фаза між нині діючою Європейською політикою сусідства (ЄПС) і потенційним повноправним членством у Євросоюзі. Водночас підкреслювалося, що на цьому етапі не варто давати керівництву України певних обіцянок чи взагалі надавати Україні європейської перспективи. Відповідно, ініціатива Євросоюзу

«Східне партнерство» стала певною проміжною фазою. Проте, «Східне партнерство» не давало реальних можливостей для вступу України в ЄС.

Анексія Росією Криму в лютому-березні 2014 р. та початок конфлікту на Сході України, викликаний збройною агресією Росії влітку 2014 р., спричинили суттєву трансформацію україно-німецьких відносин. Відносини між Росією і Німеччиною значно погіршилися через анексію Росією Криму та підтримку сепаратистів на Донбасі.

З самого початку російсько-українського конфлікту А. Меркель зайняла принципову позицію щодо агресії Росії проти України, регулярно погрожуючи Кремлю економічними санкціями третього рівня. Канцлер ФРН змогла змінити думку громадськості та еліт в Німеччині та переконати інші країни-члени ЄС підтримати санкції проти РФ. В умовах кризи в Україні Німеччина спромоглася виробити хиткий режим припинення вогню (Мінські домовленості), об'єднати і зберегти зовнішню підтримку західних санкцій проти Росії.

Дисертант уперше в українській міжнародно-політичній науці дослідив питання еволюції «східної політики» ФРН після вступу країн Центральної Європи та частини балканських країн до НАТО та ЄС. Поставлене питання про відмінність у підходах ФРН до країн Центральної Європи та східноєвропейських країн пострадянського простору. На основі проведеного аналізу, визначено етапи реагування німецької зовнішньої політики на події військової анексії Криму Росією та конфлікту на Сході України. Проведений аналіз еволюції відносин Німеччини з країнами Вишиградської четвірки в євроінтеграційному напрямку та можливостей застосування досвіду зазначених держав у визначенні зовнішньої політики України в царині двосторонніх відносин з ФРН щодо реалізації євроінтеграційної перспективи нашої держави.

Удосконалено теоретичні підходи до дослідження зовнішньої політики Німеччини стосовно країн Центральної та Східної Європи під час канцлерства Ангели Меркель. Уточнено особливості процесу трансформації зовнішньої політики ФРН щодо держав ЦСЄ, який виявляється у переорієнтуванні від звичної поведінки «поміркового спостерігача» до ролі «антикризового

менеджера». Визначено значення «Веймарського трикутника» з точки зору розвитку східного вектору зовнішньої політики ФРН, що полягає у подальшому розширенні ЄС на Схід та формуванню єдиної європейської системи безпеки. Досліджені основні напрями та завдання взаємовідносин ФРН з країнами Вишеградської групи, що спрямовуються на зміцнення підтримки у ЄС, з огляду на тривалу кризу у Євросоюзі, зміну підходів США до проблем міжнародної і, зокрема, європейської політики і посилення Росії.

Ключові слова: ФРН, зовнішня політика Німеччини, трансформація, ЦСЄ, Європейський Союз, українсько-німецькі відносини.

ABSTRACT

PRYMAK B.I. The Politics of Germany on the States of Central and Eastern Europe during the Chancellery Angela Merkel. – Qualification scientific thesis. Manuscript.

Thesis for the degree of a candidate of political sciences in specialty 23.00.04. – Political problems of international systems and global development. – Kyiv National Taras Shevchenko University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2018.

In the framework of the dissertation, the study of the process of registration, content and practical implementation of Germany's policy on Central and Eastern Europe during Chancellor Angela Merkel has been conducted. The possibilities of German activity in the region are studied, as well as the main dimensions of interaction. The end of the Cold War, the collapse of the socialist system, and the emergence of new independent countries in Europe led to the need to revise the concept of foreign policy of Germany. An effective political strategy and support for European integration processes allowed Germany to become the key "locomotive" of the EU and an important actor in the international relations system. The use of non-military means to achieve political goals and objectives is a decisive feature of the foreign policy strategy of the Federal Republic of Germany. It involves active

multilateral and bilateral cooperation, orientation in international relations on common interests and values. European politics remains traditionally the main focus of German diplomacy, despite the rapid changes in the international environment, the emergence of new threats and challenges.

The dissertation analyzes the conceptual and theoretical aspects of the study of foreign policy of the Federal Republic of Germany concerning the states of Central and Eastern Europe. The theoretical basis of the dissertation is depicted in the form of a scientific discussion between the two leading schools of the theory of international relations - realism and liberalism. Based on the analysis of the foreign policy of Germany, based on the principles of multipolarity and cooperation with other states that seek to achieve a common goal and enjoy the privileges of interaction with all partners, the author believes that the main principle of Germany's foreign policy strategy is multilateralism.

The author notes that the foreign policy of Germany is characterized by the use of the strategy of non-strength methods of so-called "soft power". In the postwar period, Germany succeeded in restoring its economy and its position on the international scene. With the unification of Germany became a great European state with a lack of resources of "hard force". In these circumstances, the Federal Republic of Germany began to build up resources and tools of "soft power" to solve the problems of both internal and foreign policy. As a result, Germany has become an acknowledged "locomotive" of European integration, whose opinion is listened to when there are crisis phenomena, not only in the European space, but also within the framework of multilateral structures.

The respondent thinks that the issue of effective interaction with the countries of Central and Eastern Europe is currently very relevant for the foreign policy of Germany. The German leadership views the countries of this region as distinct "younger partners", which are heavily dependent on Germany, namely, from the German position on key issues such as the enlargement of the EU and NATO to the East.

The Visegrad Group in the context of the policy of the Eastern Neighborhood

of the European Union is the "avant-garde" to pursue this policy. The countries of the Visegrad Group, having become members of the European Union, have the opportunity to influence the political, economic and security processes that take place in Europe and the EU. Their governments generally support further EU enlargement. Thus, in November 2016, the heads of the foreign ministries of the countries of the Visegrad Group (B4 - Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary) in a joint declaration supported the enlargement of the European Union to six countries, which included Montenegro, Serbia, Macedonia, Albania, Bosnia and Herzegovina and partly recognized Kosovo. B4 countries advocate a position that the enlargement of the European Union is a means to ensure the stability, security and prosperity of the Western Balkans.

At the same time, it should be noted the actual loss of the unity of the position of the countries of the Visegrad Group after joining the European Union. Countries are guided not by common goals but by their own interests. A vivid example of the existence of the "Visegrad Fiction" was the events during the "Revolution of Dignity". At a time when support campaigns were held in Poland and the Czech Republic in Slovakia and Hungary, they expressed support for Yanukovich's authorities. Subsequently, after the annexation of Crimea by Russia, Slovaks and Hungarians opposed the imposition of sanctions against the Russian Federation.

The author notes that one of the means of conducting German policy on the CEE region within the EU is the format of cooperation with France and Poland, the Weimar Triangle and the Eastern Partnership program. The cooperation in the Weimar Triangle format helped to establish new ties with official Warsaw and integrate Poland into Euro-Atlantic and Euro-Atlantic integration structures. It is logical that Poland has become a leading player in the EU Eastern Partnership, as it is interested in the successful transformation of the EU's eastern neighbors, in particular Ukraine.

The dissertation analyzes the issues of bilateral relations between Ukraine and Germany during the administration of Angela Merkel. The author argues that the active transformation of Ukrainian-German relations began during Angela Merkel's

government. From the beginning of Angela Merkel's post as Chancellor, Germany for a long time to form relations with Ukraine, solely in the context of relations with the Russian Federation and contributed to the pragmatic development of German-Russian trade and economic relations. The position of Chancellor A. Merkel was in an effort to find a new relevant formula for relations between the European Union and Ukraine. Such a formula could be "close cooperation" as a certain intermediate phase between the current European Neighborhood Policy (ENP) and the potential full membership in the European Union. At the same time, it was stressed that at this stage it is not necessary to give Ukraine's leadership certain promises or to give Ukraine a European perspective at all. Accordingly, the European Union initiative "Eastern Partnership" has become a certain intermediate phase. However, the Eastern Partnership did not provide real opportunities for Ukraine's accession to the EU.

The annexation by Russia of Crimea in February-March 2014 and the beginning of the conflict in the East of Ukraine, caused by the armed aggression of Russia in the summer of 2014, have caused a significant transformation of the Ukrainian-German relations. Relations between Russia and Germany have damaged significantly due to Russia's annexation of the Crimea and the support of separatists in the Donbas.

From the beginning of the Russian -Ukrainian conflict, A. Merkel took a principled position on Russia's aggression against Ukraine, threatening the Kremlin with regular economic sanctions on the third level. The German Chancellor was able to change the opinion of the public and elites in Germany and convince other EU member states to support sanctions against the Russian Federation. In the context of the crisis in Ukraine, Germany managed to work out a shaky cease-fire regime (Minsk agreements), to unite and maintain external support for Western sanctions against Russia.

The thesis for the first time in Ukrainian international political science has been devoted to the issue of the evolution of the "Eastern policy" of the Federal Republic of Germany after the accession of Central European countries and part of the Balkan countries to NATO and the EU. The question of the difference in

approach of Germany to the countries of Central Europe and the East European countries of the post-Soviet space is raised. On the basis of the analysis, the stages of the reaction of German foreign policy to the events of the military annexation of Crimea to Russia and the conflict in the East of Ukraine were determined. An analysis of the evolution of German relations with the countries of the Visegrad Quartet in the European integration and the possibilities of using the experience of these states in defining the foreign policy of Ukraine in the field of bilateral relations with Germany on realization of the European integration perspective of our state.

The theoretical approaches to the study of German foreign policy towards Central and Eastern European countries during Chancellor Angela Merkel have been improved. The peculiarities of the process of the transformation of the foreign policy of the Federal Republic of Germany towards the states of the CEE, which is manifested in the reorientation from the usual behavior of the "moderate observer" to the role of "anti-crisis manager", is specified. The significance of the Weimar Triangle from the point of view of the development of the eastern vector of foreign policy of the Federal Republic of Germany, which consists in the further expansion of the EU towards the East and the formation of a single European security system. The main directions and tasks of the relationship between the Federal Republic of Germany and the countries of the Visegrad Group, aimed at strengthening support in the EU, in view of the long-term crisis in the European Union, the change of the US approaches to the problems of international and, in particular, European policy and strengthening of Russia, have been studied.

The results of the dissertation can be used for the practical work of the staff of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, politicians, representatives of state structures, whose work is aimed at deepening interstate ties between Ukraine and Germany, improving the foreign policy course and implementing the European integration direction of our state. Also, the results of this study can be used by authors in research work, which seeks to study the foreign policy of the Federal Republic of Germany in the region of CEE.

Scientific materials and conclusions of the dissertation can be useful for the

work of analytical institutes and research centers, as well as in the development and preparation of teaching materials for higher education institutions, normative and special courses of courses "International relations and world politics", "Foreign policy of Germany", "Foreign Policy of Western European Countries".

Key words: Germany, German foreign policy, transformation, CEE, European Union, Ukrainian-German relations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Приймак, Б.І. (2017). Трансформація зовнішньої політики Німеччини у зв'язку з кризою в Україні. *Науковий журнал «Politicus»*, 4, С. 121-125.

2. Приймак, Б.І., В.Ю. Крушинський (2017). Ставлення Німеччини до євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України. *Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*, 131, С. 22-33.

3. Приймак, Б.І. (2018). Євроінтеграційна та євроатлантична політика України у контексті двосторонніх відносин з ФРН у період канцлерства Ангели Меркель. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки*, № 18-19 http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3564

4. Приймак, Б.І. (2017). Transformation der ukrainisch-deutschen Beziehungen im Zusammenhang mit den Bestrebungen der Ukraine zur Euro-Integration und dem Donbass-Konflikt. *Evropský politický a právní diskurz*, 4/5, С. 11-16.

5. Приймак, Б.І. (2017). Веймарський трикутник як інструмент зовнішньої політики Німеччини в контексті розширення ЄС на Схід. *Evropský politický a právní diskurz*, 4/6, С. 24-31.

Праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Приймак, Б.І. (2016). Східноєвропейський вектор політики Німеччини в рамках ЄС. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах

глобалізації», 12, С. 74-77.

7. Приймак, Б.І. (2016). Особливості відносин Німеччини з Вишеградською групою у контексті східноєвропейської політики ФРН. *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*, 1, С. 22-25.

8. Приймак, Б.І. (2016), Східноєвропейська політика Німеччини під час урядування Ангели Меркель, *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна»*, 1, С. 49-53.

9. Приймак, Б.І. (2017), Східне партнерство» як механізм зовнішньої політики Німеччини щодо євроінтеграційних процесів, *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*, 1, С. 15-19.

10. Приймак, Б.І. (2018), Етапи реагування німецької дипломатії на безпекові виклики у зв'язку з агресією Росії проти України, *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна»*, 1, С. 8-11.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.	25
1.1. Стан наукової розробки теми. Джерельна база дослідження. ..	25
1.2. Концептуально-теоретичні засади зовнішньої політики Німеччини.....	33
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПОЛІТИКИ ФРН У РЕГІОНІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	43
2.1. Зовнішньополітичні інтереси ФРН в східноєвропейському регіоні.	43
2.2. Східний вектор зовнішньої політики ФРН у рамках політики ЄС.....	66
Висновки до розділу 2.....	85
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ ЩОДО КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗШИРЕННЯМ ЄС.....	87
3.1. Відносини Німеччини з країнами Вишеградської групи в контексті подальшого розвитку та функціонування ЄС.....	87
3.2. Веймарський трикутник як контрагент зовнішньої політики Німеччини в контексті розширення ЄС на Схід.....	116
Висновки до розділу 3.....	133
РОЗДІЛ 4. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ФРН НА ПРИКЛАДІ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН З УКРАЇНОЮ.....	135

4.1. Євроінтеграційна та євроатлантична політика України в контексті двосторонніх відносин з ФРН.....	135
4.2. Ставлення Німеччини до євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України.	150
Висновки до розділу 4.....	189
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ДОДАТКИ.....	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВДП – Вільна демократична партія
- ГТС – газотранспортна система
- ЄС – Європейський Союз
- ЗЄС – Західноєвропейський союз
- ЗПГ – зріджений природний газ
- НАТО – Організація Північноатлантичного договору
- НДР – Німецька Демократична Республіка
- ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
- ПДЧ – План дій щодо членства в НАТО
- РФ – Російська федерація
- СЗПБ – Спільна зовнішня політика та політика безпеки ЄС
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- ЦСЄ – Центральна та Східна Європа
- ХДС – Християнсько-демократичний союз (політична партія у ФРН)
- ХСС – Християнсько-соціальний союз (політична партія у ФРН)
- СДПН – Соціал-демократична партія Німеччини
- МЗС – Міністерство закордонних справ
- В4 – Вишеградська група або Вишеградська четвірка (об'єднання у складі Чехії, Словаччини, Польщі і Угорщини)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток відносин з державами Центральної та Східної Європи є одним з пріоритетних напрямків зовнішньої політики Німеччини, що зумовлено як географічною детермінантою, так і об'єктивною зацікавленістю в секторальній співпраці.

Враховуючи політичне та економічне лідерство серед європейських держав, Німеччина є одним з найбільш бажаних партнерів для України. Канцлер Німеччини Ангела Меркель, займаючи цей пост з листопада 2005 р., має всі шанси продовжувати впливати та формувати політику ФРН щодо держав Центральної та Східної Європи, а також Європейського Союзу в цілому, принаймні, до осені 2021 року. Україна у східній політиці ФРН під час канцлерства А. Меркель продовжувала розглядати невід'ємною складовою для забезпечення стабільності у регіоні Центральної та Східної Європи. Проте, у порівнянні із своїми східноєвропейськими сусідами, динамічність двосторонніх відносин між Україною та Німеччиною була значно нижчою. Нова концепція зовнішньої політики ФРН починає вибудовуватись на окремих векторах відносин із державами Східної Європи.

У відносинах зі своїми безпосередніми сусідами – країнами «Вишеградської четвірки» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина) ФРН застосувала тактику всебічної підтримки демократичних реформ і євроінтеграційних прагнень. Натомість у відносинах із Україною, як державою колишнього пострадянського простору, ФРН діяла більш стриманіше та дотримувалась певних зовнішньополітичних принципів, згідно з якими при вибудовуванні європейської системи безпеки є небезпечним намагатися ігнорувати інших політичних гравців – у даному випадку Росії.

Цей факт визначає науковий і практичний інтерес до її політичних настанов, що впливає на сприйняття центрально-східноєвропейського вектору та зокрема євроінтеграційних перспектив України. Вочевидь, незважаючи на підтримку Німеччиною у розширенні ЄС на Схід, позицію канцлера А.

Меркель щодо України можна визначити як прагматично-обережну. Зважаючи на серйозні безпекові проблеми у Європі, ФРН продовжує підтримувати євроінтеграційні устремління України та балансувати у відносинах з РФ.

Дослідження процесу оформлення, змісту й практичного втілення політики ФРН стосовно Центрально-Східної Європи ставлять інтерес, по-перше, для визначення можливостей діяльності Німеччини у регіоні, а також вимірів взаємодії з ними. По-друге, ця галузь німецької зовнішньої політики вирізняється усталеністю як стосовно напрямів, так і принципів її проведення. Вона слугує прикладом продуманого стратегічного напрямку зовнішньої політики. Саме у цій якості досвід політики Німеччини у регіоні може виявитися надзвичайно корисним, з огляду на нерозвиненість стратегічного планування у зовнішньополітичній діяльності України.

Інший важливий комплекс – це проблеми безпеки регіону і тісно пов'язані з ними політичні питання. Починаючи з середини 2000-х рр. у зовнішній політиці Німеччини виразно намітилася тенденція у зовнішній політиці Німеччини на здобуття все більшої ролі на світовій арені, причому не одноосібно, а як лідер єдиної Європи. Тому першочерговим завданням Німеччини стало зміцнення економічної і політичної ваги ЄС за рахунок залучення держав ЦСЄ. Німеччина зацікавлена в тому, щоб держави ЦСЄ не тільки географічно та інституційно були невіддільною частиною ЄС, але і в політичному плані – поділяли німецьку точку зору щодо проблем як внутрішньо-європейського, так і загальносвітового характеру. Проте говорити про беззастережну згуртованість країн ЦСЄ та Західної Європи у ключових питаннях союзного розвитку поки не доводиться.

З інтересів ФРН щодо подальшого посилення ЄС прямо витікає зацікавленість у створенні на території Європи єдиної системи безпеки й наявності на її кордонах стабільних держав. Німеччина традиційно підтримує усі ініціативи щодо цих питань. Так нею було підтримано програму НАТО «Партнерство заради миру», яка регламентувала співпрацю Альянсу з країнами, які не є його членами, активно просуває ідеї створення спільних

частин та навіть збройних сил ЄС. Вона вкрай зацікавлена в тому, щоб охопити країни регіону єдиним поясом безпеки. Тому спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗПБ) сьогодні однією з трьох основ, на якій ґрунтується Європейський союз. ФРН намагається вибудувати єдину європейську систему безпеки, оскільки саме в її рамках можливо швидко реагувати на виникаючі конфлікти, а також застосовувати заходи раннього попередження щодо можливих конфліктів. Особливо актуальною ця проблема постала після анексії Криму та відкритої агресії Росії проти України починаючи з 2014 р. Занепокоєність країн ЦСЄ щодо можливої ескалації конфлікту може призвести до зближення їхніх позицій з німецькою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано в межах комплексної програми науково-дослідних робіт Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку світових процесів глобалізації» (затвердженої на Вченій раді Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 20 червня 2011 року, протокол № 13) та науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка №0111U007054 «Україна в міжнародних інтеграційних процесах» (зокрема, її підрозділу 1 «Україна в сучасних політичних та безпекових процесах»).

Наукове завдання, яке вирішується у роботі, полягає у віддзеркаленні та проведенні аналізу процесів трансформування зовнішньої політики ФРН під час урядування Ангели Меркель щодо держав Центральної та Східної Європи в умовах нових безпекових викликів та змін міжнародного середовища.

Метою дисертаційного дослідження є аналіз процесу практичного втілення й трансформації зовнішньої політики ФРН у регіоні Центральної та Східної Європи під час урядування Ангели Меркель.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**, які й визначають структуру роботи:

- виділити основні групи інтересів Німеччини щодо держав регіону Центральної та Східної Європи;
- визначити роль ФРН у розширенні Європейського Союзу на Схід;
- проаналізувати основні інтереси ФРН у веденні європейської політики стосовно держав Центральної та Східної Європи;
- дослідити роль «Східного партнерства» у східноєвропейській політиці ФРН;
- проаналізувати особливості відносин Німеччини з Вишеградською групою у контексті східноєвропейської політики ФРН;
- розкрити роль Веймарського трикутника у зовнішній політиці ФРН;
- дослідити процес становлення та розвитку зовнішньополітичних підходів Німеччини щодо України;
- визначити основні напрямки політики ФРН щодо євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України та простежити трансформацію зовнішньої політики Німеччини під час урядування А. Меркель у зв'язку з агресією Росії проти України.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика ФРН.

Предметом дослідження виступає політика ФРН у Центрально-Східній Європі у період канцлерства Ангели Меркель.

Методика дослідження. У рамках дисертаційної роботи проведено дослідження процесу оформлення, змісту й практичного втілення політики ФРН щодо держав Центральної та Східної Європи. Вивчені можливості діяльності Німеччини у регіоні, а також основні виміри взаємодії. Аналіз концептуально-теоретичних аспектів дослідження зовнішньої політики ФРН щодо держав Центральної та Східної Європи. Теоретична база дисертаційної роботи зображена у вигляді наукової дискусії між двома провідними школами теорії міжнародних відносин – реалізму та лібералізму.

Для вирішення завдань дисертаційного дослідження були використані загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні методи теоретичного й емпіричного дослідження.

При написанні дослідження використовувалися якісні наукові методи, зокрема: аналітичний та метод експертної оцінки. Під час написання ряду розділів проводився порівняльний аналіз з елементами системного підходу, що допомогло розкрити системний характер відносин між Україною та Німеччиною у політико-економічній та безпековій сфері та структурувати пріоритети українсько-німецьких відносин, а також дослідити виявити комплексну картину формування зовнішньої політики ФРН щодо держав Центральної та Східної Європи та порівняти окремі етапи її формування.

Порівняльний аналіз в поєднанні з системним підходом використовувався для оцінки концептуальних основ і головних напрямків зовнішньої політики Німеччини під час урядування Ангели Меркель. При цьому використовувалися принципи історизму та об'єктивності. Історичний підхід дозволив проаналізувати процес розвитку центрально-східноєвропейської політики ФРН в умовах трансформації системи європейської безпеки.

Принцип, в основі якого лежить системний аналіз, дає можливість комплексно вивчати трансформацію зовнішньої політики ФРН в умовах змін міжнародно-політичного та безпекового середовища, визначаючи найвагоміші складові, приходячи до відповідних висновків та узагальнень інформації.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період урядування Ангели Меркель з листопада 2005 року до вересня 2017 року – моменту обрання на 4-й термін Федерального канцлера Німеччини. Період трьох термінів канцлерства А. Меркель (протягом 2005-2009 рр. в коаліції за участі ХДС/ХСС і ВДП та 2009-2017 рр. у великій коаліції за участі ХДС/ХСС і СДПН) визначають час закінчення дисертаційної роботи.

Для більш глибокого дослідження формування та окреслення зовнішньополітичних інтересів ФРН у регіоні ЦСЄ автор виходить за встановлені хронологічні межі та проводить історичний дискурс часів від раннього середньовіччя до сьогодення.

Географічні рамки дослідження включають країни Центральної та Східної Європи та співпадають з кордонами інтеграційних об'єднань

«Веймарського трикутника» (Німеччина, Франція, Польща) та «Вишеградської групи» (Польща, Чехія, Словаччини та Угорщина). Крім зазначених країн дослідження охоплює Україну (у контексті двосторонніх відносин з ФРН) та РФ.

Наукова новизна одержаних результатів. Проведені в дисертаційній роботі дослідження дали змогу автору отримати такі результати, що визначають його особистий внесок у розв'язання поставленого завдання й характеризують наукову новизну роботи.

Вперше:

– в українській міжнародно-політичній науці досліджено питання еволюції «східної політики» ФРН після вступу країн Центральної Європи та частини балканських країн до НАТО та ЄС;

– на прикладі України, продемонстровано відмінність у підходах політики ФРН щодо євроінтеграції країн Центральної Європи та східноєвропейських країн пострадянського простору;

– визначено етапи реагування ФРН на події військової анексії Криму Росією та конфлікту на Сході України;

– проведений аналіз еволюції відносин Німеччини з країнами Вишеградської четвірки в євроінтеграційному напрямку та можливостей застосування досвіду зазначених держав у визначенні зовнішньої політики України в царині двосторонніх відносин з ФРН щодо реалізації євроінтеграційної перспективи нашої держави.

Удосконалено:

– дослідження процесу трансформації зовнішньої політики ФРН щодо держав ЦСЄ, який виявляється у переорієнтуванні від звичної поведінки «поміркованого спостерігача» до ролі «антикризового менеджера», здатного брати на себе відповідальність та реагувати безпекові виклики міжнародного середовища;

– аналіз значення формату «Веймарського трикутника» з точки зору його впливу на подальше розширення ЄС на Схід та формування єдиної європейської системи безпеки;

– теоретичні дослідження основних напрямів взаємовідносин ФРН з країнами Вишеградської групи, що спрямовуються на зміцнення підтримки у ЄС, з огляду на тривалу кризу у Євросоюзі, зміну підходів США до проблем міжнародної і, зокрема, європейської політики і посилення Росії.

Дістало розвитку:

– аналіз концептуальних засад зовнішньої політики ФРН, що дає змогу краще зрозуміти роль Німеччини як євроінтегратора та «вимушеного лідера»;

– з'ясування тенденцій трансформації зовнішньої політики ФРН щодо України та Східної Європи в цілому, в умовах кризи європейської системи безпеки (події 2013-2014 рр. – анексія Криму Росією, конфлікт на Сході України).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертації можуть бути використані для практичної діяльності співробітників Міністерства закордонних справ України, політиків, представників державних структур, робота яких спрямовується на поглиблення міждержавних зав'язків між Україною та Німеччиною, вдосконалення зовнішньополітичного курсу та імплементацію євроінтеграційного напрямку нашої держави. Також результати даного дослідження можуть бути використанні авторами у науково-дослідних роботах, що ставлять за мету вивчення зовнішньої політики ФРН щодо регіону ЦСЄ.

Наукові матеріали і висновки дисертації можуть бути корисними для роботи аналітичних інститутів та науково-дослідних центрів, а також при розробці та підготовці навчальних матеріалів для вищих навчальних закладів, нормативних та спеціальних викладанні курсів «Міжнародні відносин та світова політика», «Зовнішня політика ФРН», «Зовнішня політика країн Західної Європи».

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також апробовано автором під час доповідей та виступів на міжнародних науково-практичних конференціях:

– XII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації», Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький (30-31 березня 2016 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна», Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (7 квітня 2016 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (27 жовтня 2016 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (30 березня 2017 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна», Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (29 березня 2018 р.);

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 10 наукових працях загальним обсягом 5,43 а.а. (з яких автору належать 5,13 а.а.) – 5 наукових статей (4,13 а.а.) (з них 2 статті у фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття – в електронному виданні та 2 статті – в іноземних наукових виданнях), а також 5 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і списку використаних джерел (279 найменувань українською, російською, німецькою та англійською мовами) і додатку. Загальний обсяг дисертаційного дослідження складає 232 сторінок, із яких 199 сторінки складають основну частину роботи, 31 сторінок – список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Стан наукової розробки теми. Джерельна база дослідження.

Зовнішня політика Німеччини є багатограним явищем, якому присвячені велика кількість аналітичних статей, наукових матеріалів та монографій. Тому, під час виконання роботи пріоритет було надано всебічному аналізу необхідних документальних матеріалів. Незважаючи на зростаючий інтерес до питань центрально-східноєвропейської політики Німеччини, серед вітчизняних досліджень є лише незначна кількість робіт присвячена визначеній тематиці.

Дане дисертаційне дослідження охоплює декілька тематичних областей, які перетинаються між собою тому її наукове розроблення представлено в сукупності наступного масиву наукових робіт.

У вітчизняній науковій літературі сучасна історіографія німецької центрально-східноєвропейської політики знаходить відображення у монографіях, збірниках наукових праць, статтях та дисертаціях провідних українських германістів. Вітчизняні автори приділяють досить багато уваги окремим історичним аспектам досліджуваної теми. Зокрема, інтерес серед дослідників викликає тема об'єднання Німеччини, його передумови та наслідки. У зв'язку з цим можна назвати роботи А.Ю. Мартинова [1], І.І. Харченка [2, с.267-275], А.І. Кудряченка [3, с.156-187]. У даних дослідженнях проведений аналіз об'єднання щонайменше у двох вимірах: це передумови та переговорний процес і трансформація геополітичного становища, міжнародно-правові та соціально-економічні наслідки об'єднання. В цілому, ці автори схильні розглядати об'єднання Німеччини як епохальну подію в історії німецької держави. Воно сприймається як свідчення остаточного подолання ідеологічного і політичного розколу Європи і початок нового етапу в розвитку Німеччини. У дослідженнях також підкреслюється зміна геостратегічного положення ФРН в Центральній Європі після її

об'єднання, внаслідок чого відбулося посилення орієнтації зовнішньої політики Німеччини на посткомуністичні країни ЦСЄ. Дані дослідження були важливі для розуміння переорієнтації зовнішньополітичних інтересів Німеччини в центрально-східноєвропейському регіоні, розуміння за тієї ситуації, що склалася після об'єднання в ФРН та в цілому в Європі. Окрім вищезазначеного дослідники розглядають широке коло проблем німецької зовнішньої політики у постбіполярний період та визначають місце ФРН у сучасній системі міжнародних відносин, а також торкаються теми українсько-німецьких відносин, розвитку їх політичних, безпекових, економічних та культурних аспектів.

Під час аналізу стратегії зовнішньої політики та встановлення пріоритетності національних інтересів ФРН автор використав дисертаційну роботу Р.А Кривоноса «Німеччина у структурі європейського співробітництва» [4]. У даному дослідженні встановлено місце Німеччини у Європі після розпаду біполярної системи міжнародних відносин в умовах отримання структурних засобів впливу на політико-економічну ситуацію у Європі. На думку дослідника, особливість зовнішньої політики ФРН полягає у посиленні власного зовнішньополітичного потенціалу у регіональних політико-економічних та військових інтеграційних об'єднаннях, відмовившись від самостійної політичної стратегії та автономних дій у системі міжнародних відносин. Р.А. Кривонос вважає, що політична стратегія мультилатералізму відповідає державним інтересам Німеччини, оскільки дозволяє проводити активну інтеграційну політику використовуючи ЄС і НАТО для забезпечення своїх міжнародно-політичних позицій в Європі [4].

Г.В. Старостенко у дослідженні «Українсько-німецькі відносини: політичний та безпековий вимір співробітництва» [5] проаналізувала динаміку українсько-німецьких відносин та виокремила пріоритети співробітництва між Україною та Німеччиною у сфері політики та безпеки. Основними з яких є: співробітництво у формуванні сучасної системи безпеки у Європі, забезпечення ефективного процесу її трансформації та включення України до процесу

євроінтегрування [5].

А.Л. Гаспарян у дисертаційній роботі «Безпековий вимір зовнішньої політики Німеччини» [6] дослідив безпековий виміру зовнішньої політики ФРН та її місце у структурі співробітництва у сфері безпеки в ООН, НАТО, ОБСЄ і багатосторонніх коаліціях. На думку автора даного дослідження, Німеччина перетворилася з імпортера в експортера безпеки зі статусом «вимушеного лідера», здатного взяти відповідальності за вирішення безпекових викликів на міжнародній арені. Ці положення дисертант використав для аналізу трансформації зовнішньої політики ФРН у зв'язку з конфліктом на Сході України.

Велике значення при аналізі ситуації на центрально-східноєвропейському просторі, визначення місця та ролі міжнародних європейських організацій та безпекової ситуації мають роботи, в яких розглядаються взаємозв'язки держав у регіоні, їх міжнародна активність, вплив факторів безпеки на формування інтеграційних тенденцій як всередині регіону, так і в відношенні сусідніх держав.

У даному відношенні для дисертанта було цікавим дослідження Г.О. Харланової «Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (1990-2014 рр.)» [7]. Г. Харланова проаналізувала трансформацію східноєвропейської політики Німеччини у контексті взаємовідносин з Україною. Дослідження охоплює період урядування А. Меркель у «великій коаліції» 2005-2009 рр., християнсько-ліберальній коаліції 2009-2013 рр. та «великій коаліції» 2013-2016 рр. Авторка вказує на зміну думки німецької державної еліти щодо Східної Європи, а також на незавершеність і суперечливість позиції щодо України, як ключового гравця євроінтеграційного процесу у Східній Європі [7]. Дисертант використав ці положення для підтвердження своєї тези щодо трансформації зовнішньої політики ФРН щодо України під час урядування Ангели Меркель, та відмову від звичного сприйняття України крізь призму двосторонніх відносин з РФ.

Для широкого аналізу політики Німеччини щодо «Східного партнерства»

автором були опрацьовані роботи І. Газізуллін [8, с.84], М. Гончар [8, с.84], О. Коломієць [8, с.84], О. Снігир [9, с.20], Т. Сидорук [10]. В цілому, автори сходяться на думці, що Німеччина зберігає ставлення до своїх східних партнерів як до ринків збуту з потенційними споживачами і вигідними зонами виробництва з кваліфікованою робочою силою. Імпорт не є деструктивною конкуренцією для європейської та німецької економіки. Надання можливості для експорту власної продукції до ЄС для країн «Східного партнерства» сприяло б становленню середнього бізнесу та модернізації, що, в свою чергу, в довгостроковій перспективі надало б підтримку розвитку демократії та прав людини. Передумовою для досягнення Угоди про вільну торгівлю з ЄС є розвиток правової держави, що несе за собою ухвалення рішень системного характеру. Дані положення були використанні дисертантом для проведення аналізу політико-економічних інтересів ФРН у ЦСЄ регіоні.

У аналітичній роботі «Східне партнерство: перспективи ефективної реалізації та можливості для України» фахівця Національного інституту стратегічних досліджень О.В. Снігир, проаналізовано євроінтеграторську політику Німеччини у 90-х – поч. 2000-х рр., яка виразно контрастує з періодом після хвиль розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. Затяжний процес інтеграції нових членів, й наявність в них величезної кількості невирішених внутрішніх проблем, насамперед соціально-економічного характеру, які тепер стали проблемами Євросоюзу, призвели до стану «інтеграційної втоми». Внаслідок чого на перший план для ФРН вийшли питання стабілізації та збереження існуючої політико-економічної системи ЄС та створення дієвого фінансового управління всередині інтеграційного об'єднання [9, с.20].

Для розкриття частини дослідження щодо відносин між Німеччиною та країнами Вишеградської групи, автор використав положення дисертації Ю.С. Горбач «Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991-2004 рр.)» [11, с.20]. У роботі проаналізовано трансформацію зовнішньополітичного курсу ФРН після об'єднання, в контексті його значення для країн Вишеградської четвірки та подальшого євроінтеграційного

співробітництва. Дисертант використав дані положення для аналізу еволюції відносин Німеччини з країнами Вишеградської четвірки в євроінтеграційному напрямку та можливостей застосування досвіду зазначених держав у визначенні зовнішньої політики України в царині двосторонніх відносин з ФРН щодо реалізації євроінтеграційної перспективи нашої держави.

О.С.Русова у дослідженні «Країни «Веймарського трикутника» в європейських інтеграційних та безпекових процесах» [12] проаналізувала формат вибудовування відносини між Польщею, Німеччиною та Францією, що призвів до поглибленого інтегрування на загальноєвропейському рівні, та розглянула Веймарський формат співпраці як засіб втілення Європейської політики сусідства та такої зовнішньополітичної ініціативи ЄС як «Східне партнерство». Дані положення допомогли автору допомогли розглянути Веймарський трикутник як інструмент зовнішньої політики Німеччини в контексті розширення ЄС на Схід.

Для глибшого аналізу умов виникнення формату, мети учасників та ролі Німеччини у «Веймарському трикутнику» автор звернувся до матеріалів таких російських та білоруських дослідників, як: М.М. Кухтін, [13, с.22-25], Ю. Рубінський [14, с.1-2], М.С. Тітова [15, с.94-97], Д.С. Буданова [16, с.29-32], І.А. Баторшина [17, с.49-58]. У цілому, автори сходяться на думці, що найбільшим прихильником розширення ЄС на Схід, насамперед за рахунок Польщі, виступала Німеччина. Її інтереси були пов'язані насамперед з прагненням підсилити свою роль за рахунок країн ЦСЄ. Їхні торгівельно-економічні потоки були тісно пов'язані з Німеччиною. Важливими були і безпекові інтереси, тому що в разі інтеграції країн Східної Європи в ЄС ФРН з прикордонної держави перетворювалася на географічний центр спільноти, а країни ЦСЄ тепер повинні були взяти на себе основний тягар стримування біженців, іммігрантів і т.д. Дані тези допомогли дисертанту під час аналізу зовнішньої політики Німеччини у Веймарському форматі в ролі євроінтегратора Польщі.

Для розкриття частини дослідження про євроінтеграційну та

євроатлантичну політику України автором опрацьовано роботи провідних вітчизняних фахівців у галузі зовнішньої політики та дипломатії [18], а саме: аналітичні щорічники «Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» за редакцією професора Г.М. Перепелиці [19; 20], в одному з яких була опубліковане дослідження П.А. Клімкіна, який на той час був Надзвичайним і повноважним послом України у Федеративній Республіці Німеччина [21], інших фахівців М.Г. Капітоненка, В.Ю. Константинова, В.А. Манжолі [22, с.126], А.М. Зленко [23], О.І. Шаповалової [24]. Положення та висновки даних робіт допомогли автору проаналізувати зовнішню політику України: ключові тенденції, властиві їй протягом минулих років; окреслити пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни в контексті двосторонніх відносин з ФРН та інтегрування в європейські та євроатлантичні структури. [18]

Для аналізу окремих аспектів дисертації щодо питань впливу зовнішньої політики ФРН на процеси європейської інтеграції її роль у розширенні ЄС на Схід, забезпечення міжнародної та європейської безпеки були опрацьовані роботи провідних спеціалістів Інституту міжнародних відносин, зокрема праці В.В. Копійки [25; 26], В.А. Манжолі [27], Г.М. Перепелиці та К.О. Спиридонової [28].

Для автора були цікавими роботи українських дослідників: А. Мартинова [29, с.32], Г. Старостенко [30, с.43], Г. Харлана [31, с.232], І. Юрчика, О. Федоришиної, які проаналізували питання українсько-німецького співробітництва у контексті європейської інтеграції.

Інтерес до теми зовнішньої політики ФРН щодо держав ЦСЄ залишається традиційно високим серед російських науковців. Для більш широкого опрацювання досліджуваної теми, дисертант також використав напрацювання А. Сербиної [32], В. Шабасєва [33, с.85-86], Е. Хотькова [34, с.57], К. Смертіної [35, с.97], Ю. Борко, О. Буторина [36]. У роботах вивчаються економічні і політичні наслідки розширення ЄС на Схід як для старих, так і для нових членів, а також подальша доля європейської інтеграції.

В ході роботи був зібраний об'ємний матеріал з періодичних видань, проаналізовано ряд книг і монографій, написаних авторами, які спеціалізуються на питаннях зовнішньої політики Німеччини. Враховано і опрацьовані дослідження ряду західних та німецьких істориків і політологів. Серед яких автор виділяє: В. Зайбель [37, с.97], К. Гофхансель [38, с.4], П. Келлер, Дж. П.Г. Бах [39, с.4], Р. Бауман, У. Рафал [40, с.50], В. Вайденфельд, М. Венер [41].

Особливу увагу автор звернув на роботу професора Університету міста Констанц (Німеччина) Вольфгана Зайбеля «Українська криза, як виклик для німецької дипломатії та зовнішньої політики». В якій автор проаналізував виклики, що постали перед керівництвом ФРН у зв'язку з конфліктом на Сході України та незвичну роль «кризового менеджера» для Німеччини. В. Зайбель зазначає, що Німеччина була змушена відмовитися від звичної ролі «поміркованого спостерігача» та взяти на себе відповідальність у вирішенні безпекових викликів, що виникають на міжнародній арені. Дані положення допомогли дисертанту проаналізувати процес трансформації зовнішньої політики ФРН у відносинах з Україною.

Основу джерельно-документаційної бази даного дослідження склали:

1) Монографії, автореферати і дисертації, наукові статті та публікації з проблематики досліджуваної у дисертації.

2) Матеріали науково дослідницьких центрів та аналітичних інститутів.

3) Офіційні документи, які складають значну частину джерельної бази дисертаційного дослідження, можна виділити 4 групи:

- *офіційні заяви та виступи діючих та колишніх державних діячів ФРН та офіційних осіб Європейського Союзу. А саме: Ангели Меркель [42; 43, с.36], Франка-Вальтера Штайнмайєра, Йоахіма Гаука Гельмута Коля [44, с.36], Герхарда Шредера [45], президента Європейської Комісії Жан-Клода Юнкер [46, с.222].*

- *офіційні документи щодо зовнішньої політики ФРН, більшість з яких опубліковані на офіційних сайтах на офіційних сайтах бундестагу та МЗС*

Німеччини. Основний закон – Конституція (1949 р.) [47], Біла книга з питань безпекової політики ФРН та майбутнього Бундесверу (2006 р. [48] та 2016 р. [49]).

- *Двосторонні та багато сторонні документи, зокрема:* Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [50], Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина [51], Мінська угода [52] Угода про асоціацію України з ЄС [53].

- *Національні нормативно-правові документи.* Проаналізовані та використані у роботі Закони України та постанови Верховної Ради України, що визначають засади зовнішньої політики України: Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [54], Закон України «Про основи національної безпеки» [55], Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» [56], Указ Президента України «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» [57], Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ» [58].

4) Інтернет ресурси:

- Міністерства закордонних справ, Бундестагу, Міністерства оборони, відомство федерального канцлера;
- міжнародних інституцій ОБСЄ, НАТО, ЄС;
- відомств Верховної Ради України, посольства України у Федеративній Республіці Німеччина, Міністерства закордонних справ України.

5) Наукові статті та публікації у вітчизняних та іноземних друкованих та інтернет-виданнях:

- «Журнал теорії міжнародних відносин і світової політики» [34], «Сучасна Європа», «Актуальні проблеми міжнародних відносин», «Світова економіка і міжнародні відносини», «Міжнародна життя», «Міжнародні процеси», «Suddeutsche Zeitung», «Spiegel», «Deutsche Welle», «Die Zeit», «Frankfurter Rundschau». «InternationalePolitik», «Spiegel», «Die Welt», «The New York Times».

Виконана робота дозволила систематизувати та оцінити інформацію, яка вже була використана вітчизняними та закордонними дослідниками; проаналізувати, відібрати та відобразити у новому ракурсі. Вивчення вищезазначеного об'єму матеріалу дозволило досить чітко окреслити зовнішньополітичні вектори Німеччини щодо держав Центральної та Східної Європи під час урядування Ангели Меркель. Значна частина опрацьованих джерел була опрацьована німецькою, англійською та російською мовами.

1.2. Концептуально-теоретичні засади зовнішньої політики Німеччини.

У рамках дисертаційної роботи проведено дослідження процесу оформлення, змісту й практичного втілення політики ФРН стосовно Центральної та, зокрема, Східної Європи. Вивчені можливості діяльності Німеччини у регіоні, а також основні виміри взаємодії.

На сьогоднішній день існує низка підходів до дослідження зовнішньої політики. Це зумовлюється динамічністю розвитку концептуальних і методологічних підходів міжнародно-політичної науки.

Теоретичною основою дослідження зовнішньої політики Німеччини щодо держав ЦСЄ під час урядування Ангели Меркель став аналіз з позиції основних парадигм теорії міжнародних відносин реалізму та лібералізму, з їхніми варіаціями «нео-».

В центрі дослідження постає зовнішня політика та забезпечення національних інтересів ФРН. Відтак для більш широкого розуміння поставленої проблематики автор пропонує розглянути головні поняття:

- *Зовнішня політика* – це курс тієї чи іншої держави у міжнародних відносинах, спрямований на досягнення стратегічних цілей та забезпечення національних інтересів шляхом регулювання взаємовідносини між державами і, народами.

- *Національні інтереси* – цілі та завдання, що визначаються керівництвом держави та спрямовуються на досягнення економічних, військових, культурних

інтересів, забезпечення безпеки і цілісності держави, захисту суверенітету, зміцнення позицій на міжнародній арені, створення сприятливих зовнішніх умов для внутрішнього розвитку та підвищення рівня життя населення.

Реалізм, як політична теорія виводить основні постулати, що політика кожної держави спрямована на рішення тих завдань, які визнаються найважливішими його керівництвом і реалізується перш за все силовим шляхом. Одними з цінностей, визнаними політичними реалістами (Г. Моргентау, Г. Кіссенджер та ін.), є інтерес, сила і її похідна – баланс сил. На думку політичних реалістів, найбільш вагомими акторами міжнародних відносин, а часом і єдиними можливими, слід вважати держави, оскільки вони є самими могутніми і авторитетними з усіх інших учасників [59, с.25-37]. Зовнішню політику реалісти тісно пов'язували з фактором сили. Міждержавні відносини перебувають у постійній боротьбі хоча кінцева мета цього – забезпечення мирного порядку. Важливою складовою зовнішньої політики є національні інтереси держави, що визначають її напрям. Г. Моргентау наголошував на необхідності співвідношення політики з етикою, політичний реалізм в його розумінні – це перш за все політика сили, що проводиться виключно у власних інтересах: «Цілі зовнішньої політики повинні визначатися в термінах національного інтересу і підтримуватися відповідною силою» [60]. Слід зазначити, що під національним інтересом Г. Моргентау розуміє державний інтерес, а не інтерес нації.

Політичний реалізм полягає, перш за все, у чіткому усвідомленні національних інтересів, які прагматично втілюються державою. Попри прагматизм у процесі забезпечення власної зовнішньої політики, держава керується певними цінностями, які незмінно конкурують із національними інтересами. Прикладом такої конкуренції може слугувати введення Німеччиною економічних санкцій проти РФ. Росія анексувала Крим та грубо порушила норми міжнародного права, дотримання яких є принциповими для уряду ФРН. Застосовані санкції щодо Кремля завдали відчутних збитків економіці Німеччини. Уряд канцлера А. Меркель опинився під жорстким

тиском німецьких бізнес-еліт, які не бажали ущемляти торгово-економічну діяльність з РФ. Виникла дилема, що полягала, з одного боку, у забезпеченні дотримання норм міжнародного права та збереження демократичних цінностей і, з іншого боку, досягнення внутрішніх домовленостей щодо санкцій проти РФ. Тому вищий прояв політичного реалізму вбачається у санкційному режимі ФРН і ЄС проти РФ, де німецький уряд чітко продемонстрував готовність захищати демократичні цінності навіть ціною ущемлення власних економічних інтересів [7, с.57].

Для поглиблення розуміння процесу еволюціонування політики Німеччини щодо держав Центральної та Східної Європи автор також звернувся до неофункціональної теорії європейської інтеграції (Д. Мітрані, Ж. Моне, А. Спінеллі, Е. Хаас). В даному контексті розглядається програма «Східного партнерства» ЄС, прихильником якої є ФРН. Вона передбачає поглиблений діалог інституцій Євросоюзу з Україною, Білорусією та Молдовою, визначеними як країни « нової Східної Європи », а також з іншими пострадянськими країнами – Азербайджаном, Вірменією та Грузією. Неофункціональні теорії європейської інтеграції мають вагоме значення для структурних і функціональних взаємодій органів державної влади України та громадянського суспільства з європейськими партнерами [7, с.56].

Неореалізм, як теорія, полягає у затвердженні раціональних дій основних акторів міжнародних відносин та забезпеченні національних інтересів. Представники неореалізму К. Уолтс та Дж. Снайдер трактують логіку розвитку міжнародних відносин, в основі якої лежить конфігурація сил у системі міжнародних відносин, тобто кількість полюсів, що є основою для формування структури системи. Неореалісти дотримуються думки, що визначально впливати на великі держави і формувати їх поведінку може лише рівень розвиненості системи міжнародних відносин [61].

Одним із найвідоміших представників неореалізму був американський вчений К. Уолтц. Найважливішою структурною характеристикою зовнішньої політики держав, він вважав силу, але надавав великого значення не тільки її

військовій, але і фінансовій, економічній та іншим складовим. Структурні обмеження, відповідно до його концепції, вимагають від держави прагнення до збільшення своєї могутності за рахунок власних зусиль, а також за рахунок вступу в союз з іншими державами і за рахунок дій щодо зменшення сил своїх супротивників [62, с.73]

Ці ідеї викладені К. Волтцом у роботі «The Emerging Structure of International Politics» [63, с.44-79]. В якій він зобразив Німеччину (чи Західну Європу, як національне об'єднання держав), як велику державу, що потенційно може створювати конкуренцію за домінування у системі міжнародних відносин для США. При цьому автор зосереджує увагу на багатовекторності зовнішньої політики ФРН зумовлену тенденціями економічного та політичного розвитку [61].

У статті К. Волтц наголошує, що саме могутність США може стати рушійною силою для зміни зовнішньополітичної поведінки інших великих країн та вважає, що баланс сил регіонального рівня може суттєво впливати на зовнішню політику держав [61].

Дана думка перетинається із концепцією «балансу загроз» («balance of threat») розробленої іншим відомим неорелістом Стівеном Волцом. Згідно з концепцією, зовнішньополітична поведінка держави формується передусім на основі оцінки змін регіонального балансу сил, а не глобального [61].

Схожа ситуація відслідковується у зовнішній політиці Німеччини щодо врегулювання конфлікту на Сході України та припинення агресії Росії проти України. Німецькі політики назвали російсько-українську конфронтацію так званим «українським питанням», яке стало чи не головним викликом сьогодення для ФРН та ЄС у безпековій сфері. Відкрита агресія Росії проти України стала першим міжнародним кризовим явищем, де ФРН відійшла від звичної манери спостерігача та почала відігравати провідну роль у пошуках політичного вирішення та врегулювання конфлікту. Така трансформація позицій Німеччини у вирішенні загроз європейської архітектури безпеки спричинене усвідомленням німецького керівництва повної небезпеки дій Росії.

Про це свідчить думка європейського експерта Центру Карнегі за міжнародний мир Урліха Шпека: «Після 1990 року ФРН перестала бути передовим краєм оборони Заходу, а стала країною, з усіх сторін оточеною друзями. Якщо Росія спробує змінитися та повернутися до політики імперіалізму, кинути виклик існуючому status quo, який було досягнуто після завершення Холодної війни, то вся геополітична конфігурація на Схід від ФРН буде піддана ризику» [61]. По суті кажучи, вищезазначене уже відбулося. Цілком ймовірно, що війна Росії проти України є частиною геополітичного плану РФ щодо підриву, сформованої після розпаду Радянського Союзу, архітектури Євроатлантичної системи безпеки.

Внаслідок цього Німеччина почала брати на себе відповідальність у створенні цього середовища відмовившись від звичної ролі реагування на подразники міжнародно-політичного середовища [61].

Представники школи лібералізму та неолібералізму (Дж. Най, Р. Кеохейн, С. Краснер, М. Дойль) вважають, що природа міжнародних відносин в загальному трансформується у напрямку «зрілої анархії», де західні держави ліберально-демократичного устрою спроможні гарантувати міжнародну безпеку, а участь у прогресі стає доступним навіть для слабких держав та окремих індивідів [62].

Тобто військова сила як ключовий елемент реалізації зовнішньої політики замінюється на інші інструменти – «м'яку силу».

На відміну від своїх колег неореалістів, представники школи неолібералізму вважають співпрацю між державами важливою передумовою для забезпечення світового порядку та стабільності. Досягнення абсолютних вигод є рушійною силою для міжнародної взаємодії. Сутність корисності такої політики перевищує втрати, пов'язані із зовнішньополітичним співробітництвом у формі обмеження власної автономії.

Такі принципи ведення міждержавного співробітництва зовнішньої політики ФРН можна спостерігати щодо політики ЄС. Задля підтвердження цієї думки автор звертається до теорії ліберального інтерговернменталізму [64,

с.40], що теж досліджує євроінтеграційні процеси крізь призму «абсолютної вигоди» для усіх учасників. Прихильники цієї теорії (Е. Моравчик) вважають, що саме уряду визначають національні переваги в міжнародній взаємозалежності держав. Рівень реалізації цих переваг і територіальних кордонів визначається лобюванням своїх інтересів в ході міжурядових переговорів, результатами яких буде виражатися уніфікація інтеграційних рішень.

Одним із провідних дослідників цього напрямку є професор Гарварду Е. Моравчик. На його думку ФРН, разом з Францією та Великобританією є ключовими економіко-політичними конверторами ЄС. Саме зовнішньополітичні інтереси цих держав є основними факторами інтеграційних процесів ЄС.

До німецьких політологів ліберального напрямку, які досліджують проблематику міжнародної безпеки та зовнішню політику ФРН, можна віднести професора Бременського університету Р. Бауманна, професора Кельнського університету Т. Егера [65], професора Г. Хельманна [66], провідного німецького експерта по зброї масового знищення О. Тренерта [67], співробітників Гессенського фонду досліджень миру і конфліктів (HSFK) у Франкфурті-на-Майні, наприклад, Г.-Й. Шпангера [68, с.58-72], і Німецького інституту глобальних і регіональних досліджень (GIGA) у Гамбурзі.

На думку автора для більш широкого теоретичного обґрунтування зовнішньої політики Німеччини слід звернутися до концепції «м'якої сили», що знайшла своє відображення у зовнішньополітичній Стратегії ФРН.

Дана теоретична концепція виникла в зв'язку зі зміненими умовами міжнародного середовища, які вимагали знаходження нових механізмів реалізації зовнішньополітичних цілей в умовах загальної взаємозалежності і транскордонного національних загроз.

Головним ідеологом концепції «м'якої сили» є американський політолог, колишній декан Гарвардського інституту, розробник теорій неолібералізму в міжнародних відносинах Джозеф Най. Під «м'якою силою» автор розуміє

здатність держави домагатися своїх цілей за рахунок привабливості власної культури, суспільно-політичних цінностей – на противагу «жорсткій силі», ґрунтованій на військовому і економічному тиску [69; 70].

Дж. Най вводить в концепцію три способи поведінки для впливу «м'якою силою»:

1. суб'єкт використовує залучення/переконавання для зміни існуючих переваг об'єкта;

2. суб'єкт використовує залучення або інститути, для того щоб об'єкт вважав програму дій законною;

3. суб'єкт використовує залучення і / або інституції для формування початкових переваг об'єкта.

З'єднання ресурсів і поведінкового аспекту в єдину стратегію автор перетворює на механізм реалізації «м'якої сили» [71, с.142].

Серед вчених німецької політологічної школи, що займаються дослідженням феномена «м'якої сили» і його використання в німецькій зовнішній політиці, слід назвати Х. Борхерта [72], Х. Мунклера [73], Н. Ренверт. Автори відзначають, що при такому багатому наборі ресурсів, що є в розпорядженні Німеччина, їй не вистачає стратегічного мислення при їх застосуванні. Слабка сторона «м'якої сили» полягає в тому, що інститути, які займаються її імплементацією, і уряд ФРН не встигають перебудовуватися відповідно до тих вимог, які необхідно враховувати, застосовуючи дану концепцію.

Такі німецькі автори, як М. Баун, Ш. Майстер, розглядають політико-ідеологічні аспекти «м'якого» впливу Німеччини в Центральній та Східній Європі. Через аналіз практики застосування ресурсів «м'якої сили» в вибудовуванні двосторонніх відносин з ключовими партнерами ФРН робиться висновок про характер політичного впливу країни на європейському континенті і в світовій політиці в цілому.

Внесок німецьких авторів, полягає в тому, що вони звернули увагу, що на розуміння концепції впливає національний компонент культури країн –

об'єктів «м'якої сили». Вони оцінюють можливості впливати на іншу державу за допомогою формування привабливості, виходячи із специфіки ФРН.

Однак оскільки «м'яка сила» – це стратегія, яка приносить результати у довгостроковій перспективі, на даному етапі Німеччина знаходиться шляху до реалізації багатьох завдань. Німеччина успішно реалізує свою зовнішню політику використовуючи елементи економічного, політичного та культурного заохочення своїх партнерів, що вимагає тривалого і постійного вкладу в поліпшення її іміджу, зростання політичного впливу як в основних багатосторонніх структурах, членом яких вона є, так і в світі в цілому.

Іншим важливим концептуальним елементом зовнішньої політики ФРН на, думку автора, є принцип мультилатералізму. Для ширшого розуміння, дисертант пропонує визначення зазначеного поняття:

Мультилатералізм – це спосіб організації відносин між державами, що прагнуть досягти спільної мети та ґрунтується на системі багатосторонніх угод, які дозволяють кожному учаснику міждержавних відносин користуватися привілеями у стосунках з партнерами.

Теоретичні основи мультилатералізму були розроблені в рамках функціоналізму Дж. Капоразо [74, с.599-632], а також неофункціоналістами Р. Кохен і Дж. Найєм [75]. Мультилатералізм розглядається і як теоретичний підхід до осмислення міжнародного багатостороннього співробітництва, так і в якості однієї з форм реалізації зовнішньої політики держави. На прикладі різних сфер діяльності міжнародних організацій виявляються і формулюються концептуальні засади мультилатералізму, його форми, значення, різний контекст (К. Бушарда, Дж. Петерсон) [76], виділяються особливі риси цього підходу в порівнянні з регіоналізмом (Д. Мейер) [77], визначається взаємовплив мультилатералізму і регіоналізму (А. Вінтерс) [78].

Слід зазначити, що в період після Другої світової війни ФРН могла брати участь в міжнародних справах тільки через міжнародні організації та інститути. Тобто інституціоналізація або мультилатералізація німецької зовнішньої політики була в якійсь мірі вимушеної формою спілкування.

Концепція мультилатералізму знайшла своє відображення у зовнішній політиці Німеччини, яка має інклюзивний характер, тобто передбачає можливість інтегрування нових акторів в уже існуючі структури. ФРН співпрацює зі своїми партнерами в різних міжнародних організаціях, все взаємодії відбуваються в рамках цих організацій. Нерідко з ініціативи ФРН ці організації поповнюються новими членами, які бачать своєю метою співробітництво з Німеччиною з того чи іншого питання [79].

Мультилатералізм в зовнішній політиці ФРН підтверджується її інтеграторською діяльністю щодо країн ЦСЄ в структурі ЄС, НАТО і т.д. Вирішуючи питання інтегрування, Німеччина разом з тим вирішує питання залучення цих країн в свою сферу впливу. Не випадково, Німеччину називають «локомотивом Європи», для її зовнішньої політики дуже важлива ідея розвитку і зміцнення Європейського Союзу. Не менш важливо для ФРН участь в міжнародних організаціях. На першому місці, звичайно, НАТО, ООН, ОБСЄ.

Висновки до розділу 1.

Даний розділ представляє аналіз концептуально-теоретичних аспектів дослідження зовнішньої політики ФРН щодо держав Центральної та Східної Європи. Теоретична база дисертаційної роботи зображена у вигляді наукової дискусії між двома провідними школами теорії міжнародних відносин – реалізму та лібералізму, з їхніми варіаціями «нео-». На основі аналізу зовнішньої політики ФРН, що ґрунтується на принципах багатополлярності та взаємодії з іншими державами, що прагнуть досягти спільної мети та користуються привілеями від взаємодії з усіма партнерами, автор вважає, що основним принципом зовнішньополітичної стратегії Німеччини є мультилатералізм.

Зовнішня політика ФРН характеризується використанням стратегії несилових методів так званої «м'якої сили». У післявоєнний час Німеччині вдалося відновити економіку і своє становище на міжнародній арені. З об'єднанням країна стала великою європейською державою при нестачі

ресурсів «жорсткої сили». У цих умовах ФРН стала нарощувати ресурси і інструменти «м'якої сили» для вирішення як всередині, так і зовнішньополітичних завдань. В результаті, Німеччина стала визнаним «локомотивом» європейської інтеграції, до чия думки прислухаються при виникненні кризових явищ не лише на європейському просторі, а й у рамках багатосторонніх структур, в яких вона останнім часом прагне відігравати головну роль.

Аналіз існуючої наукової літератури, яка присвячена зовнішній політиці ФРН щодо держав ЦСЄ під час урядування Ангели Меркель дає автору підстави констатувати, що даній тематиці присвячена невелика кількість комплексно досліджених робіт у вітчизняній літературі. Проте у зарубіжній міжнародно-політичній науці окремі аспекти цієї теми знаходять своє досить ґрунтовне опрацювання.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПОЛІТИКИ ФРН У РЕГІОНІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Зовнішньополітичні інтереси ФРН в східноєвропейському регіоні.

Майже протягом всієї історії Німеччини регіон Центральної та Східної Європи мав для неї особливе значення: як сфера її політичного, економічного, культурного впливу. Довгий історичний зв'язок Німеччини з регіоном призвів до виникнення специфічного ставлення німців до регіону, який, подібно до країн Латинської Америки по відношенню до Сполучених Штатів, розуміється як «*backyard*» – «задній двір» Німеччини. Доцільно згадати історію розвитку цих зв'язків.

Відносини Німеччини з країнами Східної Європи є складними, не лише через важку історичну спадщину, що поєднує у собі як періоди плідної співпраці так і періоди взаємної неприязні і конфліктів, однак і тому, що вони взаємно доповнюють національну ідентичність одне одного. Історична пам'ять Східної Європи є обтяженою досвідом їхнього перебування у проміжному становищі – між Німеччиною і Росією, між Заходом та Сходом, а окрім того й між просвітництвом та абсолютизмом, аграрною та промисловою цивілізацією, плановою економікою та вільним ринком, етнічним та громадянським націоналізмом. Через це у Німеччині з другої половини XIX ст. і до II Світової війни цей регіон дуже часто іменувався «*Zwischeneuropa*» – «Проміжна Європа».

Сьогодні Німеччина є практично синонімом Заходу, вона була своєрідними воротами до нього для країн Східної Європи під час їхньої євроінтеграції й залишається ними для країн, які лише хочуть приєднатися Заходу. Однак й досі відносини ФРН з країнами регіону мають багато історичних аспектів, які потенційно можуть призвести до зростання напруженості. Ці аспекти не можна повністю зрозуміти, якщо випускати з поля зору той факт, що неоднозначна спадщина історичних відносин

східноєвропейських народів з німцями стали частиною їхньої національної ідентифікації. Вацлав Гавел свого часу так висловився про цей зв'язок: «Вони (німці) є частиною нашої долі, навіть частиною нашої ідентичності ... одні вважають Німеччину нашою найбільшою надією, інші – нашою найбільшою загрозою. Ставлення до німців і Німеччини було фактором, за допомогою якого чехи визначали себе». Це твердження, що відображає переплетення ідентичності і історичної долі Німеччини з регіоном, її позитивного і негативного впливу на його історію, є справедливим і щодо інших народів Центральної і Східної Європи [38, с.1-2].

Проникнення німецького впливу до регіону розпочалося ще у ранньому Середньовіччі. Починаючи з X ст. німецькі держави розпочали активну експансію у східному напрямку, яка пізніше дістала промовисту назву «*Drang nach Osten*» – «наступ на схід» [80, с.33-38]. Триваючи майже протягом тисячоліття, вона призвела до того, що напередодні XIX ст. Східна Європа знаходилася під безпосереднім контролем німецьких держав, насамперед – Австрії та Пруссії. Проте німецький вплив поширювався не лише завдяки силі зброї. Німецькі місіонери приймали жваву участь у християнізації регіону. Німеччина слугувала зразком культурних і наукових досягнень. З XII ст. територія Східної Європи активно колонізувалася німцями – процес т. зв. *Ostsiedlung* – розселення на сході. Здебільшого розселення відбувалося зі згоди володарів тодішніх держав, яким було до вподоби мати таких дисциплінованих й покірних та водночас обдарованих підданих. Це призвело до виникнення значних субетнічних груп німців за межами їхньої початкової етнічної території, таких як судетські німці, дунайські шваби, трансильванські сакси, остзейські німці тощо [81, с.479-484].

Починаючи з XV ст. німецька державність у вигляді Священної Римської імперії переживає період кризи. Імперія перетворюється на конгломерат дрібних феодальних володінь, які не здатні проводити активну зовнішню політику. Це призупиняє німецьку експансію на Схід, але не процеси німецької колонізації регіону. Апогеєм дезінтеграції німецької державності стають

Тридцятилітня війна 1618-1648 рр. і Вестфальський мир, які закріпили феодальну роздробленість Німеччини. Хоча це й віддалило об'єднання країни, проте дало можливість піднятися Австрії та Пруссії. Ці дві майбутні великі держави наприкінці XVII ст. поновили експансію у східноєвропейському напрямі, апогеєм якої стали три розділи Польщі (1772, 1793 та 1795 рр.), здійснені ними разом з Російською імперією.

Кінець XVIII – початок XIX ст. відзначився поширенням ідей Великої Французької революції та війнами Наполеона. Ці процеси не оминули й Німеччину й країни Східної Європи. Формування запиту на створення єдиної німецької держави призвело й до перших спроб визначення її місця в світі, й виключну увагу німецькі теоретики приділяли регіону Центральної та Східної Європи, який вони визначали терміном *Mitteleuropa* – Серединна Європа [82, с.79]. Серцевиною ж Серединної Європи вважалася Німеччина, як у фізичному так і метафізичному сенсі. Запозичене з теології поняття *Mittellage* – серединне положення – на довгі роки стало визначальним у німецькій геополітиці та слугувало ідейним підґрунтям для визначення месіанського «особливого німецького шляху». У 1818 р. один з ранніх ідеологів німецького націоналізму, поет-романтик й філософ-містик Е.М. Арндт писав: «Бог розмістив нас у центрі Європи, ми – серце нашої частини світу» [83, с.175-176]. Протягом XIX ст. «Серединна Європа» з географічного поняття перетворилася на політико-економічно доктрину, що обумовлювала домінування Німеччини у Центральній та Східній Європі. Спільною рисою для її теоретиків було визначення Східної Європи через безпосередню приналежність до території старої Священної Римської імперії німецької нації чи знаходження під її значним політичним та культурним впливом. З цього витікала необхідність реорганізації даного географічного простору у нове об'єднання натомість зруйнованого Наполеоном Першого рейху [84].

У працях пруського економіста Ф. Ліста (1789-1846) та австрійського міністра торгівлі барона К. Л. фон Брука (1798-1860) було висунуто ідею утворення єдиного митного союзу країн Центральної та Східної Європи. На

думку двох економістів це мало б забезпечити життєві інтереси як німецької нації, так і найбільших німецьких країн, які вони обидва представляли, водночас підготувавши фундамент для об'єднання Німеччини [83, с.176; 86, с.140].

Інший теоретик, саксонський журналіст та політичний філософ К. Франц розглядав ідею «Серединної Європи» як альтернативну модель об'єднання Німеччини, вільну від впливів прусського чи австрійського імперіалізму. На його думку, німці є настільки змішаними зі слов'янськими народами, що не потребують створення національної держави. Натомість потрібно утворити інтегровану в економічному та культурному плані Серединну Європу, до якої потрібно включити німецькі держави, Австрійську імперію, Пруссію, російські Польщу та Балтію (Остзейський край), Балкани, Данію, Нідерланди та Швейцарію. Німці ж повинні були виконувати об'єднавчу роль у цьому утворенні, виступаючи як культурні посередники та носії ідей християнської толерантності [83, с.177].

Об'єднання Німеччини Бісмарком поклало край таким планам, що істотно випереджали свій час і стали одними з провозвісників майбутнього об'єднання Європи. Проте, сама доктрина Серединної Європи була взята на озброєння правлячими колами нової держави у якості геополітичної доктрини, яка б обґрунтовувала претензії Німецької Імперії на домінуюче положення у Європі та панування над країнами Східної Європи. Найбільшого свого вираження ця доктрина отримала у працях Ф. Науманна (1860-1919).

Зовнішньополітичні проекти Науманна народилися з обґрунтувань тісного військово-економічного союзу між Німецькою Імперією та Австро-Угорщиною у 90-х рр. XIX ст. Він виступав за всіляку підтримку монархії Габсбургів у її амбітних балканських планах та пропонував утворити митний союз між двома державами. Цей союз потрібно було потім доповнити участю скандинавських й балканських країн та Нідерландів, а в далекій перспективі й Францією. Водночас потрібно було добитися відторгнення від Російської Імперії Польщі, Балтії та України, які також мали стати членами цього

економічного об'єднання. Центральноевропейський митний союз на думку Науманна мав стати «четвертим за розміром тілом», тобто економічною потугою, після Великобританії, Росії та США [83, с. 178-179].

Зовнішньополітичні плани Науманна стали на часі. Новий амбітний правитель Німеччини, кайзер Вільгельм II (1859-1940, роки правління 1888-1918) проголосив нову зовнішньополітичну доктрину – *Weltpolitik* (світова політика) – яка мала на меті перетворення Німеччини на провідну країну світу і шляхом проведення агресивної зовнішньої політики здобути для неї гідне «місце під сонцем». Ідеї Науманна знайшли відгук в суспільстві, особливо у колах, які підтримували експансіоністську політику Німеччини, особливо у Пангерманського союзу. Так у 1895 р. було видано анонімну брошуру «Велика Німеччина та Середина Європа у 1950 році», яка повторювала ідеї Науманна, але істотно їх модифікувавши [86].

Таким чином, незважаючи на істотні різниці у втіленні, усі концепції «Середньої Європи» у тому чи іншому ступені слугували обґрунтуванню й забезпеченню політичного, економічного й культурного домінування Німеччини у Центральній та Східній Європі.

Після Першої світової війни Німеччина втратила свої провідні позиції у багатьох країнах Східної Європи. Багато з новостворених країн народилися у боротьбі з німецьким імперіалізмом, тож стояли на виразно антинімецьких позиціях. У дусі Бісмарка переважна кількість німців ставилася до них як до недовговічних «*Saisonstaaten*» – країн на одну пору року [87, с.169].

З приходом до влади нацистів у 1933 р. східноєвропейський напрям отримав ідеологічне забарвлення та виразно експансіоністських тенденцій, головною ціллю було проголошено здобуття «життєвого простору». Нацисти хоча й наслідували традиційні концепції німецьких геополітиків, проте істотно їх примітизували. Категорію «життєвого простору» (*Lebensraum*), яку традиційні німецькі геополітики хоча й трактували у руслі органіцизму, але розуміли як сферу впливу держави, необхідну для надійного забезпечення її інтересів; нацисти звели до визначення як суто етнографічного ареалу нації [88,

с.47-84]. Східноєвропейські країни повинні були стати частиною німецького «життєвого простору», або ж, як у випадку Угорщини, перетворитися на вірних сателітів [87].

Після Другої світової війни Німеччина не лише на довгий час була позбавлена можливості повноцінно брати участь у міжнародних відносинах, але й втратила власну незалежність. З 1945 р. по 1949 р. країну було розділено на чотири окупаційних зони, контрольовані державами-переможницями – США, СРСР, Великобританією та Францією. 24 травня 1949 р. вступив у силу Основний закон (конституція) Федеративної Республіки Німеччина, утвореної на території окупаційної зони західних союзників. 7 жовтня 1949 р. було проголошено утворення прорадянської Німецької Демократичної Республіки.

Східний вектор довгий час був закритим для західнонімецької дипломатії. Східна Європа й навіть частина Німеччини (НДР) стали сферою впливу СРСР. Значну роль у формуванні зовнішньої політики ФРН відігравали особисті переконання західнонімецького канцлера К. Аденауера (1949-1963). Як переконаний ліберал та глибоко віруючий католик, він вважав неможливим будь-який компроміс з комуністичним світом. Результатом непримиренної позиції Аденауера стосовно комунізму стало прийняття у 1955 р. після остаточного відновлення суверенітету ФРН так званої «доктрини Хальштейна». Згідно з цією доктриною ФРН розривала дипломатичні відносини з будь-якою країною, яка визнавала НДР, за виключенням СРСР [89]. Іншою проблемою було питання нових східних кордонів Німеччини. Уряд НДР майже одразу ж після утворення держави – 6 жовтня 1950 р. – визнав «кордон миру» по лінії річок Одер-Нейсе, уклавши з Польською Народною Республікою Згожелицьку (Герлицьку) угоду. Уряд Аденауера ніколи не визнавав цих територіальних змін й послідовно висував однією з вимог щодо об'єднання відновлення німецьких кордонів 1938 р.

Курс Аденауера після його відставки у 1963 р. продовжили його наступники з блоку ХДС/ХСС, федеральні канцлери Л. Ергард (1963-1966) та Г. Кізінгер (1966-1969) [90, с.108-116].

Незважаючи на вплив «Доктрини Хальштейна» західнонімецька дипломатія намагалася вибудувати відносини з країнами Східної Європи. Окрім суто прагматичних інтересів важливу роль відігравали й міркування вищого порядку. По-перше, необхідно було позбутися спадщини злочинів нацизму, по-друге мала місце й загальна західна стратегія боротьби проти комуністичного табору. До 1989 р. німецька політика стосовно країн регіону визначалася здебільшого оцінкою шансів послабити радянський блок [87].

Загалом політика ФРН стосовно регіону Східної Європи бере свій безпосередній початок від так званої «Нової східної політики» канцлера від СДПН В. Брандта (1969-1974) [91]. Вона виникла як відповідь першого повоєнного соціал-демократичного уряду ФРН на зовнішню політику їхніх попередників з ХДС/ХСС. Їхня рішуче антирадянська політика, орієнтація на співробітництво з США і НАТО, відмова від визнання НДР та повоєнних східних кордонів заважали розбудові відносин з країнами соцтабору, насамперед зі Східною Німеччиною, що було необхідним для возз'єднання країни. Уряд Брандта намагався пом'якшити напругу. Бонн був готовий визнати ялтинські домовленості, щоб домогтися розрядки. Договори з Москвою, Варшавою і Східним Берліном стали фундаментом для подальшої побудови взаємин з комуністичними державами. Однак при цьому вони закріплювали гегемонію Москви на території на схід від Ельби [92].

За «нову східну політику» Віллі Брандт у 1971 р. був удостоєний Нобелівської премії миру. Своїми мирними ініціативами він завоював собі велику популярність в усьому світі. Проте у самій Федеративній Республіці Німеччина його починання не знайшли розуміння. Після підписання Московського договору вважалося, що Брандт зрадив національні інтереси Німеччини. Сам канцлер з цього приводу казав, що німці «не програли нічого, окрім того, що програли вже давно». Проти Брандта опозиція розгорнула широку кампанію. Депутати блоку ХДС/ХСС висунули йому вотум недовіри, голосування по якому 24 квітня 1972 р. Брандт виграв з перевагою усього у два голоси (проте, уже після об'єднання Німеччини з архівів Штазі стало відомо,

що ці два голоси політиків з ХДС були просто куплені хабарем по 50 тис. нім. марок кожному). Поступово відношення до його політики змінювалося. Окрему роль зіграв і той факт, що «нова східна політика», яка безпосередньо передувала процесам розрядки міжнародної напруженості і стала одним з факторів, що зробила її проведення можливим, була після 1945 р. першою великою зовнішньополітичною ініціативою і, на відміну від політики попередніх урядів ФРН, виразно демонструвала мирний характер нової Німеччини. На хвилі цього визнання СДПН виграла вибори 1974 р., але невдовзі Брандт змушений був піти у відставку, коли з'ясувалося, що один з його найближчих друзів та радників, Гюнтер Гійом, протягом довгого часу був агентом східнонімецької розвідки. Його курс продовжив новий федеральний канцлер – Г. Шмідт (1974-1982) [93].

Іншою перевагою курсу, обраного Брандтом, стали економічні переваги. Налагодження дружніх відносин з країнами соцтабору відкрило для західнонімецьких товарів новий величезний ринок. Це позитивно відбилося на економічному становищі ФРН – протягом 1970-х рр. серед капіталістичних країн лише вона та Японія не зазнали занепаду економіки, а навпаки, продовжили динамічне зростання. Саме тоді було утворено підґрунтя для сучасного статусу Німеччини як неформального лідера ЄС. Саме тому, коли у 1982 р. на зміну соціал-демократам прийшов уряд ХДС/ХСС, новий канцлер Гельмут Коль (1982-1998), який свого часу був одним з найбільш непримиренних опонентів Брандта і його «нової східної політики», не відмовився від її основних постулатів, що послужили основою для побудови «особливих відносин» між ФРН та НДР і 80-ті рр. та зрештою й об'єднання країни [90, с. 366-373; 91].

Криза у країнах соціалістичного табору і початок процесів демократизації у регіоні ЦСЄ утворили сприятливу атмосферу для довгоочікуваного возз'єднання Німеччини. На руку Колью грали й розбіжності між радянським керівництвом і очільником НДР Е. Хонеккером. Попри досить високий рівень життя, населення НДР виявляло все більше незадоволення всевладдям

правлячої Соціалістичної єдиної партії Німеччини і органів держбезпеки. Заборонялося здійснювати приватні поїздки до ФРН та інших країн Заходу, громадяни повністю обмежувалися у елементарних правах та свободах, від вільного пересування до цензури та повної ізоляції НДР. Наслідком розбіжностей у поглядах Горбачова і Хонеккера став розрив відноси між обома країнами у жовтні 1989 р. та усунення керівника Німецької Демократичної Республіки [94].

Стрімкі політичні зміни всередині НДР дозволили Г. Колю відкрито виступити з ініціативою возз'єднання Німеччини. 28 листопада 1989 р. він у промові до Бундестагу виклав свій план з десяти кроків до поступового об'єднання двох країн [95]. 18 березня 1990 р. у Східній Німеччині відбулися перші й останні вільні вибори до Народної палати НДР, на яких рішучу перемогу отримали партії, які підтримували негайне об'єднання країни.

31 серпня 1990 р. у Берліні було підписано договір про об'єднання між ФРН і НДР, в якому фіксувалися домовленості щодо входження Східної Німеччини до складу ФРН 3 жовтня 1990 р. Врегулювалися міжнародно-політичні аспекти об'єднання Німеччини. Для досягнення угоди між представниками ФРН, НДР, СРСР, США, Великої Британії й Франції були проведені переговори та укладено Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини. [94] Укладеним 12 вересня у Москві договором 2+4 передбачалося, що території ФРН, НДР і Берліна належатимуть об'єднаній Німеччині. Німеччина не висовуватиме ніяких територіальних претензій та отримує повний суверенітет; скасовуються права і відповідальність 4-х держав на її території. Радянський Союз та ФРН укладуть договір про виведення радянських військ зі Східної Німеччини протягом 3-4-х років; Німеччина зобов'язується скоротити армію до 370 тис. осіб; ФРН повністю відмовляється від виготовлення, збереження та застосування атомної, біологічної та хімічної зброї. У той же час документ було погоджено між сторонами, і в листопаді укладено Договір про добросусідство, партнерство та співробітництво між Радянським Союзом і ФРН [87, с. 171; 100].

На сучасному етапі політики ФРН стосовно країн регіонів Центральної та Східної Європи, що розпочався з 90-х рр. ХХ ст. можна виділити наступні основні групи інтересів.

Економічні інтереси Німеччини у регіоні, пріоритет яких впливає ще з політики часів канцлерства Брандта. Східна Європа й досі залишається одним з найбільших ринків збуту німецьких товарів, а також джерелом ресурсів. Німеччина є найважливішим торговим партнером країн ЦСЄ завдяки близькості цих країн, і як наслідок, можливості безперешкодного пересування товарів, послуг і робочої сили в рамках ЄС [96; 97]. Вступ цих країн до лав цієї організації та спрощення процесу пересування товарів і послуг, майже одразу призвели до стрімкого збільшення економічних зв'язків з ФРН. Так, у 2005 році імпорт товарів і послуг з країн ЦСЄ до Німеччини склав 33103 млн. євро, тобто 5,3 % від загального обсягу імпорту, а в 2006 році частка країн ЦСЄ збільшилась до 6 % і склала, таким чином, 43955 млн. євро. У 2005 році експорт ФРН в країни ЦСЄ склав 35822 млн. євро (4,6 % від загальної частки експорту), а в 2006 році збільшився до 47322 млн. євро (5,3 % від загальної частки експорту). За тими ж даними, у 2006 році за обсягом імпорту до Німеччини Чехія і Польща вийшли відповідно на 12 (3 % від загального обсягу імпорту) і 13 (2,8 %) місце у списку [98].

Торгівельні відносини ФРН з країнами ЦСЄ й надалі продемонстрували позитивну динаміку росту. Показник на 2010 рік склав 146606 млн. євро і становила майже 17 % всього німецького експорту. Імпорт товарів і послуг з країн ЦСЄ до Німеччини склав 59592 млн. євро., і відповідно експорт Німеччини до країн ЦСЄ склав 59660 млн. євро. Усього за п'ять років, Польща та Чехія за обсягом експорту та імпорту до Німеччини, піднялися у списку на перше та третє місце. Товарообіг з Польщею склав 66469 млн. євро. (частка імпорту 28416 млн. євро. третє місце серед країн ЦСЄ) та Чехією 56.590 млн. євро. (частка імпорту займає перше місце серед країн ЦСЄ 29623 млн. євро) [99].

Слід відзначити, що уже за кілька років темпи експорту в регіоні

перереформувались через Конфлікт на Сході України. Основним чином це експорт зменшився до країн Митного союзу: Білорусі (-21 %), Казахстану (-20 %) та Росії (-18 %). Загальні втрати німецького експорту до чотирьох країн склали у 2014 році понад дев'ять млрд. євро.

Найбільше скоротився німецький експорт до України – на 33 % у 2014 році по відношенню до 2013 року. Натомість, імпорт з України до ФРН зріс на майже три проценти. З іншого боку, торгівля Німеччини з країнами Центральної та Південно-Східної Європи суттєво покращилася. Експорт зріс до Болгарії (+25 відсотків), Македонії (+24 %), Угорщини (+13,5 %), Польщі (+12 %), Румунії (+11 %), Хорватії (+10 %). За рівнем зовнішньої торгівлі з Німеччиною серед країн Центрально-Східної Європи Польща зберегла перше місце (87 млрд. євро). Чехія піднялася на друге (70 млрд. євро) обійшовши Росію (67 млрд. євро) [100].

Країни ЦСЄ для Німеччини є як привабливими не лише як експортні ринки, але й як імпортери товарів і послуг. З одного боку, центрально- і східноєвропейська продукція вигідно відрізняється за співвідношенням «ціна-якість» і є конкурентоспроможною на німецькому ринку. З іншого боку, ринок країн ЦСЄ, незважаючи на велику неоднорідність регіону все ж залишається ємним і платоспроможним, що дозволяє німецьким компаніям активно експортувати свою продукцію.

Країни ЦСЄ являють собою також важливе поле діяльності для німецьких компаній, особливо у сфері автомобілебудування і виробництва побутової техніки. Інтерес німецьких компаній обумовлений, насамперед, тим оптимальним поєднанням витрат виробництва, якості робочої сили, гнучкості цін, наявністю товарів та їх якістю. Крім того, є величезний попит на ці товари, так як ринки країн ЦСЄ досить ємні та платоспроможні. Таким чином, протягом останнього часу після розширення Європейського союзу на Схід, відбувається активізація економічного співробітництва між Німеччиною та країнами ЦСЄ, як у сфері взаємної торгівлі, так і в галузі інвестування. Регіон ЦСЄ є одним з найбільш перспективних регіонів світу, співпраця з яким

економічно дуже прибутковою, німецькі компанії вкрай зацікавлені у продовженні та ще більшої активізації співробітництва з компаніями центрально- і східноєвропейських країн [31, с.164]. Країни ЦСЄ також традиційно виступають одним з найбільших джерел робочої сили для Німеччини, рівень міграції з цього регіону традиційно залишається високим. Проте зі вступом більшості країн ЦСЄ до ЄС, Німеччини стало набагато простіше контролювати міграційні процеси й обмежувати нелегальну міграцію [31, с.166-167].

Торгівельні відносини з Німеччиною мають суттєвий вплив і на самі східноєвропейські країни. Проведений у 2011 р. аналіз показав, що у процесі посилення інтеграції до ЄС структура виробництва східноєвропейських країн наблизилася до німецької, що свідчить про тісний взаємозв'язок економік. Торгівля Німеччини з цими країнами вже не характеризується надлишковим імпортом трудомістких товарів. Окрім того розпочалося перенесення німецьких виробництв безпосередньо до країн регіону, що допомагає зменшити ціну виробленої продукції за рахунок проміжного споживання. Тим не менш Німеччина залишається головним постачальником капіталомістких технологічних товарів до регіону [101, с.331].

Постачання енергоресурсів. Лише незначна частина потреб ФРН в енергетичних ресурсах задовольняється за рахунок власних джерел. Водночас країна, завдяки комбінуванню політики диверсифікації імпорту з високими стандартами енергозбереження, має переважний вплив на формування ділових відносин із постачальниками вуглеводневих ресурсів, ключовим з яких у Східній Європі є Росія.

З початку 90-х років минулого століття почалося суттєве розмежування між рівнем економічного зростання і споживанням енергії в ФРН, причинами якого є технологічний прогрес енергетичного сектору, зростання енергозбереження, раціоналізація і структурна перебудова економіки. Тому навіть запланований вихід з атомної енергетики не розглядається як чинник до збільшення споживання газу, зокрема російського. ФРН має намір

компенсувати ці потужності за рахунок відновлюваної енергетики та розвитку маневрових генеруючих потужностей на традиційних ресурсах, зокрема вугіллі, та в перспективі – природному газі з нетрадиційних джерел [102, с.9-10].

Німеччина підписала перші газові контракти з СРСР ще в 1970-х роках. Нині дві з трьох провідних газових компаній на німецькому ринку (E.ON-Ruhrgas, Wintershall, RWE) мають прямі контракти з Газпромом на постачання газу для ФРН [102, с.38-39].

Окремо слід згадати про енергетичну безпеку Німеччини, яка до цих пір є однією з головних тем відносин між Москвою і Берліном. Уряд А. Меркель прагнув забезпечити можливість поставок російського природного газу до Європи в обхід таких транзитних держав таких як Україна, Білорусь і Польща. Федеральний канцлер мотивувала своє рішення тим, що політичні негаразди в перерахованих країнах можуть поставити під загрозу виконання існуючих між ФРН і РФ угод, як це сталося під час газового конфлікту між Росією і Україною в 2008-2009 рр. Керівництво ФРН зробило висновки з даної кризи і зробило диверсифікацію поставок природного газу одним із пріоритетів своєї зовнішньої політики. У 2009-2011 рр. активізувалося будівництво газопроводу «Північний потік», здатного задовольнити зростаючі потреби ЄС у енергоносіях і істотно знизити його залежність від позиції транзитних держав [103, с.152].

Юридичною підставою для проведення робіт є так званий «Пакт Путіна-Шрьодера», підписаний канцлером ФРН і президентом РФ в Берліні у вересні 2005 р, але в практичній реалізації проекту є й чимала заслуга А. Меркель, що прийшла до влади кількома тижнями пізніше [103, с.151-152]. Сам же Г. Шрьодер після своєї відставки з поста канцлера очолив комітет акціонерів проекту. Ініціатива запрошення Шрьодера в керівництво компанії належала Путіну, причому в Німеччині багато політичних сил сприйняли це призначення негативно [104].

Надзвичайно показовим було неприйняття більшістю країн Центральної

та Східної Європи самої ідеї прокладки газопроводу по дну Балтійського моря. Проти будівництва «Північного потоку» висловлювалися представники Польщі та країн Балтії. Представники Польщі наполягали на тому, що будівництво транзитної магістралі по суші, через її територію, буде дешевше і не допустить збільшення частки російського газу в загальному газовому імпорті Європи. Проти газопроводу в 2006 р. висловлювалися і США, які побоювалися, що даний проект збільшить залежність Європи від російського газу (у 2000-х рр. частка російського газу становила в загальному імпорті газу Євросоюзом в середньому 25 %) [103, с.153; 110].

ФРН вчасно усвідомила небезпеку енергетичної залежності від РФ і вжила заходів для диверсифікації джерел постачання природного газу, тому в останні роки частина російського газу у загальному енергетичному балансі Німеччини не збільшується. Однією з головних причин є негнучка цінова політика «Газпрому». У відповідь німецькі енергетичні концерни почали застосовувати судові позови для захисту своїх інтересів, що дозволило їм у межах загальноприйнятих світових практик домогтися не тільки більш сприятливих для себе змін у довгострокових контрактах, а й зберегти і навіть розширити свою присутність у газовидобувному секторі в РФ. Енергетичні відносини між німецькими та російськими компаніями не мають такого підґрунтя, як у частині країн Східної Європи, а саме міжурядових угод і державних гарантій покриття боргів. Це мінімізує вплив російського енергетичного важеля на політичну сферу ФРН, обмежуючись законодавчо допустимими методами лобіювання через легальні канали за наявності таких винятків, як «ефект Шрьодера». Продумана політика ФРН допомогла їй не лише позбавитися значної залежності від РФ, але й утворити зворотну залежність: ФРН продовжує залишатися одним з найбільш платоспроможних ринків газу для РФ, втрату якого вона не може собі дозволити. Німеччина ж цілком може знайти заміну російським ринкам. Так, згідно зі статистикою німецького Комітету Східноєвропейських економічних відносин, обсяг німецько-російської торгівлі, що складав 80,5 млрд. євро (109 млрд. дол.) у

2012 р., впав до позначки 76,5 млрд. євро у 2013 р. Ці дані також показали, що головним торгівельним партнером ФРН у Східній Європі стала Польща, обсяг торгівлі з якою досяг позначки у 78 млрд. євро, зрісши за рік на 4 %. Голова комітету Екхард Кордес сказав, що подібне скорочення торгівельних зв'язків викликане загальним падінням російської економіки починаючи з 2011 р. та послабленням позицій російського рубля [105]. Тенденція до падіння обсягу німецько-російської торгівлі продовжилася після анексії Криму у 2014 р. та агресії Росії проти України. У 2015 р. за статистикою того ж Комітету Східноєвропейських економічних відносин обсяг торгівлі між ФРН та РФ скоротився на 25 %. Німецький експорт до Росії також скоротився приблизно на 25 %, що склало 7,5 млрд. євро. Загалом же, починаючи з 2012 р., обсяг німецького експорту до РФ скоротився майже вдвічі [106].

Незважаючи на падіння економічних відносин з Росією та режим європейських санкцій, Німеччина активізувала зусилля по створенню політичних умов в Євросоюзі для реалізації проекту «Північний потік-2». Подібне рішення, очевидно, викликане побоюваннями, що українська газотранспортна система може припинити своє функціонування у разі загострення конфлікту з Росією. Берлін обіцяв надати свою політичну підтримку ще на стадії обговорення проекту.

Угоду акціонерів за проектом «Північний потік-2», що припускає розширення газопроводу «Північний потік», було підписано у вересні 2015 р. в рамках Східного економічного форуму у Владивостоці. Дві нові нитки (загальна річна потужність – 55 млрд. м³) пройдуть від узбережжя Росії по дну Балтійського моря до Німеччини. Будівництво має розпочатися в квітні 2018 р. Введення трубопроводу в експлуатацію заплановано на четвертий квартал 2019 року [107].

«Північний потік-2» вигідний для Німеччини тим, що вона може перетворитися на газовий хаб для всієї континентальної Європи. Це принесло не лише б прибутки від газового бізнесу, але й вигоди від більш низьких цін на газ, ніж у сусідів, дало б змогу перепродавати надлишки газу. Однак це

погрожує зіпсувати стосунки ФРН з сусідами, які будуть платити більшу ціну за постачання газу через її територію. Окрім загальноєвропейської згоди це погрожує підірвати консенсус щодо підтримання режиму санкцій проти Росії. Ці недоліки можна в значній мірі пом'якшити за рахунок додаткових інвестицій у загальноєвропейську газову мережу, більшої фінансової підтримки України і німецьких гарантій безпеки поставок газу для країн Центральної та Східної Європи. Однак це є можливим лише за рахунок німецьких платників податків, що може викликати невдоволення німецького населення, втомленого грецькою кризою та міграційною кризою. Таким чином, на даний момент можна сказати, що проект «Північний потік-2» має більше недоліків, ніж переваг для Німеччини [108].

Проект від початку викликав суперечки, оскільки він загострив протиріччя між членами ЄС щодо підходів до енергетичної й зовнішньої політики Союзу. Головним опонентом будівництва другого газогону, як і першого, залишається Польща. Крім Польщі, проблеми з будівництвом газопроводу викликає позиція Єврокомісії, яка наполягає, що підводна частина «Північного потоку-2» повинна потрапляти під дію Третього енергетичного пакету. ФРН офіційно не погоджується з цією позицією [107].

«Північний потік-2» загрожує одному з небагатьох європейських зовнішньополітичних успіхів в останні роки. Незважаючи на економічні проблеми багатьох держав-членів, Європі і Німеччині зокрема вдалося знайти несподівано чіткої єдиний відповідь на анексію Криму і агресії Росії на сході України та підтримати її зусилля щодо захисту свого суверенітету і територіальної цілісності. «Північний потік-2», безсумнівно, робить це завдання більш важким. З одного боку, Україна втратить доходи від транзиту газу до 2 млрд. дол. на рік, що дорівнює приблизно 2 % від загального українського виробництва. Також буде значно важче забезпечувати Україну газом. Через низький попит на газ і збільшення імпорту зі Словаччини, зараз Україна може обійтися без прямого постачання газу з Росії. Якщо ж «Північний потік-2» буде побудований, Центральна та Східна Європа (особливо

Словаччина та Угорщина) можуть отримувати російський газ повністю в обхід Української ГТС. Це може створити умови для більшого тиску на ці країни й важчого повторення ситуації осені 2014 р., коли Газпром в односторонньому порядку скоротив майже на 50 % поставки до країн (Польща, Словаччина, Австрія і Угорщина), які мали угоди про реверсне постачання з Україною [108].

Підтримка культурних і освітньо-наукових зв'язків. Німеччина давно була культурним і науковим орієнтиром для східноєвропейських країн. Під час Холодної війни наукові й культурні зв'язки були однією з небагатьох можливостей для співпраці для членів ворогуючих блоків, після того, як у середині 50-х рр. було відновлено контакти зі східноєвропейськими країнами [87, с.178].

Одним з найважливіших завдань політики Німеччини в галузі культурної дипломатії є сприяння розвитку та розповсюдженню німецької мови. Окрім державних інституцій цим займаються також незалежні установи, які називаються посередницькими організаціями. Німецькі посередницькі організації пропонують, в залежності від поставлених завдань та пріоритетів, інформацію, програми обміну чи стипендіальні програми або мовні курси. Німецькі посередницькі організації є важливими партнерами німецьких дипломатичних представництв в інших країнах. Міністерство закордонних справ фінансує посередницькі організації, які діють в галузі зовнішньої культурної політики, та тісно з ними співпрацює. Найголовнішими посередницькими організаціями є Німецька служба академічних обмінів (DAAD) і Гете-Інститут (GI).

Німецька служба академічних обмінів (DAAD) є коопераційною мережею, що об'єднує вищі навчальні заклади як в Німеччині, так і за кордоном. Вона представлена у понад 89 країнах та підтримується більше ніж 400 лекторами, 13 філіалами та більше ніж 40 інформаційними центрами. У рамках DAAD діє понад 200 стипендійних програм. DAAD виступає за інтернаціоналізацію німецьких ВНЗ, підтримує програми та партнерства, що скеровані на розвиток германістики та німецької мови за кордоном й

налагоджує співпрацю в галузі освіти з країнами, що розвиваються та реформуються.

У тісній співпраці з DAAD діє Інститут TestDaF, його завданням є створення та організація іспиту «Тест з німецької мови як іноземної» («*Test Deutsch als Fremdsprache*», *TestDaF*). Цей іспит було розроблено за дорученням DAAD та Конференції ректорів ВНЗ. Всі завдання для цього іспиту розробляються та перевіряються в Інституті TestDaF. Тест з німецької мови як іноземної можна скласти у ліцензованих центрах у на сьогодні 65 країн світу. Учасники іспиту отримують від Інституту TestDaF сертифікат, який підтверджує їхнє володіння мовою за чотирма показниками: розуміння почутого та прочитаного, письмове та усне висловлювання, а також диференційовано вказує рівень володіння мовою (рівні TestDaF). Сертифікат визнається німецькими ВНЗ як документ, що підтверджує володіння німецькою мовою на необхідному для вступу рівні.

Гете-Інститут пропонує мовні курси та іспити з німецької як іноземної у 143 культурних інститутах в 77 країнах. Гете-Інститут допомагає вчителям німецької мови підвищити кваліфікацію та розробляє матеріали для викладання німецької. Він організує культурні програми та в своїх інформаційних центрах та бібліотеках пропонує інформацію для викладання та вивчення мови, культури та суспільства в Німеччині. Інститут був і є незалежною організацією і віддає пріоритет збереженню своєї незалежності від політики. Дві третини бюджету Інституту надаються державою, одну третину складають його власні прибутків. Інститут є повністю самостійним у визначенні змісту своїх освітніх програм [109].

Окрім цих двох найбільших і найвідоміших посередницьких організацій діє ще велика кількість як державних, так і громадських й приватних організацій, інститутів та фондів. Тут варто згадати Центральний відділ у справах освіти за кордоном (ZfA), Службу педагогічних обмінів (PAD), Інститут міжнародних відносин (IFA), Інститут німецької мови (IDS), Міжнародну спілку вчителів німецької мови (IDV), Товариство німецької мови

(GfdS), Фонд ім. Роберта Боша та Німецьку спілка германістів. Окрім культурного обміну й покращення двосторонніх відносин багато з цих організацій займаються підтримкою німецької меншини на території Східної Європи [110].

Взаємодія з громадянським суспільством східноєвропейських країн. Окрім культурної діяльності Німеччина активно впливає на політичне життя східноєвропейських країн через фонди пов'язані з німецькими політичними партіями.

Фонд Фрідріха Науманна за Свободу (ФФН) – це фонд ліберальної політики. Він пов'язаний з Вільною демократичною партією. У своїй діяльності Фонд прагне забезпечити дотримання прав, свобод та гідності людини в усіх сферах суспільного життя. Його освітні проекти базуються на впровадженні навчальних програм з вивчення основ держави і права та розвитку громадського суспільства. В Україні ФФН діє з листопада 2005 року. Зокрема, у 2007 році було засноване представництво у столиці. Київське представництво є частиною проектного регіону Південно-Східної та Східної Європи, з керівництвом регіонального центру у Болгарії. В Україні завданнями Фонду є підтримка громадян в їхньому прагненні до демократизації, розвитку ринкової економіки, балансу в соціальної сфери та надання інформації про Європейський Союз та НАТО. Загалом діяльність Фонду охоплює такі сфери: допомога у розбудові дієвої демократії і ефективній організації політичних партій та їхніх молодіжних спілок; формування прихильної до громадян комунальної політики; надання інформації про ЄС та НАТО; розбудова правової держави; підтримка засобів масової інформації та свободи слова; підтримка економічних реформ [111].

Фонд ім. Фрідріха Еберта (Friedrich-Ebert-Stiftung, FES) є найбільшим та найстарішим німецьким політичним фондом. Основними цінностями Фонду є: підтримка соціальної демократії; дотримання політики свободи, солідарності та забезпечення соціального рівноправ'я у всьому світі. Діяльність Фонду здійснюється за чотирма основними напрямками, основною метою яких є

втілення цінностей соціальної демократії: зниження ступеня соціальної нерівності, проведення сталої економічної політики, зміцнення демократичної правової держави та практичне втілення принципу кооперативної безпеки у Європі [112].

Фонд розгорнув активну діяльність у Східній Європі одразу ж після падіння Берлінської стіни. У 1989 р. відкрилося його бюро у Москві, наступного року відбулося відкриття бюро у Варшаві. Сьогодні Фонд нараховує 27 бюро у країнах Східноєвропейського регіону [112; 113].

Фонд Конрада Аденауера (Konrad-Adenauer-Stiftung, KAS) є одним з найбільших німецьких політичних фондів і є пов'язаним з Християнсько-демократичною партією. Фонд реалізує проекти, спрямовані на розбудову громадянського суспільства, сприяння розвитку процесів демократизації, забезпечення взаємодії демократичних інститутів та формування вільних ЗМІ. Фонд надає підтримку молодіжним організаціям та політичним партіям демократичного орієнтування [114]. За сприяння Фонду Конрада Аденауера проводяться конференції, круглі столи, семінари, лекції та дискусії з метою обговорення та проведення політичного аналізу важливих тем суспільства. У рамках політичної освіти та надання консультацій ми влаштовуємо семінари та тренінги. В Україні Фонд Верховною Радою України, Адміністрацією Президента України, місцевими державні адміністрації, структурами політичних партій, неурядовими організаціями, університетами та аналітичними центрами [114].

Фонд Рози Люксембург (Rosa-Luxemburg-Stiftung) – є неурядовим політичним фондом, пов'язаним німецькою партією «Ліві». Діяльність фонду, що займається політичним просвітництвом, суспільною діяльністю та аналітикою соціального розвитку, спрямована на поширення ідей демократичного соціалізму, інтернаціоналізму, антифашизму та антирасизму.

Фонд є одним з найголовніших форумів для діалогу між лівими соціальними рухами і організаціями, інтелектуалами та неурядовими організаціями. Це є один з найменших політичних фондів Німеччини і доволі

слабко представлений у Східній Європі [115].

Посилення позицій Європейського союзу. Починаючи з середини 2000-х рр. виразно намітилася тенденція у зовнішній політиці Німеччини на здобуття все більшої ролі на світовій арені, причому не одноосібно, а у якості лідера єдиної Європи. Тому першочерговим завданням Німеччини є зміцнення економічної і політичної ваги ЄС за рахунок залучення країн ЦСЄ. Мова йде про те, щоб ці країни стали повноправними дієвими членами і цілком підтримували політику ЄС. Це має збільшити вагу Європейського союзу у вирішенні як регіональних, так і загальносвітових завдань. Роль ЦСЄ, як історично тісно пов'язаного з Німеччиною регіону тут є ключовою. Підтвердженням цього може послужити та ситуація, яка виникла навколо вторгнення до Іраку у 2003 р. Тоді у регіоні позицію Німеччини і Франції підтримали ті країни, що довгий час входили до німецького цивілізаційного ареалу. Отже, ми бачимо, що Німеччина дуже зацікавлена в тому, щоб країни ЦСЄ не тільки географічно та інституційно були невіддільною частиною ЄС, але і в політичному плані, по-перше, поділяли єдину точку зору щодо проблем як внутрішньоєвропейського, так і загальносвітового характеру. Дана тенденція очевидна, але говорити про беззастережну згуртованість країн ЦСЄ та Західної Європи у ключових питаннях поки не доводиться.

Проблеми, які постали перед Євросоюзом внаслідок вступу країн ЦСЄ у 2004 р. та процесу прийняття конституції ЄС призвели до виникнення з боку провідних держав спільноти – Німеччини, Франції й Великобританії – ідеї «Європи двох швидкостей» [116]. Сутність цієї концепції полягає у тому, що країни-члени диференціюються за рівнем здатності й готовності щодо досягнення спільних цілей ЄС, ті ж країни, які не можуть чи не бажають цього робити мають можливість доєднатися за готовності [117]. Така концепція дозволяє надати кожній країні-члену свободу діяти відповідно до власних пріоритетів, але, водночас, таїть у собі небезпеку дезінтеграції союзу чи ігнорування думки деяких його членів при прийнятті важливих рішень [118]. Ангела Меркель почала виказувати прихильність до цієї концепції починаючи з

кризи Єврозони 2008 р. Тодішній міністр фінансів кабінету Меркель Вольфганг Шойбле був одним з двох основоположників цієї ідеї [119]. Сама Меркель висловлювалася щодо необхідності об'єднання зусиль «ядерної групи» задля посилення інтеграційних процесів, що є необхідним для подолання фінансової кризи [120]. Канцлер ФРН знову висловила на підтримку ідеї «Європи двох швидкостей» після референдуму щодо виходу Великобританії з ЄС. На саміті, присвяченому 60-тиліттю ЄС, 4 лютого 2017 р. Меркель звернулася до держав засновниць ЄС з закликом поглибити інтеграцію, задля кращої кооперації у боротьбі з викликами сучасності [121]. Раніше, у грудні 2016 р. з подібним закликом виступив президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер [122]. Цей заклик був підтриманий очільниками держав-засновниць ЄС [123].

Проблеми безпеки у регіоні і тісно пов'язані з ними політичні питання. Східноєвропейський напрям протягом довгого часу сприймався німцями як джерело різноманітних загроз: потенційно ворожі країни, канали російського панславістського, а пізніше й більшовистського, впливів, зрештою як аграрний виробник, що складає конкуренцію німецькому хліборобу. Засоби досягнення безпеки були простими й відвертими – сила й пряме підкорення чи протегування. Поразка у II Світовій війні, окупація й розділ країни кардинально змінили сприйняття загрози зі сходу. Німеччина усвідомила себе частиною Заходу, що протидіє всеохоплюючій зазрозі комунізму. Після закінчення Холодної війни головною зазрозозю є потенційна нестабільність регіону й боротьба з ними ведеться за допомогою міжнародних організацій – НАТО, ЄС та – у значно меншому обсязі – ОБСЄ. Певною мірою це є тріумфом «Східної політики»: безпека разом зі Сходом, а не проти Сходу. Виклики безпеці стали більш транснаціональними – насамперед це організована злочинність, наркотрафік, тероризм та нелегальна міграція. Загроза міжнародних чи етнічних конфліктів же істотно зменшилася [124, с.6].

З вищенаведених інтересів ФРН щодо подальшого посилення єдності ЄС прямо витікає зацікавленість у створенні на території Європи єдиної системи безпеки й наявності на її кордонах стабільних в усіх відношеннях держав.

Німеччина традиційно підтримує усі ініціативи щодо цих питань. Так нею було підтримано програму НАТО «Партнерство заради миру», яка регламентувала співпрацю Альянсу з країнами, які не є його членами, активно просуває ідеї створення спільних частин та навіть збройних сил ЄС. Вона вкрай зацікавлена в тому, щоб охопити країни регіону єдиним поясом безпеки. Тому спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗПБ) є сьогодні однією з трьох основ, на якій ґрунтується Європейський союз. ФРН всіма силами намагається вибудувати єдину європейську систему безпеки, оскільки саме в її рамках можливо швидко реагувати на виникаючі конфлікти, а також застосовувати заходи пораннього попередження щодо можливих конфліктів [32, с.165]. Особливо актуальною ця проблема постала після анексії Криму у 2014 р. та агресії Росії проти України. Занепокоєність країн ЦСЄ щодо можливої ескалації конфлікту може призвести до зближення їх позицій з позицією Німеччини, як їх основного стратегічного партнера.

Отже, Центральна та Східна Європа традиційно займає одне з пріоритетних місць у зовнішній політиці Німеччини. Відносини Німеччини з країнами регіону мають довгу й неоднозначну історію, однак зараз вони вилилися у плідну й взаємовигідну співпрацю у різноманітних сферах. Центральне положення у Європі, яке займає Німеччина, історично визначило її роль як посередника між Західною та Східною Європою. Розширення ЄС та НАТО і бажання постсоціалістичних країн приєднатися до цих інтеграційних проєктів зумовили зростання зв'язків і співробітництва між ними і Німеччиною у нових умовах постбіполярного світу. Економічні інтереси є сферою найбільшої зацікавленості Німеччини у регіоні. ФРН є потужною промисловою й високотехнологічною країною, найбільшим локомотивом європейської економіки. Східна Європа слугує для Німеччини поставником дешевої сировини чи напівфабрикатних виробів й дешевої, але водночас висококваліфікованої робочої сили, каналом транзиту енергоресурсів. Вона ж, водночас, є й найбільшим ринком збуту вироблених в ФРН товарів. Розширення євро- та євроатлантичних інтеграційних процесів призводить до

збільшення політичної співпраці між Німеччиною і Східною Європою. Для регіону Німеччина протягом вже довгого часу виконує роль політичного наставника й провідника до ЄС і НАТО. Ці політико-економічні інтереси ставлять перед Німеччиною необхідність розбудови дієвої системи безпеки у регіоні, здатної впоратися з глобальними й регіональними викликами. Таким чином, сьогодні регіон Східної Європи охоплений значним колом німецьких інтересів, що є взаємопов'язаними та впливають один з одного. Він розглядається ФРН як пріоритетний у реалізації своїх зовнішньополітичних планів.

Німеччина є ключовим членом ЄС. Саме тому вже протягом двох десятиліть, незважаючи на бажання східноєвропейських країн розбудувати багатосторонні відносини з країнами Євросоюзу, ФРН залишається найбільшим і найкращим союзником у євроінтеграційних прагненнях. Цей статус дав Німеччині майже необмежений вплив на постсоціалістичні країни. Це не викликало нарікань, поки ФРН уникала його відвертого використання на країни Східної Європи, як у двосторонніх відносинах, так і в рамках структур ЄС. Асиметричність відносин поєднана з необхідністю взаємодії призводили до суперечливого ставлення до Німеччини в регіоні – одночасно як до адвокату інтересів регіону і як потенційного суперника [124, с.8]. Однак зараз, з посиленням позицій Німеччини всередині ЄС і більш явним перебиранням на себе ролі лідера цього об'єднання, помітно зростають тенденції невдоволення східноєвропейських країн надмірною опікою з боку Берліна та прийняттям з його боку одноосібних рішень стосовно майбутнього Євросоюзу.

2.2. Східний вектор зовнішньої політики ФРН у рамках політики ЄС.

Об'єднання європейських країн та поглиблення інтегрування у середині ЄС від самого початку були головним пріоритетом для Німеччини, а сама країна відіграє в ЄС дедалі більш впливову роль. Протягом довгого часу ФРН займала активну позицію розширення кордонів ЄС [32]. Для такої зацікавленості Німеччини у євроінтеграційних процесах було декілька причин.

Після II Світової війни та під час Холодної війни, вони були чи не єдиною можливістю проводити власну зовнішню політику. Також велике значення мав репутаційний фактор – необхідність позбутися тавра розпалювача воєн та спадщини нацизму. Після ж об'єднання поглиблена політична і економічна інтеграція видавалися керівництву ФРН ефективним засобом для полегшення соціально-економічних проблем, викликаних возз'єднанням з НДР та відбудовою нових східних федеральних земель [125].

Розвиток процесу європейської інтеграції не дозволяє сьогодні говорити про німецьку «східну політику» у чистому вигляді як про самостійне явище. Це вже частина загальної європейської зовнішньої політики, де переплітаються інтереси різних країн-членів Євросоюзу. При цьому Берлін залишається на провідних ролях і зберігає спадкоємність своєї позиції, продовжуючи відстоювати власне бачення «східної політики», цілі якої для Німеччини і сьогодні звучать практично так само, як вони були сформульовані в 1994 р. К. Кінкелем, міністром закордонних справ в уряді Г. Коля, щодо країн СНД:

- послідовно підтримувати політичні та економічні реформи в цих країнах;
- сприяти інтеграції країн СНД до міжнародних інституцій;
- вибудовувати широке партнерство з Росією;
- стабілізувати Україну;
- брати участь у вирішенні регіональних і національних конфліктів на території колишнього СРСР;
- затвердитися на багатообіцяючих ринках регіону;
- останніми роками до цього списку додалася ще одна мета – забезпечення власної енергетичної безпеки, що має на увазі в першу чергу максимально стабільні і диверсифіковані поставки енергоресурсів з республік колишнього Радянського Союзу, в тому числі і в обхід Росії. Особливої актуальності ця мета придбала з виникненням проблеми так званих «газових воєн». Власне, ініціатива форсованого вбудовування німецьких зовнішньополітичних інтересів на східному напрямку в загальноєвропейську

зовнішню політику і, зокрема, в європейську політику сусідства (ЄПС) належала самій ФРН [136, с.22].

Після розпаду біполярної системи міжнародних відносин пріоритетним зовнішньополітичним завданням Німеччини забезпечення внутрішньої стабільності у державах Центральної та Східної Європи та їх інтегрування до ЄС [127]. Наразі очевидно, що процес євроінтеграції центрально- та східноєвропейських держав проходив без належним чином імплементованих декларованих механізмів. Різницю економічного розвитку держав-членів Європейського союзу до сьогодні не вдалося вирівняти (різниця між рівнем доходу між найбіднішими і найбагатшими державами сягає 35 разів). Труднощі процесу ратифікації Лісабонського договору та його подальшої імплементациї, фіаско проекту Європейської Конституції, боргова криза Греції та Євро-криза продемонстрували усю важкість процесу прийняття та практичного впровадження рішень у збільшеному ЄС [127]. З цих причин політика Німеччини щодо ЄС стає більш одноосібною та зорієнтованою насамперед на досягнення власних національних інтересів. Позиція ФРН відносно політики розширення ЄС набула кардинальних змін через тривалу політичну та фінансово-економічну кризу Євросоюзу [127]. Якщо в минулому німецька влада була чи не найбільш активним прихильником ідеї двох останніх розширень, то сьогодні вона є прихильником призупинити процес розширення з метою внутрішньої консолідації ЄС й поглиблення ступеню інтеграції держав-членів.

У якості формату співробітництва державам-сусідам ЄС пропонується виключно Європейська політика сусідства, зокрема для східних сусідів існує окрема ініціатива «Східне партнерство» (СхП). У даній ініціативі офіційний Берлін схильний бачити інструмент наближення держав-партнерів до інтегрування в Європейський Союз виключно в економічній площині, проте аж ніяк у політичній. При цьому керівництво Німеччини постійно наголошує, що СхП є виключно частиною Європейської політики сусідства, яка обмежується рамками ЄПС і не надає перспектив для набуття членства в ЄС. Попри, без

сумніву, вирішальну позицію німецького уряду, рішення щодо перспектив євроінтегрування та початок переговорів про вступ залежать у першу чергу від позицій держав-членів ЄС, а не від загальноєвропейських інституцій. [127].

Розпад біполярної системи світоустрою, що також характеризувався завершенням доби «холодної війни», крахом соціалістичної системи та об'єднанням Німеччини, означали для неї набуття нового статусу у міжнародних відносинах. Нові східні кордони ФРН стали автоматично кордонами європейського співтовариства. Водночас у країнах ЦСЄ розпочалися кардинальні демократичні перетворення. [127, с.231].

Будучи фактичним лідером процесу європейського інтегрування, ФРН відіграла ключову роль у підписанні Маастрихтського Договору про Європейський Союз в 1992 р. Важливим було те, що договір мав характер федеративної моделі Європейського Союзу, прихильником і головним лобістом якого, з самого початку створення ЄС була Німеччина. Водночас дедалі більше зростала кількість прихильників федералістського підходу. У процесі інтегрування Євросоюзу ФРН виступила, як один з головних координаторів, як «локомотив» взяла на себе одну з координуючих ролей. Таким чином, у договорі втілилися ідеї Німеччини щодо функціонування Європейського Союзу [128].

Основну роль у формуванні нової європейської політики ФРН був федеральний канцлер Г. Коль. У 90-х рр. він був переконаним прихильником розширення Євросоюзу. Німеччина наполягала створенні «міцного ядра» і у складі п'яти країн – Німеччини, Франції, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу, основою цього «ядра» мали стати Німеччина та Франція. Приклад цього локомотиву мав стати рушійною силою для інтеграційних орієнтирів іншим країнам. Федеральний канцлер Г. Коль наполягав на вирішенні питань поглиблення євроінтегрування, у першу чергу стосовно формування монетарного й політичного союзу, а також інституційної підготовки європейських структур до розширення кордонів ЄС на Схід за рахунок країн ЦСЄ. Інтерес Німеччини пояснюється бажанням посилити свою вагу у ЄС за

рахунок торговельно-економічних зв'язків з державами ЦСЄ, які були тісно пов'язані між собою: експорт з ФРН за період 1993-2000 роки до країн ЦСЄ зріс у 2,8 разів, з 39,9 до 112,6 млрд. марок, імпорт – у 2,9 рази, що становило зростання з 34 до 101,78 млрд. марок [129, с.234-235].

Таким чином, інтегрування держав ЦСЄ до ринку Європи сприяло зростанню економічного потенціалу ФРН, що без сумніву було в її інтересах. На додаток, Німеччина була одним із найважливіших інвестиційних партнерів держав ЦСЄ, тому, інвестиційна активність мала збільшитись у зв'язку з подальшим розширенням ЄС на Схід [129, с.234-235].

Канцлер Г. Коль був активним прихильником розширення ЄС, та вважав, що Німеччина має бути оточена союзницькими, демократичними державами. Наголошував, що для країн Центральної і Східної Європи євроінтегрування є вкрай важливим, оскільки розширення ЄС на Схід зміцнить політичну та економічну стабільність у всій Європі й подолає наслідки розподілу європейського континенту на Схід і Захід. Європейський Союз зможе вирішально впливати на майбутнє європейського континенту та разом із США брати відповідальність за майбутнє світу [129, с.232].

Дану думку також розділяв голова Єврокомісії Ж. Делор. Він вважав, що власний інтеграційний рух, а саме: створення економічного та валютного союзу, єдиного вільного ринку, захист демократій та прав людини, забезпечить динаміку поглиблення інтегрування у самому ЄС та сприятиме динаміці політичного і економічного реформування серед інших європейських країн. [25, с.245].

Саме Німеччина підтримала укладання «європейських угод» із країнами ЦСЄ в 1991 році, метою яких було економічне та політичне наближення цих країн до ЄС та відкриття перспектив до євроінтегрування перед ними. Польща, Угорщина та Чехословаччина набули членства у Раді Європи та стали асоційованими членами Європейського Союзу саме завдяки сприяння ФРН. [129, с.232]

У червні 1993 року Європейська Рада прийняла так звані «Копенгагенські

критерії», в яких закріплювалися вимоги до членства в Європейському Союзі для країн ЦСЄ. Вони поділялися за категоріями:

- політична: стабільних демократичних установ, здатних забезпечити захист прав людини та національних меншин, верховенства права та гарантувати демократію;
- економічна: ефективна ринкова економіка та спроможність до конкурентності на ринку ЄС;
- «членська»: Спроможність виконати зобов'язання, які настають по факту вступу до Європейського Союзу (*acquis communautaire*) [129, с.114].

Проте важливо було бачити обопільну готовність, як зі сторони держав Центральної-Східної Європи, так і зі сторони Європейського союзу. Тому, у грудні 1994 року Європейською радою була прийнята стратегія підготовки до вступу в ЄС. Найважливішими складовими якої, стала підготовка країн асоційованих членів до інтегрування їх економік у внутрішній ринок ЄС, зустрічі представників держав-членів та держав-кандидатів до приєднання в ЄС. У 1995 р. Європейською Комісією укладена Біла книга. Даний документ містив усі вимоги до держав ЦСЄ та детальні рекомендації щодо покрокової імплементації необхідних завдань для досягнення членства [129, с.234].

Саме під час головування Німеччини у ЄС, а це друге півріччя 1994 року, були підняті питання щодо підготовки до розширення Європейського Союзу на Схід. У даному відношенні важливою була Гельсінська зустріч 10 грудня 1994 р під час засідання Європейської Ради, де зустрілося керівництво країн ЦСЄ та ЄС. Наступні дії відбувались у рамках інституціоналізації відносин щодо стратегії вступу, яка полягала у пришвидшенні їх підготовки, імплементації нормативної бази Союзу, регулятивних правил для асоційованих членів. У межах стратегії вступу, для кожного інтеграційного напрямку було створено робочу експертну групу. Як результат, уже до кінця 1995 року, асоційованими членами ЄС було подано вісім з десяти заяв щодо вступу у Євросоюз [129, с.234].

Федеративна Республіка Німеччина була однією із найголовніших

учасників «локомотиву» з прискорення євроінтеграційних процесів наприкінці 90-х рр., що зумовлювалося значним прогресом у процесах створення єдиної політичної та економічної Єврозони, до якого перш за все слід відносити введення «євро» - єдиної європейської валюти, рамкові умови, що дозволили сформувати єдину фінансову систему ЄС, а також завдяки програмі реформування, прийнята спільна аграрна і структурна політика. Під час зустрічі Європейської Ради в Гельсінкі у грудні 1999 р., Німеччина виступила головним ініціатором прийняття стратегічного за значенням для розширення Європейського Союзу документу. На основі якого, починаючи з весни 2000 року розпочався діалог щодо вступу в ЄС з «другою групою» у складі шести країн – Болгарії, Латвії, Литви, Мальти, Румунії і Словаччини. Наприкінці 2002 року відбулося прийняття рішень щодо вступу до Європейського Союзу першої «групи країн», куди увійшли Польща, Чехія, Угорщина, Естонія, Словенія і Кіпр.

Німеччина рухалась за трьома основними напрямками європейської політики для реалізації даної програми:

- стабілізація в Югославії та Західнобалканського регіону;
- підтримка євроінтеграційних прагнень країн Центрально-Східної та Південно-Східної Європи.
- фінансова стабілізація ЄС за допомогою укріплення курсу загальноєвропейської валюти «євро» за допомогою вливань власних валютних резервів ФРН [138].

Після парламентських виборів 1998 р. був утворений новий коаліційний уряд за керівництва Федерального канцлера Г. Шрьодера, який продовжив трансформувати зовнішню політику Німеччини враховуючи європейську складову та нову роль на Європейському континенті та світі, з урахуванням національних інтересів ФРН та викликів сучасної системи міжнародних відносин [130, с.164].

Німецька європейська політика уряду Шрьодера послідовно відображалась всередині ЄС – розширенню союзу має передувати поглиблення

дійсних інтеграційних процесів, яке, власне, й утворює основу для інтегрування. Німеччина підтримувала інституційні та фінансові рамки подальшого розширення, активно використовувала фактор збільшення ЄС для реформування політик об'єднання у таких важливих для німецьких інтересів сферах як аграрна та інституційна галузі. Така послідовна тактика забезпечила суттєве зміцнення впливу Німеччини в європейських інституціях [130, с.164].

Європейська стратегія ФРН й подальша стабільність і прогнозованість німецької політики в ЄС були обумовлені чітко визначеним німецькими інтересами, які активно лобіювалися на усіх рівнях. Тобто, національні інтереси переважали загальноєвропейські. Уряду ФРН вдалося узгодити примат національних інтересів зі складними завданнями загальноєвропейської політики. Німеччина забезпечує реалізацію власних інтересів шляхом гармонізації інтересів ЄС, впливаючи таким чином на загальний політичний курс Європейського Союзу [130, с.164].

Активна євроінтеграторська політика Німеччини у 90-х – поч. 2000-х рр. виразно контрастує з періодом після хвиль розширення ЄС у 2004 та 2007 рр. Затяжний процес інтеграції нових членів, й наявність в них величезної кількості невирішених внутрішніх проблем, насамперед соціально-економічного характеру, які тепер стали проблемами Євросоюзу, призвели до стану «інтеграційної втоми», на що вказують дані по опитуванні громадськості та заяви окремих представників політичних еліт. [9, с.20] Іншим істотним фактором стала економічна криза 2008 р. Внаслідок цього на перший план для ФРН вийшли питання стабілізації та збереження існуючої економічної й політичної системи ЄС та формування дієвої фінансової системи співтовариства [9, с.20].

Зі вступом значної кількості держав Східної Європи до ЄС у 2004, 2008 та 2013 рр. політика Німеччини щодо регіону є тісно пов'язаною з загальноєвропейською й значною мірою, завдяки ролі ФРН як неформального лідера, навіть визначає її. Головними засобами проведення політики Німеччини щодо регіону у рамках ЄС є формат співробітництва з Францією та Польщею

«Веймарський трикутник» і програма «Східне партнерство».

Оснoву для німецької політики ЄС складають партнерські відносини з Францією, які базуються на балансі інтересів обох сторін. 90-ті рр. минулого сторіччя позначилися появою розбіжностей у позиціях і підходах партнерів щодо питань розширення ЄС і поглиблення євроінтеграційних процесів, майбутньої форми і цілей об'єднання.

Однак, ці відмінності не зіпсували відносини німецько-французького тандему, який продовжив бути головним «двигуном» євроінтеграційних процесів, особливо щодо укріплення фінансової системи, зовнішньої та внутрішньої та безпекової політики. Затвердження Конституції ЄС та залучення до євроінтеграційних процесів нових незалежних держав є безумовним прикладом компромісу німецько-французьких відносин [130, с.164].

Польща виступає основним зовнішньополітичним партнером у регіоні, й водночас є головним представником регіону у межах Євросоюзу. Тому, відносини з цією країною набувають ключового значення. Головним інструментом їх регулювання виступає формат «Веймарського трикутника».

«Веймарський трикутник» – це формат тристоронньої співпраці Франції, ФРН та Польщі, створений в 1991 р і який мав на меті швидше підготувати останню до членства у Європейському союзі, а потім і в НАТО. Назву цей формат зустрічей отримав від першої зустрічі міністрів закордонних справ у Веймарі, де обговорювалися відносини між Європейським економічним співтовариством та країнами Центральної та Східної Європи. Відтоді зустрічі стали проходити періодично на різних рівнях: глав держав і урядів, міністрів закордонних справ, оборони, керівників інших міністерств, начальників штабів тощо. Серед областей та ініціатив тристоронньої взаємодії, по-перше, слід назвати адаптацію економіки та юридичної системи Польщі як країни – кандидата на вступ в ЄС. Вхідження Польщі до складу ЄС дало новий імпульс «Веймарському трикутнику» у справі взаємодії з фінансово-економічних питань в Євросоюзі та з підготовки загальноєвропейських документів [131].

По-друге, це співпраця в галузі науки і культури, що передбачає здійснення досліджень в галузях медицини, біології і екології. Існують проекти співробітництва лабораторій і науково-дослідницьких інститутів. Розвивається тристороннє університетське співробітництво. На зустрічі 6 січня 1999 р. у Парижі міністри закордонних справ підкреслили роль, яку мав зіграти «Веймарський трикутник» в посиленні європейської культурної ідентичності. По-третє слід відзначити військове співробітництво, що включає загальні військові маневри, зустрічі експертів та організацію щорічного військово-політичного семінару. Після входження Польщі в НАТО робота в «Веймарському трикутнику» була спрямована на узгодження позицій стосовно європейської політиці безпеки та оборони (ЄПБО). Четвертий напрям – це регіональне співробітництво, початок якому поклав Форум регіонів, проведений 7 червня 2000 р. в Кракові. Під час військової операції в Іраку в 2003 р. відносини в «Веймарському трикутнику» перебували під загрозою заморожування через позицію Польщі, що не підтримала Францію і ФРН. Проте, спірні моменти взаємовідносин з Польщею були згладжені у декларації по майбутньому співробітництву в рамках «Веймарського трикутника» від 9 травня 2003 р.

На саміті голів держав та урядів, що відбувся у німецькому місті Метлах 5 грудня 2006 р., була прийнята спільна декларація. У цьому документі була відмічена близькість позицій трьох країн по важливих міжнародних питаннях стосовно спільних дій не лише у рамках Євросоюзу і НАТО, але й на міжнародній арені. У плані військового співробітництва було висловлено готовність створити тактичну групу. Не була залишена осторонь і проблема енергетики. Учасники саміту заявили про координацію позицій по розробці та проведенню енергетичної політики для Європи, «здійснювану в дусі солідарності». Три країни підкреслили свою прихильність європейській «політиці сусідства» як засобу посилення співпраці на східних кордонах ЄС, надання підтримки політичним і економічним реформам у сусідніх країнах. Окрема увага приділялася в документі Білорусії, Україні та Росії. В цілому

лідери трьох країн висловили задоволення своєю взаємодією в рамках «Веймарського трикутника» і висловили намір продовжити його і надалі. Також були підняті питання проблем у різних сферах суспільного життя, насамперед у сфері освіти, а також на регіональному рівні. А в контексті глобалізації, коли загострюються погрози організованої злочинності, шкоди навколишньому середовищу, негативних демографічних тенденцій та міграції, А. Меркель, Ж. Ширак і Л. Качинський домовилися присвячувати кожен з майбутніх самітів одному з цих питань [132, с.261].

Практично ті ж питання були порушені й на зустрічі міністрів закордонних справ Франції, ФРН і Польщі Б. Кушнера, Ф.-В. Штайнмаєра та Р. Сікорського, що відбувся 17 червня 2008 р. крім того, посилена тема взаємозв'язку енергетики та зміни клімату, а також проблема подолання ірландського голосування проти Лісабонського договору. У звичайній робочій обстановці пройшов і саміт на цьому рівні у Варшаві 1 лютого 2010 р. З М. Довгілевичем з польської сторони зустрілися від Франції П'єр Лелуш, а з німецької сторони – В. Хойєр. Вони торкнулися питання, що стосуються виконання Лісабонського договору, впливу Копенгагенського саміту ООН, спільної європейської оборонної політики, енергетичної безпеки, стратегії «ЄС-2020», східного партнерства, відносин з Україною і з Росією, підготовки польського головування в Раді ЄС у другому півріччі 2011 р. 2010 р. виявився в рамках «трикутника» значущим у плані обговорення серед актуальних тем відносин з Російською Федерацією. Поряд з перспективами спільної політики безпеки і оборони та політики сусідства від-носіння Євросоюзу та Росії стали пріоритетними питаннями і на першій з 17 червня 2008 р. зустрічі міністрів закордонних справ Франції, ФРН і Польщі (Б. Кушнера, Г. Вестервелле і Р. Сікорського) в Бонні, що відбулася 26-27 квітня 2010 р. На ній побував також міністр закордонних справ України К. Грищенко, який обговорив з колегами відносини своєї країни з ЄС. Ці зустрічі підготували ґрунт для зустрічі міністрів закордонних справ «Веймарського трикутника» і Росії С. Лаврова 23 червня 2010 р. У центрі уваги чотирьох країн були відносини

Росії з Євросоюзом і проблеми європейської безпеки, питання Придністров'я і ситуації в Киргизстані [132, с.261-262].

Розглядаючи ж розвиток «Веймарського трикутника» в цілому, чітко можна прослідкувати все зростаючу політичну значимість даної форми міжнародного співробітництва в Європі для держав-учасниць, незважаючи на труднощі і поки ще малі конкретні результати безпосередньо тристоронньої взаємодії. Франція і Німеччина, як локомотиви європейської інтеграції, після розпаду Організації Варшавського договору та СРСР бажали максимально наблизити до себе Польщу як найбільшу серед східноєвропейських держав (не рахуючи, звичайно, Україна і Росію), відірвати її від атлантистської орієнтації. Великі переваги отримує і сама Польща. Використовуючи «Веймарський трикутник», вона може маневрувати між європейською та атлантистською орієнтацією, отримуючи свою вигоду залежно від ситуації. Як найуспішніша серед східноєвропейських країн, що вступили у ЄС, і яка до того ж продовжує зростати, Польща має особливу зацікавленість у зв'язках з провідними країнами Євросоюзу, справедливо вбачаючи у цьому інструмент збільшення своєї ваги всередині організації і впливу на прийняття рішень [133; 134, с.60-62]. Тому в останні роки значно посилилася роль цього формату. Якщо під час президентства Качинського «Веймарський трикутник» влучно характеризували як «бермудський» [135; 136], то тепер взаємодія з Францією, а особливо Німеччиною посідає головне місце у польській зовнішній політиці. Німеччина ж, завдяки цьому формату співробітництва, отримала вагомого партнера у регіоні, підтримкою якого вона може заручитися не лише стосовно регіональних, але й загальноєвропейських питань [132, с.262].

«Східне партнерство» (СхП) – проект Європейського союзу, що має на меті розвиток інтеграційних зв'язків ЄС з державами колишнього пострадянського простору, до якого входять: Україна, Молдова, Азербайджан, Вірменія, Грузія і Білорусь. Воно розглядається як регіональний (східний) вимір Європейської політики сусідства, ініційованої Євросоюзом щодо своїх «нових сусідів» після чергового розширення в травні 2004 р. [137].

Співробітництво у рамках Східного партнерства включає діалог між інституціями Євросоюзу, зацікавленими державами-членами та країнами-партнерами. Багатостороннє співробітництво реалізується на основі чотирьох робочих платформ. Платформи СхП працюють у вигляді форумів з метою обговорення актуальних питань. Засідання чотирьох тематичних платформ СхП проводяться двічі на рік на рівні експертів. Є чотири платформи СхП: 1) Демократизація, урядування та стабілізація; 2) Економічне інтегрування та наближення до європейської політики; 3) Енергетична безпека; 4) Міжнародні зв'язки [137].

За допомогою «Східного партнерства» у рамках політики ЄПС, Європейський Союз посилив інтеграційну складову у напрямку країн Східної Європи, а також східний вектор політики ЄС. У процесі діалогу щодо подальшого розвитку Європейської політики сусідства східна стратегія ЄС отримала дві основні позиції – німецьку та польську. Позиція ФРН базувалася на підході охоплення більш широкого східного вектору ЄС, який передбачав включення РФ. Польща ж, фокусувала увагу на наближення країн Східної Європи до ЄС, тією чи іншою мірою, щоб забезпечити уникнення їх реінтеграції у сферу російського впливу. Проте консенсусні позиції були вироблені під час підготовки остаточного проекту, який відобразився у положеннях ініціативи Європейського Союзу СхП. [9, с.5-6].

Ідея проекту вперше була представлена міністром закордонних справ Польщі Р. Сікорським за активної підтримки Швеції на Раді ЄС з загальних питань та зовнішніх зв'язків 26 травня 2008 р. [138]. Дискусія про створення «Східного партнерства» відбулася 19-20 червня 2008 р. на Європейській раді. Пріоритетом реформування у країнах-партнерах та їх співробітництві з Європейським Союзом є: демократія, вдосконалення системи управління та забезпечення стабільності, економічна інтеграція, створення зон вільної торгівлі, енергетична безпека, лібералізація візового режиму та протидія незаконній міграції. Основним інструментом здійснення програми визначалося укладення у перспективі угод між Євросоюзом та країнами-партнерами про

асоціацію. Це мало служити важливим кроком на шляху їх подальшої інтеграції в європейський соціально-економічний і політичний простір [138].

Цілком легітимним є розгляд «Східного партнерства» з геополітичної точки зору. Такою концепцією Європейський Союз націлений на поширення своїх політичних, правових та економічних «правил гри» і в результаті цього на поступову прив'язку регіону. При цьому ЄС з допомогою пропонованих їм форм співпраці намагається запобігти запозиченню інших моделей інтеграції, що суперечать європейським інтересам.

Незважаючи на те, що Німеччина не приймала участі у розробці програми, вона активно підключилася до її імплементації, оскільки це відповідало її інтересам у регіоні, а також вбачаючи у ньому альтернативу французьким планам Середземноморського союзу.

Зовнішня політика Німеччини і «Східне партнерство» є тісно пов'язаними. Сприяння становленню правової держави у пострадянських країнах, зниження рівня корупції, а також відкритість ринків і збільшення економічних зв'язків, що утворюють підвалини для розвитку демократії, плюралізму і стандартів прав людини відповідають вищенаведеним ключовим інтересам ФРН у регіоні [10, с.323].

Надання «Східному партнерству» пріоритетного значення у східному напрямі зовнішній політиці ЄС вимагало від Німеччини збільшення співпраці з Польщею. Обидві держави мають значний вплив і політичну вагу. Спільно вони можуть розробити реальні стратегії, а також домогтися більшості, необхідного для формування зовнішньої політики ЄС. Але наразі існує більше проблем стосовно ефективного втілення цієї політики, зокрема через позицію Німеччини.

Найголовнішим фактором зменшення її ефективності є те, що політика розширення ЄС більше не є послідовною і країнам «Східного партнерства» не пропонується реальна перспектива вступу. Досвід розширення на схід показує, що реальна перспектива вступу полегшує і прискорює процес реформ, тоді як її відсутність – як у випадку з Туреччиною – негативно впливає на готовність

країни до проведення реформ. Неясна позиція ЄС стосовно політики розширення приводить в країнах «Східного партнерства» до появи фрустрації через невідповідність між конкретними пропозиціями ЄС та очікуваннями. З моменту розширення ЄС на схід створюється враження щодо існування у організації страху перед рішучими кроками. Перспектива вступу не лише накладає зобов'язання на обидві сторони, але, насамперед, формулює спільну стратегічну мету. На шляху до неї прийнятними є проміжні кроки у формі поступової і диференційованої інтеграції. Поступова інтеграція відбувається вже в ході поточних переговорів про безвізовий режим, членство в певних спільних програмах та Агентствах ЄС, а також переговорів про участь в інструменті по посиленню співпраці у спільній зовнішній політиці і політики безпеки. Переговори стосовно Угоди про вільну торгівлю вже включають в себе перейняття до 80 % *acquis communautaire*. Поступова участь у внутрішньому ринку і подальших спільнотах фактично означають перейняття більшій частині правових досягнень ЄС [139, с.4].

У цій проблемі так само відбивається різність підходів Польщі та Німеччини. Польща завжди була прихильницею якомога більшого розширення ЄС на Схід, виступала активним лобістом євроінтеграційних прагнень України, в першу чергу, задля реалізації власних амбіцій – зміцнення позицій у регіоні шляхом структурного імплементації європейської політико-економічної системи, покращення торгово-економічних зв'язків та системи безпеки. Німеччина ж завжди обережно ставилася до процесів розширення ЄС. Після економічної кризи 2008 р. вона остаточно впевнилася у вірності своєї політики, з огляду на слабкість економік та політичну нестабільність більшості пострадянських країн.

Ще однією причиною низької ефективності «Східного партнерства» є те, що Німеччина і ЄС приділяли замало уваги різним локальним, регіональним, економічним, політичним, науковим та цивільно-громадським акторам, що переслідують різні інтереси в країнах-партнерах. Виключне фокусування на правлячій еліті та ігнорування громадянського суспільства перешкодили

розвитку демократичних процесів, а також призводило до істотної втрати впливу у випадку зміни співвідношення сил. Власне, це було проілюстровано процесом підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, коли виключна концентрація на співпраці з урядом Азарова призвела до зволікання з проведенням необхідних реформ та виконанням політичних вимог, й, зрештою, одним з факторів зриву підписання Угоди.

Німеччина зберігає ставлення до своїх східних партнерів як ринків збуту з потенційними споживачами і вигідними зонами виробництва з кваліфікованою робочою силою. Імпорт не є деструктивною конкуренцією для європейської та німецької економіки. Надання можливості для експорту власної продукції до ЄС для країн «Східного партнерства» сприяло б становленню середнього бізнесу та модернізації, що, в свою чергу, в довгостроковій перспективі надало б підтримку розвитку демократії та прав людини. Передумовою для досягнення Угоди про вільну торгівлю з ЄС є розвиток правової держави, що несе за собою ухвалення рішень системного характеру. Супутнє до цього якісне поліпшення інвестиційного клімату для підприємств з Європейського союзу сприяє, в свою чергу, економічним і соціально-політичним перетворенням у країнах-партнерах. Те ж стосується і введення безвізового режиму. Прискорення лібералізації візового режиму відповідає політико-економічним інтересам як Німеччини так і Європейському Союзу. Східний комітет німецької економіки вже зайняв щодо цього питання чітку позицію і сформулював конкретні рекомендації. Крім цього розвитку громадянських суспільств і тим самим трансформаційного процесам сприяння надають транскордонні програми по обміну. Тим не менш дії Федерального уряду носять обмежувачий характер, заважаючи тим самим процесу в цілому. Всі ці фактори, що демонструють відсутність чіткої стратегії стосовно регіону, значно знизили ефективність програми [8, с.64-65; 140, с.1-5].

Іншим проблемним питанням цієї політики є вироблення спільної лінії стосовно Росії, яка одразу ж негативно поставилася до «Східного партнерства», вважаючи, що даний проект кидає виклик російським інтересам в регіоні. Через

те, що «Східне партнерство» з'явилося як ініціатива Польщі, то проект вважався нею таким, що приховує антиросійські геополітичні амбіції, зокрема, створення альтернативних Росії шляхів енергопостачання Європи. Ще однією очевидною метою на думку Росії є підрич її геополітичного впливу у Східній Європі і зміцнення там позицій ЄС. Ряд російських експертів висловилося про намір Європейського Союзу цілковито дезінтегрувати колишній пострадянський простір за допомогою СхП і вивести держави СНД з-під впливу Росії.

І Польща, і Німеччина сходилися на думці, що навіть не будучи членом «Східного партнерства», Росія є партнером, з яким ЄС повинен вести конструктивний діалог стосовно політики сусідства, враховуючи такі важливі питання, як важливість економічних відносин, постачання енергоносіїв та сполучення з Калінінградською областю. Але їхні підходи до розбудови таких відносин з РФ та її залучення до взаємодії з ЄС істотно різнилися. Німеччина, яка є традиційно прихильною до Росії, розглядала «Східне партнерство», насамперед, як платформу для її подальшого залучення до ЄС і утворення єдиної зони вільної торгівлі ЄС, країн Східної Європи та РФ [10, с.323; 15, с.96-97]. У разі включення в зону вільної торгівлі країн «Східного партнерства» та Росії, німецький бізнес значною мірою виграв би від зняття торговельних бар'єрів. Польща ж, яка традиційно побоюється зростання російського впливу у регіоні, виступала проти цих задумів [141, с.54].

Для Польщі «Східне партнерство» було джерелом цілого спектра можливостей. По-перше, це стосувалося задоволення власних економічних і політичних інтересів на пострадянському просторі; по-друге, це політичні та репутаційні дивіденди на європейському політичному полі, а також підтримання статусу найважливішого регіонального партнера США. Польське лідерство в «Східному партнерстві» мало сприяти пожвавленню ще одного регіонального об'єднання – Вишеградської групи, яка могла отримати імпульс розвитку від контактів з пострадянськими країнами. З ними країни Вишеградської групи об'єднує ряд загальних проблем, зокрема в енергетичній

сфері. Все перераховане повинно було підкріпити претензії Польщі на регіональне лідерство.

Отже, у ставленні до Росії Німеччина насамперед керується своїми економічними інтересами, але не спромоглася сформулювати при цьому конкретні інтереси щодо країн «Східного партнерства». Німеччина мало уваги приділяла диференціації своєї та загальноєвропейської зовнішньої політики по регіонах і країнам. Кожна з країн «Східного партнерства» повинна розглядатися окремо. Будь-яка форма прилучення до ЄС вимагає індивідуально узгодженої стратегії. Двосторонні зв'язку та індивідуальна готовність до інтеграції не повинні робитися залежними від процесів в інших країнах. Необхідно розрізняти південний і східний виміри Європейської політики сусідства відповідно до регіональних потреб і не розглядати їх комплексно. Польща ж, навпаки, сформулювавши власні інтереси по відношенню до східних сусідів переважно в контексті політики безпеки, однак, незважаючи на очевидний прогрес, щодо Росії досі так і не змогла віднайти перспективного формулювання своїх інтересів. Подібні розбіжності у баченні функцій «Східного партнерства» між головними провідниками цієї програми істотно зменшили її ефективність.

Загалом, у підсумку позицію ФРН щодо «Східного партнерства» можна сформулювати таким чином:

- Розбудова економічних співробітництво є пріоритетною для Німеччини у «Східному партнерстві».
- СхП не створює передумов до членства в ЄС.
- ФРН є прихильником лібералізації візового режиму, проте у довгостроковому плані наполягає на впровадженні безвізового режиму з країнами «Східного партнерства».
- Багатосторонній вимір співробітництва в межах «Східного партнерства» не є пріоритетним для Німеччини, натомість більша увага приділяється залученню РФ до багатосторонніх проектів.

Враховуючи вищезазначене можна стверджувати, що попри ключову

роль ФРН у формуванні програми «Східного партнерства», її розвиток та поглиблення відносин держав-учасниць з Європейським Союзом не є пріоритетним у зовнішній політиці Німеччини [9, с.18-19]. Натомість внутрішні проблеми Європейського Союзу є пріоритетними зовнішньополітичним завданнями ФРН, тобто: конвергенція членів Євросоюзу, подолання наслідків Євро-кризи, боротьба з тероризмом та безпековими викликами, а також імплементація положень Лісабонської угоди [114, с.14].

Проте й зараз «Східне партнерство» має центральне значення для розробки зовнішньополітичної стратегії Європейського союзу. Інтересам Німеччини відповідає значною мірою формувати цей процес. «Східне партнерство» являє собою для Німеччини дещо більше, ніж просто інструмент зовнішньої політики ЄС. Стабілізація та демократизація відповідають споконвічним інтересам як європейської, так і німецької зовнішньої політики. Проте існує нестача цілеспрямованого стратегічного мислення, уваги, зв'язності і сталості. Німеччина так і не визначила у повній мірі свою нову ідентичність в якості країни в центрі Європи. Існуючі як дво-, так і багатосторонні форми співпраці не адаптуються для формування стійкої та довгострокової європейської стратегії, що враховує ще й інтереси Німеччини, а залишаються в більшості випадків короткостроковими і неефективними. На сьогоднішній день рушійними силами зовнішньої політики є внутрішньополітичні інтереси, в той час як наміри міжнародного масштабу виявляються неврахованими з причини відсутності сформульованих зовнішньополітичних цілей. Однак все ж, з історичних, культурних і економічних причин східноєвропейське сусідство видається пріоритетом німецької зовнішньої політики, що органічно поєднується з інтересами ЄС.

Німеччина демонструє відданість ідеї збереження «Східного партнерства», пробуючи вдихнути нове життя у цей формат [142]. Наприклад, канцлер Ангела Меркель, виступаючи в Бундестазі напередодні саміту Східного партнерства в Ризі у 2015 р., сказала, що через конфлікт в Україні формат Східного партнерства сьогодні є важливішим, ніж будь-коли [143].

Водночас східноєвропейські партнери Німеччини вважають, що «Східне партнерство» не заслуговує високої оцінки, оскільки програма не надавала можливості країнам, які до неї входили, шанс на вступ до Євросоюзу [144].

Завершення «холодної війни» й поява нових держав на політичній карті Європи, спричинена розпадом соціалістичної системи, посприяли формуванню нової концепції зовнішньої політики ФРН [144]. Геополітична трансформація Європейського континенту кінця минулого століття, ефективна політична стратегія та підтримка євроінтеграційних процесів, дозволили Німеччині стати ключовим «локомотивом» ЄС та важливим актором у системі міжнародних відносин. Використання несилкових методів з метою досягнення політичних завдань є визначальною характеристикою зовнішньої політики ФРН. Це передбачає активну співпрацю на багатосторонньому та двосторонньому рівнях, досягнення спільних інтересів та цінностей у міжнародному співробітництві. Європейська політика залишається традиційно головним напрямом німецької дипломатії, незважаючи на швидкі зміни системи міжнародних відносин та актуальні безпекові виклики.

Висновки до розділу 2.

Послідовність активної діяльності ФРН, її внесок у розвиток Європейського союзу призвели до вагомих здобутків європейської політики. Ці дії істотно збільшили вагу європейської спільноти у світі та в значній мірі посилили зовнішньополітичний потенціал ФРН як провідника євроінтеграційних процесів. Для Німеччини ж залучення до євроінтеграційних процесів не лише дозволило їй поліпшити свій міжнародно-політичний імідж після Другої світової війни, але й дозволило проводити активну політику щодо формування європейської співдружності, ефективно вирішити проблему відновлення єдності німецької держави й, зрештою, претендувати на статус одного з провідних суб'єктів світової політики.

Результат об'єднання Німеччини вагомо вплинув на формування та реалізацію зовнішньополітичних пріоритетів. ФРН значно збільшила свою

політичну вагу у нових геополітичних умовах відповідно до економічного потенціалу країни. Посівши чільне місце у загальноєвропейських структурах, ФРН більше не сприймається як загроза існуючій міжнародній системі. Зростання впливу країни поширюється як на регіональний, так і на глобальний рівень. Впродовж 90-х років ХХ сторіччя європейська стратегія ФРН зазнавала поступових змін, однак вони не посприяли появі відмінно нової німецької європейської політики. У євроінтеграційних питаннях ФРН традиційно ґрунтується на партнерстві з Францією [34].

Кризові явища в Євросоюзі призвели до істотної зміни європейської, а особливо східноєвропейської політики Німеччини. Від підтримки розширення ЄС ФРН перейшла до політики внутрішньої стабілізації й подальшої консолідації союзу. Політичні ініціативи Німеччини відносно східноєвропейського регіону в рамках політики ЄС у другій половині 2000-х рр. були відверто млявими. Гарною ілюстрацією цього є політика «Східного партнерства», яка одразу виглядала позбавленою реального змісту. Зі зростанням впливу Німеччини всередині ЄС напруженими і складнішими стають відносини з партнерами по формату «Веймарського трикутника» – Францією і Польщею. Довготривалість та важкість пошуку шляхів розв'язання політико-економічної кризи Європейського Союзу вказують на відчутний розкол всередині об'єднання. Рівень суспільного консенсусу щодо можливості подальшого розширення ЄС різко знизився у багатьох країнах-членах спільноти. ФРН у своїй європейській політиці дедалі більше орієнтована на досягнення національних інтересів та посилення власного контролю над фінансовою системою ЄС. Все частіше в бік керівництва Німеччини лунають закиди про брак стратегічного бачення. Євроскептичні настрої протягом останніх років стали притаманними більшості держав-членів ЄС, проте, беручи до уваги економічну вагу, розміри та провідну роль ФРН, її євроскептичні настрої можуть нести вкрай негативний вплив на майбутнє Європейського союзу загалом.

Основні результати та положення даного розділу висвітлені автором в таких наукових працях: [145-147].

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНИ ЩОДО КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗШИРЕННЯМ ЄС

3.1. Відносини Німеччини з країнами Вишеградської групи в контексті подальшого розвитку та функціонування ЄС.

Вишеградська група, або Вишеградська четвірка (В4), була заснована 15 лютого 1991 року у місті Вишеград, після підписання Декларації про співпрацю між Польщею, Чехією, Словаччиною і Угорщиною з метою розвитку євроінтегрування. Основними положеннями Декларації стали: участь у європейських інтеграційних процесах; сприяння демократизації і побудови ринкової економіки; повернення державного суверенітету; боротьба з тоталітаризмом. [33, с.85]. Чималу роль у зародженні ідеї об'єднання зіграла чеська інтелектуальна еліта. Вишеградська група сприймалася її творцями як природна вимога часу. З одного боку, це була реакція на політичний і економічний вакуум, який виник у Центральній Європі після розпаду Ради економічної взаємодопомоги і Організації Варшавського договору, а з іншого – відповідь на процес об'єднання Німеччини. У цій ситуації Група розглядалася не лише як необхідний інструмент спілкування з НАТО і ЄС, а й як прообраз нового центру сили на європейському континенті – більш широкого об'єднання центрально- і східноєвропейських країн, здатного забезпечити їхнє самостійне існування [34, с.56].

В4 в своїй роботі спирається майже виключно на співпрацю адміністративних установ. Група не має ані постійного секретаріату, ані інших інститутів, здатних самостійно визначати політику співпраці. Натомість, кожна країна протягом року головує в групі, а на зустрічі голів урядів пропонує програму співпраці на період головування. Крім цих зустрічей проводяться зустрічі президентів держав і міністрів закордонних справ, а також керівників інших відомств. Ключові позиції в діяльності четвірки займають національні вишеградські координатори, які, працюючи в міністерствах закордонних справ,

організують роботу групи як в своїй країні, так і на міждержавному рівні [35, с.96].

Єдиним інститутом Вишеградської групи є Міжнародний Вишеградський фонд на чолі з призначеним виконавчим директором і невеликим секретаріатом. Рішення фонду контролюються радою послів і повинні бути схвалені конференцією міністрів закордонних справ. фонд представляє великі спільні проекти, його значення постійно зростає [33, с.85-86]. Зокрема, Фонд підтримує програму «Вишеград для Східного партнерства», здійснювану в координації з урядами США і Нідерландів [35, с.97].

Такі країни, як Болгарія, Австрія, Румунія і Словенія, заявили про свою зацікавленість стати членами В4; США, Британія, Франція і Німеччина цінують групу за її позитивний вплив на стабільність в регіоні.

Вишеградська ініціатива одразу зіткнулася з кількома труднощами концептуального плану. Перша полягала в необхідності визначити географічні рамки Центральноєвропейського регіону. Ідея створення угруповання економічно розвинених і політично консолідованих країн ЦСЄ повинна була продемонструвати наявність острівця стабільності у регіоні, насамперед порівняно з Балканами. Однак вона залишала відкритим питання про межі регіону в цілому. Іншою проблемою залишалося прагнення держав ЦСЄ інтегруватися до НАТО і Євросоюзу і стати їхньою важливою складовою, однак при цьому залишатися особливою частиною цих структур, зберігши більшу самостійність: для країн, які лише нещодавно позбулися радянського контролю, збереження власного суверенітету було важливим. І нарешті, проблемою стало прагнення Варшави домінувати у регіоні, підкріплене економічними успіхами Польщі. Під впливом цих факторів ідея власне регіонального співробітництва пройшла кілька етапів від амбітних планів початку 90-х рр. минулого століття, заснованих скоріше на неприйнятті минулого, декларованих дисидентськими колами і на словах підтриманих політиками, до більш прагматичних підходів кінця 90-х – початку 2000-х рр. [34, с.57].

На першому етапі існування В4 інтеграція до європейських та євроатлантичних структур стала провідною тенденцією зовнішньополітичного розвитку країн-учасниць. На той момент поставлена мета – отримання статусу повноправних членів євроатлантичних структур – підпорядкувала ідею регіонального співробітництва. Причому ставлення до цієї ідеї змінювалося як в самих країнах ЦСЄ, так і в ЄС з НАТО. Спочатку творці Вишеградської групи планували, що саме таке об'єднання допоможе центральноєвропейським державам, які беруть участь в ньому, сформувати особливу структуру, яка, в кінцевому рахунку, допоможе їм інтегруватися в структури євроатлантичні. Але пріоритет інтеграційних інтересів над регіональним співробітництвом призвів до того, що країни-учасниці розглядали четвірку майже виключно як субрегіональне об'єднання, яке повинно служити лише посередником у процесі інтеграції до ЄС і НАТО.

Багато в чому мотиви для підтримки зв'язків всередині Вишеградської групи визначалися тим, як НАТО і ЄС будуть підходити до прийому до своїх лав країн-кандидатів – групою або на індивідуальній основі. Згодом, незважаючи на декларування загальних цілей, між учасниками В4 виникла певна конкуренція за увагу Заходу. Протягом першого десятиліття існування Вишеградської групи ідея регіоналізму то оживала, то вщухала, що було пов'язано як з внутрішньополітичними циклами в кожній з країн, так і зі ставленням НАТО і ЄС до регіонального аспекту в ході переговорів про вступ до цих структур. Процес розширення НАТО і ЄС безпосередньо впливав на стан і перспективи регіонального співробітництва. Прагнення опинитися у «першій хвилі» прийому вносило елемент конкуренції у відносини між країнами, знижував пріоритетність групової політики і значення регіонального контексту. Разом з тим, все більше усвідомлюючи себе особливою частиною Європи, члени Вишеградської групи шукали опори у регіональному співробітництві. Здавалося, що країни, які зіткнулися з однаковими проблемами, будуть допомагати один одному у проведенні економічної та політичної трансформації. Однак конкуренція між державами і різний рівень

економічного розвитку завдав В; стати стійким регіональним економічним об'єднанням [34, с.57-58].

Через брак інституціональної бази для більш широкого співробітництва, в тому числі економічного, було вирішено реалізовувати поставлені завдання мети «за допомогою зустрічей і консультацій на різних рівнях і в різних формах». Четвірка замислювалася не як міжнародна організація, а як вільний форум для консультацій. У 1993-1998 рр. уряди країн групи не показали великого інтересу до подальшої співпраці [148]. Співпраця поживалося лише після 1998 р., у зв'язку з підготовкою вступу до НАТО Польщі, Чехії та Угорщини.

Таке поживалення діяльності В4 викликало інтерес Австрії і Словенії до більш інтенсивної співпраці. Але після перших переговорів в 1999 р. з'ясувалося, що країни четвірки побоюються ослаблення зв'язків всередині групи в результаті розширення. Тому замість вступу цих двох країн до четвірки були розроблені дві моделі співпраці. За однією з них обидві держави запрошуються на зустріч з В4 – так звані переговори В4+2. Другу модель запропонована у 2000 р. Австрією з метою створення більшої регіональної групи, щоб координувати діяльність у ЄС і на Балканах. Чехія і Словаччина зустріли цю пропозицію з недовірою, побоюючись посилення впливу Австрії в Центральній і Східній Європі (ЦСЄ). Таким чином, будь-яка інституціоналізація співпраці в В4 наштовхувалася на опір.

Вступ країн-членів Вишеградської групи до Європейського союзу викликав певні ускладнення в її діяльності. Справа в тому, що країни четвірки не проводили голосування з приводу переговорів про вступ, оскільки не хотіли створювати враження, що вони вступають до ЄС групою. На переговорах по бюджету ЄС на 2007-2013 рр. держави В4 зайняли помірковану позицію, незважаючи на опір Польщі [33, с.86-87].

Що стосується Євросоюзу, то вступивши до нього, країни Вишеграду пройшли етап адаптації і були готові все більш активно впливати на його розвиток і політику на європейському континенті в цілому. Ці амбіції

підживлює і формальна вага цих країн в структурах ЄС. Так, в Європейській раді Чехія, Угорщина, Польща і Словаччина спільно мають стільки ж голосів, скільки Франція і Німеччина (традиційні європейські лідери) разом узяті. При цьому члени Вишеградської групи є найбільшими одержувачами коштів з фондів Євросоюзу, особливо Польща, на частку якої припадає 120 млрд. дол. з приблизно 243 млрд., виділених ЄС на 2007-2013 рік. для 10 своїх нових членів з числа держав ЦСЄ. У 2009-2011 рр. кошти надані ЄС становили 3,3 % від польського ВВП. За Польщею йде Чеська Республіка, якій виділяється 26,7 млрд. євро.

Через різний рівень економічного розвитку та різні підходи у формуванні економічної політики за час членства в Євросоюзі країнам Вишеградської групи не вдалося виробити регіонального консенсусу у галузі економічної політики. Про це свідчать, зокрема, результати голосувань цих країн в Економічній і фінансовому раді ЄС, у ході яких вони були або нейтральні один до одного, або займали різні позиції. Таким чином, країни В4 виявилися нездатні створити всередині Євросоюзу згуртовану групу, яка могла б спільними зусиллями впливати на бюрократичні процеси у Брюсселі і тим самим впливати на політику ЄС стосовно питань економічного розвитку [34, с.57-58].

Системна криза, що розгортається в Євросоюзі, знову поставила на порядок денний питання про місце і роль в ньому країн Вишеграду. Вступивши до «Євросоюзу консенсусу», «союзу рівних», пристосувавшись до європейських механізмів і процедур прийняття рішень, ці країни вже в нових умовах змушені знову проходити шлях адаптації. Зміни у фінансовій системі Євросоюзу, які є необхідними, але вони неминуче спричиняють за собою і політичні зміни, трансформацію механізму прийняття рішень і фактичний перегляд Лісабонської угоди. З одного боку, мова йде про пошуки шляхів більшої централізації ЄС, а з іншого – про поглиблення розходжень між країнами-членами. У цій ситуації заходить мова про «Європу двох швидкостей», формування ядра і периферії. Для країн Вишеградської групи, як

і для решти країн ЦСЄ, виклик полягає в тому, щоб знайти відповідь на питання, яким чином поєднувати два конкуруючих спонукальних мотиву – прагнення розвивати європейську інтеграцію у власних національних інтересах і страх втратити своє положення у союзі.

Усвідомлюючи необхідність зміцнення фінансово-економічної стабільності Євросоюзу, країни Вишеградської групи, що не входять до Єврозони, передусім Польща і Чехія, наполягають на тому, щоб бути представленими на всіх рівнях прийняття політичних рішень щодо ключових фінансовими питань, і болісно сприймають загрозу виявитися поза цим механізмом [149]. Саме тому останнім часом країни Вишеграду намагаються розвивати координацію всередині ЄС. Так, країни В4 почали проводити регулярні внутрішні консультації на відповідних рівнях перед сесіями Європейської ради, Ради із загальних справ і Ради у закордонних справах, щоб скоординувати свої дії. Тісна координація здійснюється і між національними представництвами країн Вишеградської групи у Брюсселі. З 2010 р активність Вишеградської групи всередині Євросоюзу значно посилилася. У лютому 2010 р. вона лобювала ідею розробки у рамках ЄС єдиної стратегії енергетичної безпеки і виступила ініціатором географічно більш збалансованого формування Європейської служби зовнішніх дій (EEAS). Група розповсюдила у Брюсселі неофіційний документ, в якому висловила своє занепокоєння стосовно того, що це, по суті, Європейське міністерство закордонних справ фактично укомплектовано лише західноєвропейцями. Лідери Вишеградської групи побоювалися, що такий підхід поставить нові держави-члени в невігідне становище, практично відсторонивши їх від важелів здійснення зовнішньої політики ЄС. Вони заручилися підтримкою 11 країн, включаючи Австрію, країни Балтії, Болгарію, Кіпр, Грецію, Мальту, Португалію, Румунію і Словенію, які теж були не згодні з принципами формування EEAS. У березні 2010 р країни Вишеграду скоординували свої позиції щодо стратегії зростання зайнятості ЄС, а після саміту ООН в Копенгагені – щодо політики в області зміни клімату. У лютому 2011 р.

четвірка виступила солідарно з питання про санкції ЄС щодо Білорусії, в березні 2011 р. спільно з Німеччиною опублікувала заяву щодо Східного партнерства. 30 січня 2012 р. відбулася зустріч прем'єр-міністрів країн Вишеградської групи, присвячена координації позицій щодо нового «фінансового пакту» ЄС. У квітні 2012 р. учасники об'єднання підготували спільну заяву, спрямовану проти рішення уряду Швейцарії відновити квоти на робочі місця для мігрантів з нових країн Євросоюзу [34, с.61].

Іншою галуззю спеціалізації Вишеградської групи є розвиток Європейської політики сусідства (ЄПС), особливо її стратегічного східного вектора. Група енергійно лобювала програму Східного партнерства як у виділенні фінансових коштів, так і в прийнятті спільних політичних рішень на рівні ЄС. Хоча Вишеградська група від самого початку заявляла про себе як про послідовного і активного прихильника всебічного розвитку Східного партнерства, її вплив і політичні можливості виявилися недостатніми для просування даного проекту всередині Євросоюзу. І незважаючи на всі її зусилля, стратегічні рішення щодо цієї політики приймалися не В4, а в інших форматах [150]. Відбулося це, насамперед, тому, що за виключенням Польщі решта країн четвірки не була настільки істотно зацікавлена саме у східному векторі розширення ЄС [151]. Платформа Вишеграду швидше грає пропагандистську роль, але цього явно недостатньо для досягнення результату на рівні всього Євросоюзу, тому учасники В4 воліють діяти поза структурами об'єднання. Так, у 2008 р. під час свого головування у ЄС Чехія представила документ, який відбивав багато ідей, пізніше включених до ініціативи Східного партнерства. Однак через рік Польща почала її реалізацію разом зі Швецією, виключивши Прагу з попередніх переговорів. У листопаді 2010 р. міністр закордонних справ Польщі Р. Сікорський, вирушаючи з візитом до Білорусі, вважав за краще зробити це спільно з міністром закордонних справ ФРН Г. Вестервелле, а не з кимось зі своїх центральноєвропейських колег. Відкриті листи з засудженням погіршення ситуації з дотриманням прав людини в Білорусі та Україні підписувалися німецьким, шведським, польським і чеським

міністрами закордонних справ, а не Вишеградською групою в цілому. Очевидно, що це відображає, з одного боку, наявність різних підходів усередині четвірки, а з іншого – є свідченням недостатньої політичної ваги країн Вишеграду, яким потрібна підтримка «старих» членів Євросоюзу.

Хоча четвірка й була єдина в тому, що демократизація, економічні та соціальні реформи представляють кращий шлях розвитку для шести країн – учасників Східного партнерства, її члени розходилися у питанні щодо засобів досягнення поставлених цілей. Польща і Чехія традиційно наголошували на правах людини і зазвичай більш активно діяли в реалізації різних програм як у рамках Східного партнерства, так і в односторонньому порядку. Будапешт і Братислава, навпроти, проявляли більшу стриманість і помірність, підкреслюючи важливість діалогу і були менше схильні пов'язувати співпрацю з прогресом у сфері демократії, надаючи перевагу прагматичним підходам. Тому коли справа доходила до обговорень на рівні ЄС, Польща шукала підтримки в інших партнерів, а не в Угорщині або Словаччині.

Розвиток відносин між Польщею і Німеччиною також вносив свої корективи у діяльність Вишеградської групи в рамках Східного партнерства. В питаннях східної політики, і в ставленні до Вишеградської групи погляди Берліна і Варшави далеко не в усьому збігаються, і останній все складніше вдавалося знайти рівновагу між регіональним підходом і зміцненням діалогу з Берліном, який явно не мав наміру віддавати Групі провідну роль у здійсненні Східного партнерства та східної політики в цілому. Таким чином, Вишеградській групі не вдалося стати головною платформою для вирішення проблем Східного партнерства в рамках Євросоюзу. В неї не було необхідних ресурсів та впливу для того, щоб переконати у правильності своєї позиції членів Європейського союзу, таких як Франція чи Італія, які досить скептично ставляться до Східної Європи [34, с.64-65].

Ще одним важливим напрямком спеціалізації Вишеградської групи є поглиблення регіонального співробітництва у сфері безпеки. Стратегія у цій області розвивається за двома напрямками: поглиблення військово-політичного

співробітництва зі США і розвиток регіональної військово-політичної кооперації на базі власне Вишеградської групи.

З моменту створення об'єднання головним гарантом безпеки його членів вважається НАТО [152]. При цьому імперативом для них залишається підтримка сильної стратегічної ролі США у Європі. Після того, як адміністрація Обама розпочала перенесення головного вектору своїх військово-стратегічних інтересів до Азійсько-Тихоокеанського регіону країни Вишеградської групи знову постійно підіймали у ЄС питання про недостатність існуючих гарантій безпеки. Так, з ініціативи Польщі була вироблена спільна позиція країн Вишеградської групи з питань безпеки. У квітні 2012 р, перед самітом НАТО у Чикаго, вони виступили зі спільною декларацією «Відповідальність за сильне НАТО», в якій заявили про своє неухильний намір сприяти зміцненню обороноздатності альянсу. Учасники об'єднання висловили підтримку планам адміністрації США по розміщенню елементів системи ПРО в Європі і висловилися за розширення Північноатлантичного альянсу за рахунок держав, чие членство сприятиме підвищенню його обороноздатності. Зокрема, Вишеградська група запропонувала інтенсифікувати співпраця в рамках НАТО з проведення спільних навчань, в тому числі на території країн-учасниць. Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина закликали США продовжувати свою активність у сфері безпеки в Європі, а європейських союзників – не втрачати рішучості у підтримці власних оборонних здібностей [34, с.65-66].

Країни Вишеградської групи намагаються впливати і на формування Спільної європейської політики в галузі безпеки і оборони (СЄПБО). Польща, наприклад, зробила це питання одним з пріоритетів свого головування в Раді ЄС у 2011 р. Члени В4 бачать у цій політиці, з одного боку, одну з можливостей збереження і поглиблення євроатлантичної єдності, а з іншого – спосіб оптимізації витрат на оборону в умовах їх скорочення в період кризи. Прикладом тому може служити створення Вишеградської бойової тактичної групи, яке було задумане ще у травні 2011 р. [154]. Причинами їх появи, на думку керівника американської приватної розвідувально-аналітичної компанії

«Стратфор» Дж. Фрідмана, були посилення Росії, певне розчарування у європейському проекті і фрагментація НАТО. На початку травня 2012 р. міністри оборони країн Вишеградської групи підписали офіційну заяву про створення до середини 2016 р. спільної бойової групи в складі сил Євросоюзу чисельністю понад 3 тис. чоловік під командуванням польських військових [35, с.97]. Цим кроком четвірка продемонструвала, що не може повністю покласти на міжнародні союзи в питаннях безпеки і має намір сама створювати нові інструменти. Для розвитку військової кооперації учасники об'єднання домовились також про регулярне проведення спільних бойових навчань і спільну закупівлю військової техніки. В умовах кризи, коли витрати на оборону знижуються і жодна з цих країн не виділяє на ці потреби необхідні 2 % ВВП (критерій НАТО), кооперація в оборонній сфері представляється рішенням проблеми (за зразком Скандинавських країн). У квітні 2012 р. також було дано старт новій ініціативи під назвою DAV4 (Defence Austerity: A New Paradigm for Defence and Security Cooperation in Visegrad Region – Суворі економії в обороні: нова парадигма для співпраці в сфері оборони і безпеки в Вишеградській регіоні). Її метою є пошук найбільш ефективних напрямків співпраці у галузі оборони, які повинні стати пріоритетними для країн Вишеграду. Однак визначити загальні потреби і доступні засоби, масштаби участі кожного з членів і, нарешті, гармонізувати інтереси в цій області для країн Групи є надзвичайно складним завданням через різницю у потенціалі та підходах до оборони [34, с.67-68].

Вишеградська група бачить свою місію також і в тому, щоб пропагувати власний досвід переходу від авторитаризму до демократії. Одним з напрямків цієї діяльності став розвиток ідеї створення так званої «Платформи європейської пам'яті та сумління». Постійна робоча група по її просуванню була сформована у листопаді 2008 р за спільною ініціативою урядової канцелярії Чеської Республіки та чеського Інституту дослідження тоталітарних режимів, який з самого початку координував роботу цієї групи. Ініціатива була підтримана Європейським парламентом, у рішенні якого від 2 квітня 2009 р.

сказано, що «Платформа» повинна забезпечити підтримку мережі національних установ, що спеціалізуються на дослідженні історії тоталітаризму для створення європейського центру документації та меморіалу жертв усіх тоталітарних режимів. У спеціальній постанові Єврокомісії від 22 грудня 2010 р. створення «Платформи» було оголошено важливою європейською ініціативою. Під час головування в Раді ЄС Чехії, а потім Угорщини і Польщі, ініціатива отримувала їх незмінну підтримку. 14 жовтня 2011 р. у Празі під час зустрічі прем'єр-міністрів країн Вишеградської групи ця ініціатива обговорювалася знову, і їй було дано новий імпульс. Базовим принципом ініціативи є визнання рівної відповідальності комуністичного і нацистського режимів за злочини, здійснені у ХХ ст., насамперед – за розв'язання Другої світової війни.

«Платформа європейської пам'яті та сумління» об'єднує роботу урядових і неурядових організацій з вивчення історії тоталітарних режимів, дослідження документальної бази, створення освітніх програм, тощо. «Платформа» передбачає організацію зустрічей та конференцій, видання і фінансування публікацій із зазначеної теми, присудження спеціальних нагород і премій учасникам опору тоталітарним режимам. Робота координується з центру у Празі і спеціальним представництвом у Брюсселі. У 2011 р. за пропозицією ініціаторів «Платформи» день 23 серпня (дата укладення пакту Молотова-Ріббентропа) вперше відзначався як День пам'яті жертв тоталітаризму [35, с.68].

Країни Вишеградської групи намагаються зберегти за собою право отримувати асигнування з фондів ЄС, оскільки соціально-економічне і фінансове становище цих країн критично залежить від субсидій Брюсселя. Так Словаччина за словами прем'єр-міністра Р. Фіцо, більше отримує коштів від ЄС, ніж перераховує до Брюсселю. Загалом, за період 2007-2013 рр. Братислава отримала близько 11 млрд. євро [35, с.99].

Вони також мають намір не допускати реалізації сценарію «Європи двох швидкостей» і домагатися права брати участь у всіх структурах по фінансовій

гармонізації ЄС [155].

З точки зору середніх і малих держав узгоджена політика дає можливість адаптуватися до складних викликів, які виникають на тлі кризи Євросоюзу, і одночасно компенсувати внутрішньо властиві їм слабкості. З цією метою група шукає більш тісної взаємодії зі скандинавськими країнами, а також зі «старими» членами ЄС, перш за все з Німеччиною, чий вплив у ЄС стає визначальним. З огляду на високий ступінь розвитку торгівельно-економічних відносин між Німеччиною і країнами Вишеградської групи [155; 156, с.8-9], зміцнення контактів з Берліном на політичному рівні розглядається її учасниками як можливість дотримати інтереси тих країн, які не є членами Валютного союзу. Особливо важливою вони вважають взаємодію з Німеччиною за такими пріоритетними напрямками, як Східне партнерство та енергетика.

Однак ставлення Німеччини до четвірки як до регіональної групи досить прохолодне. Берлін не надає значення цьому об'єднанню, вважаючи за краще розвивати відносини з кожним з його учасників окремо. Тому є причини як прагматичного, так і принципового характеру. Берлін, звичайно, не проти використовувати налагоджені відносини країн Вишеграду зі східними сусідами і Балканськими країнами у своїх інтересах. Але у вирішенні конкретних завдань щодо подолання кризи ЄС Німеччина вважає за краще працювати з ними індивідуально, з огляду на те, що четвірка часто не може досягти консенсусу з важливих пунктів порядку денного. В цілому Берлін прагне уникнути інституалізації будь-яких об'єднань всередині Євросоюзу, оскільки в процесі прийняття рішень йому вигідніше використовувати гнучкі зв'язку і тимчасові коаліції [34, с.62].

Події двох світових воєн й досі продовжують впливати на відносини ФРН з учасниками Групи. Після об'єднання Німеччини Берлін не прагнув проводити активну політику в Центральній Європі, побоюючись будь-яких, навіть непрямих звинувачень у чомусь подібному до гегемонізму, адже і сама Вишеградська група створювалася в тому числі і для того, щоб протистояти

домінуванню Німеччини у Центральній Європі. До того ж у окремих членів В4 відносини з Німеччиною склалися по-різному. Якщо Польща докладає максимум зусиль для розвитку діалогу з Берліном з широкого кола проблем, то чесько-німецькі відносини обтяжені спадщиною декретів Е. Бенеша про виселення німецького населення з післявоєнної Чехословаччини. Таким чином, для Берліна було б дуже складно взаємодіяти з Вишеградською групою в цілому, тим більше що ці відмінності, що існували з моменту створення Групи, не лише не згладжуються, а й виникають у нових сферах, що послаблює вплив Групи в цілому.

Ще одним суттєвим моментом, який ускладнює взаємодію учасників Вишеградської групи з Німеччиною, є їхні зовнішньополітичні переваги. Залишаючись послідовними і затятими прихильниками атлантизму, країни В4 свідомо чи мимоволі стають опонентами німецького підходу до оцінки міжнародного порядку денного і бачать свою роль у тому, щоб не допустити найменших спроб зменшити вплив США на європейські справи. На відносини країн Вишеграду з Німеччиною впливає також фактор Росії, оскільки члени об'єднання, і перш за все Польща, традиційно ставляться з підозрою до розвитку російсько-німецьких зв'язків. Намагаючись зайняти певну нішу і визначити свою спеціалізацію всередині Євросоюзу, учасники Вишеградської групи намітили для цього кілька областей, серед яких найважливішою є поглиблення взаємодії в сфері енергетичної безпеки, спрямованої перш за все на різке скорочення залежності країн регіону від постачання вуглеводнів з Росії. Для цього пропонується розвивати альтернативну енергетику і будувати газопроводи-інтерконнектори для створення енергокоридору між Польщею на півночі і Хорватією на півдні. Країни Вишеградської групи є послідовними прихильниками «третього енергетичного пакету» ЄС, сподіваючись з його допомогою запобігти тісному переплетенню російських і західноєвропейських компаній в енергетичному секторі Європи [34, с.62-63].

Хоча Німеччина і виступала активно за вступ країн В4 до ЄС і НАТО, в неї ніколи не було окремої визначеної політики щодо цієї групи, віддаючи

пріоритет двостороннім відносинам з її членами. Слабкі відносини Німеччини з групою не в останню чергу пояснювалися структурними, історичними та політичними відмінностями між Польщею і рештою країн четвірки, що заважало групі стати привабливим партнером. Слабкі відносини ФРН з групою можна пояснити наступними чинниками.

Країни В4 не виробили спільного бачення про існування групи, не говорячи вже про реалізацію цього бачення, тому четвірку можна назвати «символічним утворенням без політичного впливу». Коротко окреслимо, чим членство у В4 було для кожної з країн. Словаччині членство у групі необхідно з точки зору утвердження здобутої незалежності. Польща ставилась до групи функціонально: у регіональному співробітництві вбачала засіб для зміцнення власних позицій в Європі. Угорщина мала за мету: втілити свої регіонально-політичні цілі, а також брати участь у євроатлантичному та європейському інтегруванні. А Чехія ніколи активно не брала участі у регіональному співробітництві, але їй дозволити собі вийти з групи не могла, тому що це могло підірвати репутацію держави як таку, що здатна до міждержавного співробітництва. Таким чином, формат співробітництва В4 є компромісом між їх спільними євроінтеграційними прагненнями та конфліктуючими національними інтересами країн-учасниць. Тільки за часів високого зовнішнього тиску спостерігається тісне співробітництво у регіоні, а в спокійні періоди бачимо відновлення застарілих протиріч між країнами-учасницями В4. [33, с.88-89]. Суперечливість інтересів країн четвірки в регіоні Східної Європи і на Балканах зводила нанівець їхні прагнення виробити спільну позицію: бажання Угорщини та Польщі пом'якшити умови в'їзду громадян України натрапляло на опір Чехії; Чехія, Словаччина і Угорщина не визнавали претензій Польщі на провідну роль у формуванні східної політики ЄС. Якщо в східній політиці країн В4 ініціатива виходить насамперед від Польщі, то Угорщина і Словаччина зосереджені на інтенсифікації співпраці з балканськими країнами [152].

Також, слід зазначити, що ФРН поєднала свою політику щодо держав

Центральної та Східної Європи з механізмами розширення ЄС. Після об'єднання ФРН проводила регіональну стратегію щодо нових східних сусідів, при цьому не форсуєчи розвиток центральноєвропейської політики. Німеччина не мала інтерес встановити свій вплив у регіоні, який міг би відновити традиційні побоювання з огляду на експансійне німецьке минуле. Натомість ФРН робила це помірно, використовуючи євроінтеграційні механізми.

Починаючи з часів урядування Федерального канцлера В. Брандта Німеччина уже мала досить розвинену систему двосторонніх відносин з державами Центральної та Східної Європи. Німецьке керівництво не бачило сенсу у її трансформації на новий формат співробітництва. Як виявилось ще на початку 90-х років, ці зв'язки мають різну якість та динамічність. Польща швидко стала провідним партнером Німеччини у регіоні. З точки зору ФРН, успіх німецько-польського співробітництва полягав у примиренні після багатовікової ворожнечі та став передумовою для нормалізації європейської політики. Двоєкий образ отримала Чехія: з одного боку, як хороший партнер в області економічного реформування, а з іншого – як обережний партнер, який зациклений на питаннях сумного минулого і з яким перегляд історичних питань відбувається значно повільніше, ніж, скажімо, з Польщею [33, с.88; 153].

Іншим джерелом протиріч між В4 та Німеччиною є питання подальшого розширення Європейського союзу. Група зацікавлена у прийнятті нових членів, насамперед східних та південних сусідів ЄС, з метою формування простору безпеки й стабільності і, таким чином, здійснити «стратегічну інвестицію» в безпеку і добробут Європи [157]. Німеччина ж, як неформальний лідер ЄС, опонує цьому підходу. Розширення ЄС супроводжувалося як позитивними ефектами, так і загостренням протиріч між країнами-учасницями. Позитивні економічні ефекти розширення передусім були пов'язані зі збільшенням місткості внутрішнього ринку ЄС, що стимулювало економічне зростання усіх країн-учасниць. Однак більший ефект від безмитного ввозу товарів, припливу інвестицій, використання фінансових ресурсів ЄС на цілі економічного, регіонального та соціального розвитку все ж отримували нові країни. Як

правило, через два роки після вступу, темп економічного розвитку нових країн починав випереджати темп зростання старих членів союзу. Відповідно зростав суспільний добробут, скорочувався розрив у рівнях економічного розвитку та рівнях життя в країнах-членах ЄС.

У той же час виникає так званий термін «втома від розширення», спричинений соціально-економічними розбіжностями між новими та старими державами-членами ЄС. Прийняття Євросоюзом Греції, Португалії, Іспанії та Ірландії, а згодом ще й країн Східної Європи, стали важким фінансовим тягарем зумовленим складністю збалансування та конвергенції для шести основних донорів ЄС на противагу 21 країнам-бенефіціарам. Для зменшення невдоволень в Євросоюзі наслідками та масштабами розширень, у 2006 році Європейською Радою була ухвалена «Стратегія розширення та Спеціальне повідомлення щодо поглинальної спроможності». У документі наголошувалося на принциповому призупиненні подальших розширень на прийнятний термін та відмові практикувати подальші масові «хвилі розширення» у зв'язку з «втомою» держав-членів Європейського Союзу [158].

Нові виклики та загрози, з якими зіштовхнувся Євросоюз в останні роки (єврокриза, криза біженців [159], агресія Росії в Україні та Брекзїт) показали що між Німеччиною [152; 160], як неформальним лідером ЄС, та країнами В4 існують істотні розбіжності у поглядах щодо вирішення цих проблем. [161]. Через протидію німецьким ініціативам з боку групи, В4 отримала репутацію «гальма» європейської політики [162]. Враховуючи небезпечність таких розбіжностей для повноцінного функціонування Європейського союзу, Німеччині, як фактичному лідеру об'єднання, для вирішення цього конфлікту, потрібно мати більш тісні контакти з Вишеградською групою.

В останні роки Вишеградська група демонструє все менше єдності. Різними були й підходи країн четвірки до останніх подій в Україні. Так, під час Майдану у Польщі і Чехії проходили акції на підтримку України, тоді як словаки й угорці скоріше стояли на боці тодішньої влади. Після анексії Криму, Словаччина і Угорщина виступали проти санкцій щодо Росії [163]. Словаччина

або Угорщина часто виступають разом з Францією проти позицій Німеччини, Нідерландів, Польщі та Литви, наприклад, в питанні санкцій проти Москви [148].

Враховуючи те, що Німеччина надає перевагу двостороннім відносинам з країнами Вишеградської групи, є доцільним розглянути їх ближче.

Переорієнтація у 90-ті роки польської зовнішньої політики на Захід виявилася, перш за все, переорієнтацією Польщі на об'єднану Німеччину. Символічний акт примирення відбувся у м. Кжижова у Верхній Сілезії 12 листопада 1989 р. під час офіційного візиту канцлера ФРН Г. Коля в Польщу. На початку 1990-х років ФРН врегулювала свій давній територіальний конфлікт з Польщею, визнавши офіційно німецько-польський кордон по лінії Одер-Нейсе, що мало для польського уряду і поляків швидше психологічне значення, та вселяло впевненість, що не відбудеться перегляду польсько-німецьких кордонів. Великий Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво був підписаний 17 червня 1991 р. в Бонні і вводив в польсько-німецькі відносини новий елемент, а саме: питання про німецькому меншину в Польщі і про польську в Німеччині. Серед діячів цієї меншини поширені погляди керівників таких німецьких організацій як «Союз вигнаних» (*Bund der Vertriebenen*) про те, що зміни на Сході ще не завершені [164, с.4]. Але в польсько-німецьких відносинах зберігаються ряд невирішених проблем, перш за все, питання про компенсації полякам, які були вивезені для роботи в Німеччині під час Другої світової війни, реституції творів культури тощо.

Після возз'єднання Німеччини в 1990 р. і глибоких трансформаційних процесів в країнах Центральної і Східної Європи, які відбувалися у той самий час, німецько-польські відносини отримали чудові динаміку. Підписання німецько-польського договору 17 червня 1991 р. активізувало політичний діалог і контакти між двома країнами. Німецька підтримка польських зусиль, зі вступу до ЄС і НАТО лише один з численних прикладів того, як німецькі і польські інтереси збіглися в багатьох областях. Як і в інших сферах, вступ Польщі до Європейського союзу і Шенгенської зони став важливою віхою в

політичних відносинах. Членство в ЄС запропонувало нові виміри для розвитку німецько-польських відносин [165, с. 142-143].

В основу польсько-німецького примирення була покладена модель французько-німецького примирення. Її реалізація коштувала німецькій стороні великих фінансових витрат. На початку 90-х рр. було створено чотири фонди для компенсації жертвам нацизму та фінансової допомоги полякам. У 1989 р уряд ФРН списав Польщі більшу частину боргу в розмірі 760 млн. марок. На гроші німецького уряду фінансується діяльність Західного інституту в Познані, Сілезького інституту, центрів польської культури та інформації в Дюсельдорфі, Берліні та Лейпцигу, Фонд «Центр міжнародних відносин» у Варшаві, Фонд ім. Р. Шумана та ін. В Польщі активно діють такі фонди німецьких політичних партій, як Фонд Ф. Еберта, Фонд К. Аденауера, Фонд Ф. Науманна, Фонд Г. Зейделя, ряд німецьких культурних організацій. Вони займаються популяризацією німецької науки і культури, німецької мови, фінансують проведення наукових досліджень, конференцій, симпозіумів та ін. У 1992 р. у Франкфурті-на-Одері був створений Європейський університет Віадрина, в якому навчаються і викладають як німці, так і поляки. У 2000 р. відзначалася тисяча років німецько-польських відносин. Тоді ж у ратуші давньої польської столиці Гнєзно між Німеччиною і країнами В4 було підписана Гнєзненську декларацію про співпрацю. У 1991 р Франція, Німеччина і Польща створили Веймарський трикутник з метою будівництва «Європи співробітництва та інтеграції». Польська програма «повернення в Європу» отримала підтримку Франції та Німеччини [155].

У Варшаві високо оцінюють сукупний польсько-німецький економічний потенціал. Тільки в демографічному плані він становить 125 млн. чоловік. Німеччина розглядається як провідний економічний партнер. Сюди направляється 30 % польського експорту. Берлін був найважливішим провідником Польщі на шляху в ЄС і є її головним економічним партнером. Німецька сторона трактує Польщу як рівноправного стратегічного партнера, хоча остання таким не є. В економічному потенціалі обох країн спостерігається

велика асиметрія. До сих пір польсько-німецька співпраця була співпрацею нерівних партнерів і, цілком ймовірно, ця асиметрія збережеться ще досить довго. Польські експерти вважають, що Польщу і Німеччину об'єднує загальний стратегічний інтерес, яким є мир і співпраця на європейському континенті, а асиметрія ж – об'єктивний фактор, і вона не є загрозою [155].

Приблизно 10 % від ВВП Польщі залежить від торгових відносин з Німеччиною. У 2010 р. одна чверть (25 %) польських експортних товарів доставлявся до Німеччини і одна п'ята (21,6 %) з польського імпорту надходила з Німеччини. ФРН є одним з найбільших прямих інвесторів в Польщі, в той час як польський інвестиції в Німеччині оцінюються лише в 0,5-0,7 млрд. євро. Хоча польські прямі інвестиції в Німеччину становлять лише кілька відсотків від капіталу, який приводять до Польщі німецькі компанії, зацікавленість у ФРН серед потенційних польських інвесторів дуже висока. Феномен прямих інвестицій за кордоном все ще перебуває на ранній стадії для польських компаній [165, с. 154].

Чесько-німецькі відносини активно розвивалися після падіння «Залізної завіси». Їх нормалізації сильно допомогло зближення Чехії, як і інших колишніх соціалістичних країн, з загальноєвропейськими інституціями, особливо вступ до Європейського союзу у 2004 р. Обидві країни входять до Шенгенської безвізової зони. Німеччина є найбільшим торговельним партнером Чеської республіки [155]. Вона також традиційно входить до першої п'ятірки країн, чиї туристи відвідують Чехію, а німецька мова є другою мовою серед іноземних мов після англійської, що вивчаються школярами та студентами Чехії. [166].

Розпад Чехословаччини у 1993 р. не призвів до погіршення відносин з Німеччиною, але еволюція чесько-німецьких відносин протягом п'яти років після підписання договору 1992 р. не була повністю задовільною [167]. На відміну від інших посткомуністичних країн (зокрема, Угорщини й Польща), чесько-німецькі історичні проблеми домінували у політичному діалозі. Тільки підписання німецько-чеської Декларації про взаємні відносини 21-го січня

1997 р. допомогло відсунути історичні проблеми на другий план [167].

Головною проблемою чесько-німецьких відносин на початковому етапі були історичні питання, насамперед питання виселення судетських німців з Чехословаччини після Другої світової війни. Відповідно до декретів чехословацького президента Е. Бенеша від 1945 р. німецьке населення з прикордонних районів Чехії підлягало виселенню, але перед цим багатьох етнічних німців було запроторено до таборів, умови в яких часто не відрізнялися від нацистських. Оскільки головною ознакою для депортації була німецька у якості рідної мови, траплялися випадки, виселення німецькомовних євреїв (включно з недавніми в'язнями нацистських концтаборів) та німецьких антифашистів, які не змогли документально підтвердити свою участь в опорних рухах. Ще до організованої депортації, яка пройшла наприкінці 1945-го і у 1946 рр., у ряді чеських міст і селищ відбулися погроми і масові вбивства представників німецької меншини. Згідно з даними сучасних істориків, у ході депортування судетських німців загинуло близько 18 тис. людей, включаючи померлих у концтаборах, жертв масових убивств і погромів, а також кілька тисяч чоловік, які покінчили життя, не бажаючи бути виселеними.

Депортування судетонімецької меншини залишається однією із найсуперечливіших подій у новітній історії Чехії. Повноцінна дискусія на цю тему, розпочалася лише після розпаду комуністичного режиму. Було створено чесько-німецьку комісію істориків та опубліковано безліч досліджень. Початок обговорення проблеми поклав в 1990 р. тодішній президент Чехословаччини Вацлав Гавел публічно висловивши співчуття щодо подій 1945-1946 рр. Головні питання, які торкаються трагедії судетських німців, апелюють до того, чи було виправдане рішення про депортування в тих історичних умовах, і чи можуть бути офіційно скасовані «декрети Бенеша» сьогодні, а вигнанці або їх нащадки повернути конфісковане майно, або хоча б деяку компенсацію. На останньому наполягає судетонімецьке земляцтво, що діє в Німеччині [164, с.4]. Чехи вважають, що зміна майнових і правових відносин, що склалися в результаті повоєнних подій, могло б вести до непередбачуваних наслідків в

масштабах всієї Центральної Європи, адже німці виселялися не тільки з Чехословаччини. Висловлюються побоювання, що мова може йти про поступовий перегляд підсумків II Світової війни у регіоні. Відмова від такого перегляду закріплена у Чесько-німецькій декларації від 1997 р. [166]. Однак питання репарацій постраждалим німцям й досі болісно сприймається у чеському суспільстві. Воно було однією з головних причин затягування Чехією підписання Лісабонського договору [169].

На символічному рівні Декларація 1997 р. являє собою фундаментальний водорозділ у чесько-німецьких відносинах тому, що після її підписання обидві країни звернули свою увагу на інші питання, зокрема поглиблення все більш деполітизованих економічних зв'язків та приєднання Чехії до багатосторонніх платформ, членом яких вже давно була ФРН. Необхідність вступу до ЄС і НАТО вже складала основу зовнішньополітичного консенсусу Чеської республіці в I пол. 90-х рр., але це питання могло вийти на перший план у чесько-німецьких відносинах лише після вирішення складних історичних проблем. Незважаючи на це, Німеччина виявилася твердим прихильником чеських європейських та євроатлантичних прагнень і, як наслідок, чесько-німецькі відносини розвивалися більш позитивно у II пол. 90-х – початку 2000-х рр. Однак, як тільки ці цілі були досягнуті (вступ до НАТО у 1999 р. і вступ до ЄС у 2004 р.), чіткий фокус чеської зовнішньої політики по відношенню до Європи і її найбільшого сусіда був втрачений. У наступні роки, чесько-німецькі відносини стали жертвами мінливих зовнішньополітичних преференцій чеського уряду, які мінялися в залежності від того, які партії формували правлячу коаліцію в Празі.

В результаті, можемо говорити з одного боку про деполітизовані (головним чином економічні) зв'язки між двома країнами, які успішно розвиваються незалежно від того, які політичні партії сформували уряд в обох країнах, а з іншого боку про більш мінливі політичні відносини, які піддаються частим змінам в залежності від розкладу сил у Берліні і Празі. Проте, в цілому історичне примирення між двома країнами є доконаним політичним фактом. На

сьогоднішній день існує цілий ряд формальних та неформальних платформ співпраці, серед яких Чесько-німецький форум і Фонд майбутнього. Час від часу, деякі угруповання – такі як Організація Судетської німецької спадщини – піддаються критиці в чеських ЗМІ за їхнє вороже ставлення до Чеської Республіки, але вплив цих організацій залишається обмеженим в обох країнах. Подібні організації зберегли деякий вплив тільки в Баварії: протягом довгого часу баварські прем'єр-міністри відмовлялися офіційно відвідувати Чехію через тиск з боку земляцтва судетських німців; перший візит до Чехії здійснив прем'єр-міністр Хорст Зєєхофер у 2010 р. Тому зараз все менше чеські політики використовують страх перед Німеччиною у якості вагомого чинника у формуванні зовнішньої політики республіки. Але виключення все ще існують – комуністи традиційно розглядають німецький експансіонізм у якості основної загрози для безпеки країни, а також час від часу інші політики нагадують про гіпотетичні німецькі вимоги щодо конфіскованого після Другої світової війни майна. Одним з подібних прикладів була критика Лісабонського договору президентом В. Клаусом, який, на його думку, міг посилити правове становище вигнаних судетських німців [165, с. 30-31].

Ще одне спірне питання, яке активно обговорювалося до вступу Чехії в ЄС була тематика безпеки чеської АЕС у Темеліні, пов'язаної з початку її діяльності в 2002 р. Офіційно Німеччина не була головним противником електростанції; навпаки, Німеччину турбувало те, що австрійський тиск з метою отримання додаткових гарантій безпеки затримає введення електростанції до експлуатації. Головною проблемою були застереження і протести з боку громадськості ФРН. Німецькі екологічні організації особливо тиснули на Чехію, виступаючи проти запуску АЕС. Німецький міністр з питань навколишнього середовища Ю. Трітгін заявив, що Темелінська АЕС не відповідає німецьким стандартам, подібну стурбованість висловив земельний уряд Баварії. Зрештою, сам ЄС був змушений взяти на себе роль гаранта і посередника при укладанні юридично необов'язкового Мелькського протоколу між Чехією і Австрією, мета якої полягала у вирішенні решти спірних питань

довкола електростанції [165, с. 37].

Сьогодні економічні відносини становлять ядро чесько-німецьких взаємин, оскільки ФРН є найважливішим економічним партнером Чеської Республіки [170]. Німецькі компанії часто використовують свої чеські аналоги у якості субпідрядників, тим самим надаючи Чехії посередницький доступ до світових ринків. Два фактори є найбільш важливими для чеської економіки в зв'язку з цим: 1) висока залежність від економічної ситуації в Німеччині та пов'язаних з цим спроб диверсифікації чеських зовнішньоекономічних зв'язків, а також 2) спроби зберегти міцні експортні відносини з Німеччиною незважаючи на те, що чеська економіка залишаються поза Євросоюзом. Деякий рівень диверсифікації частково було досягнуто з моменту вступу Чеської Республіки до Євросоюзу, але фінансова криза в кінці першого десятиліття XXI ст. показала, наскільки чеська економіка ще є залежною від німецького ринку [165, с. 41].

Німеччина є єдиною великою європейською державою, з якою Чеська Республіка підтримує відносини на багатьох рівнях. На все більше зростання безпрецедентної важливості Німеччини для Чехії впливають економічна міць ФРН, її роль у якості ключового актору в ЄС, її географічна близькість і загальна, навіть якщо часом травматична, історія. З чеської точки зору, максимальна сумісність інтересів є бажаним станом речей у чесько-німецьких відносинах. У той же час слід визнати, що Чехія завжди буде грати менш важливу роль для Німеччини, ніж навпаки. На практичному рівні, взаємні зв'язки приймають різні форми, головним чином, в залежності від ідеологічних відмінностей між нинішніми правлячими елітами в обох країнах; ці відмінності, як правило більш помітні в чеській внутрішній політиці, ніж в Німеччині. Це стосується насамперед двох напрямків: подальша європейська інтеграція (і, як наслідок, зміна положення Чехії в ЄС) і політики безпеки (пріоритет структур ЄС чи НАТО). Хоча Чехія визначає Німеччину як стратегічного партнера, насправді чеський підхід є досить специфічним, його характер і послідовність є відносно низькими. Для Чеської республіки, Німеччина має важливе значення у

принаймні трьох багатосторонніх вимірах – як ключовий партнера в ЄС, як союзник в НАТО, і як партнер у ряді інших міжнародних організацій (таких, як ООН, МВФ, Світовий банк і так далі) [165, с. 34].

Угорщина мала тісні зв'язки з ФРН ще до падіння Берлінської стіни. З кінця 1970-х рр. Будапешт все більшою мірою покладався на західнонімецькі кредити і позики. Візит голови СДПН Віллі Брандта до Будапешту у 1978 р. став важливим кроком у двосторонніх відносинах. Мотиви, які підштовхували Угорщину до зближення із Західною Німеччиною були різноманітні. На додаток до постійно зростаючої потреби у зовнішньому фінансуванні, Будапешт також був зацікавлений в імпорті сучасних технологій і навіть намагався залучити західні інвестиції. Крім того, у зовнішній політиці Яноша Кадара добрі відносини з країнами Заходу розумілися як важлива протидія відносинам з Радянським Союзом. Добрі особисті стосунки і взаємна повага між Кадаром і Брандтом дійсно сприяли зміцненню німецько-угорських політичних і економічних відносин. Угорщина зіграла важливу роль у падінні залізної завіси та конкретно об'єднанні Німеччини. Завдяки цим факторам на момент переходу Угорщини до демократії, ФРН була позитивно налаштована на подальше поглиблення співпраці [165, с. 69].

Німецько-угорський двосторонні відносини стрімко розвивалися в роки після демократизації країни. Дружні стосунки між угорськими прем'єр-міністрами Й. Анталом і Д. Хорном і канцлером Г. Колем сприяли цим позитивним зрушенням. Хороші особисті стосунки угорських політичних лідерів зі своїми німецькими партнерами загалом являли своєрідну тенденцію трьох десятиліть німецько-угорських відносин, без врахування тісних політичних і економічних контактів. Така особливість німецько-угорських міждержавних відносин пост-перехідного періоду мала своїм наслідком майже повну відсутність питань, які серйозно обтяжені німецько-угорська політичні відносини у період 90-х – 2000-х рр., особливо з урахуванням постійно зростаючих економічного співробітництва [165, с. 69-70].

Прихід до влади В. Орбана, у 2010 р. приніс значні зміни в німецько-

угорські політичні відносини. Німеччина уважно слідкувала за масштабними політико-правовими реформами, започаткованими новим урядом. Занепокоєння з огляду на тоталітарне минуле країни викликали заяви Орбана про наміри зробити свою партію «Фідес» домінуючою силою на угорській політичній арені протягом наступних 15-20 років. Особлива увага уряду Меркель була прикута до нового закону про ЗМІ та проекту нової конституції країни, які широко обговорювалися у німецькій пресі [165, с. 70-71].

У дискусії про майбутнє Європи, офіційні німецькі та угорські позиції істотно різняться. Якщо Німеччина виступає у якості рушійної сили економічної і фінансової інтеграції, уряд Орбана дотримується набагато більш скептичних і обережних підходів. Критика прем'єр-міністра Угорщини зосереджена на трьох основних темах. Першою з них є обмеження угорського суверенітету внаслідок зростаючого контролю з боку ЄС. Часто войовнича риторика угорської влади використовується проти ЄС і МВФ, через вимоги суворого фінансового контролю, здійснюваного цими організаціями в обмін на будь-який кредит в Угорщину. Оскільки одним з головних пропагандистів сильної, більш інтегрованої, більш фінансово згуртованої Європи є Німеччина, така риторика Будапешту прямо зачіпає її інтереси. Друга, пов'язана з попередньою тема – це майбутнє Єврозони, а саме протидія створенню банківського союзу та податкової гармонізації країн-членів ЄС. Третій напрям критики Орбана стосується позиції Німеччини і ЄС щодо його внутрішньополітичних ініціатив [165, с. 83-84].

У перехідний період після падіння залізної завіси, Німеччина перетворилася на найважливішого економічного партнера Угорщини. Також ФРН є головним інвестором країни [171]. З 1990 р. німецькі фірми постійно розширюють свою присутність в країні. Основною перевагою німецьких інвесторів є те, що саме вони зробили перші кроки у розбудові нової угорської економіки, забираючи прибуткові частки колишніх державних угорських фірм або створюючи дочірні компанії, з використанням свого досвіду і ноу-хау, яким нові угорські приватні підприємства не могли нічого протиставити. Проте,

німецькі фірми вітаються в Угорщині як «відповідальні інвестори»: вони реінвестують свої прибутки в країні, а також імпортують нові технології [165, с. 78]. Станом на 2014 р. чверть обсягу зовнішньої торгівлі Угорщини припадала на Німеччину. У 2015 р. Німеччина інвестувала близько 18 млрд. євро в економіку країни Угорщині, 31 % яких був спрямований на машинобудування. Третина всіх німецьких інвестицій надходить з Баварії. Німецькими компаніями створено більше 300 тис. робочих місць. На відміну від Польщі та Чехії, відносини ФРН з Угорщиною не обтяжені важкою історичною спадщиною [171]. Тим не менш, ці переваги не завадили уряду Орбана прийняти ряд заходів, які кинули виклик позиції німецьких фірм і привели до погіршення двосторонніх економічних відносин [165, с. 81].

Відображаючи традиційно сильні історичні та культурні зв'язки ФРН та Угорщини, в країні працює велика кількість німецьких неурядових організацій, Головною з них є Гете-Інститут, який відкрив свої приміщення в Будапешті в 1988 р. Німецькі політичні фонди також швидко створили бюро в новій демократичній країні. У 1989 р. відкрилися представництва Фонду Фрідріха Науманна, а потім Фонду Конрада Аденауера, Фрідріха Еберта та Ханса Зайделя. Всі чотири фонди організують конференції, семінари і практикуми з широкого кола питань, таких як політична культура, правова держава, громадянське суспільство і роль ЗМІ [165, с. 73].

Словаччина не є безпосереднім сусідом Німеччини. Це невелика, нова країна, чия територія (49,000 км²) і населення 5,4 млн. жителів відповідають порівняно невеликій німецькій федеральній землі. Як регіональної держава, Німеччина має сильні інтереси в Центральній і Східній Європі, але, незважаючи на це, серед чотирьох держав Вишеградської групи Словаччина має найменш інтенсивні зв'язки з Німеччиною [165, с. 164].

Друга світова війна залишила по собі кардинально іншу спадщину у словацько-німецьких відносинах, аніж чесько-німецьких чи польсько-німецьких відносинах. У цьому Словаччина подібна до Угорщини, чії відносини з Німеччиною не затьмарювали історичні травми. У той час як

поляки і чехи історично розглядали Німеччину у якості джерела напруженості і конфліктів, словаки розглядали у цій якості Угорщину, але не Німеччину. Такий історичний досвід дав змогу побудувати відносно безпроблемні двосторонні політичні відносини між незалежною Словаччиною і возз'єднаною Німеччиною. ФРН була однією з перших країн, які визнали незалежність Словаччини. Як найменша з держав Вишеградської групи, Словаччина практично не мала традиції зовнішньої політики та історичної спадщини відносин з Німеччиною. Вона мала розвивати нові відносини з ФРН в основному з нуля. На початку 90-х рр., Берлін прагнув врегулювати історично складні стосунки з Польщею і Чехією, приділяючи менше уваги Словаччині, ніж в сусідніх країнах. Тенденція другорядності словацького напрямку для Німеччини зберігається й досі. Таким чином якість і інтенсивність двосторонніх відносин з Берліном залежать від Словаччини. Тим не менш, євроатлантичні та євроінтеграційні прагнення країни значно поживили двосторонні відносини на зламі 90-х – 2000-х рр. [165, с. 168]. Проте, в такої ситуації були свої позитивні сторони – стосунки ФРН і Словаччини не псував тягар історичних образ. Відносини зі Словаччиною, незважаючи на їх другорядний характер для Німеччини, були найменш проблематичними з усіх країн В4. Єдиною серйозною проблемою стало питання репарацій словацьким євреям, постраждалим під час Голокосту [172].

Тим не менш, є декілька політичних питань, по яких позиції Німеччини та Словаччини розходяться. Насамперед це стосується енергетичного сектору. Словаччина побоюється можливих наслідків рішення Німеччини, щодо відмови від атомних електростанцій, особливо щодо позицій ядерної енергетики в ЄС, а також наявність і якість електропостачання в населених пунктах Союзу. Військовому керівництву Словаччини хотілося б, щоб Німеччина взяла на себе більш активну роль в НАТО. Проте, в цілому, процес інтеграції країни, особливо до ЄС, призвів до більш загального розуміння стратегічних пріоритетів в обох країнах. Кризи Єврозони ясно продемонструвала, що Німеччина залишається важливим політичним партнером Словаччини в

Європейському Союзу, а Словаччини активно відстежує позиції Німеччини [165, с. 172].

Німеччина є найбільшим торговим партнером Словаччини. У 2010 році 19,3 % від загального обсягу експорту Словаччини приходилися на Німеччину. Друга найвища частка експорту пішла в Чехії, з часткою 14 % від загального обсягу експорту товарів і послуг. Так само, найбільша частка імпорту до Словаччини йде з ФРН, на яку припадає 15,3 % від загального обсягу імпортованих товарів і послуг. Друга за обсягом частка імпорту надійшла з Чехії, яка склала 10,4 % від загального обсягу [165, с. 172-173].

Вишеградська група в останні роки все більше стає демонстраційним майданчиком для озвучування ідей і намірів, а не згуртованим регіональним об'єднанням. Серйозною проблемою є відмінності між країнами-учасницями, які збільшуються в силу об'єктивних і суб'єктивних факторів. Країни четвірки вже різняться за ступенем їх інтеграції в Євросоюз. Словаччина, яка є частиною Єврозони, є найбільш інтегрованою з них. Польща має намір вступити до Єврозони. Чехія і Угорщина ж налаштовані більш стримано [154]. У Чехії та Угорщини відбувається наростання кризових тенденцій в економіці, тоді як Словаччина і Польща зберігають стабільні темпи зростання [35, с. 101]. У політичному плані колишня єдність, яка виникла свого часу через ідейну близькість правочентристських урядів усіх чотирьох країн, перестала існувати після перемоги на виборах 2010 р. у Словаччині лівоцентристських сил. Помітно розходяться і погляди країн Вишеградської групи на майбутнє Євросоюзу і Єврозони: Польща і Словаччина мають намір продовжувати процес поглиблення євроінтеграції, в той час як Чехія з її традиційним євроскептицизмом не поспішає приєднуватися до зони євро, а Угорщина взагалі прагне знайти власний шлях виходу з кризи. За таких умов простір для реальної взаємодії всередині Вишеградської групи звужується. Спроби четвірки об'єднати навколо себе інші країни ЦСЄ, зокрема у форматі «Вишеград+» (плюс Болгарія і Румунія), обмежувалися лише деклараціями. Не в останню чергу це зумовлено тим, що країни Вишеграду не являють собою

згуртовану групу всередині ЄС, вони обтяжені внутрішніми проблемами, а репутація деяких з них стоїть на перешкоді для ведення активної та ефективної зовнішньої політики. Вишеградська група все більше сприймається лише як «група», а не об'єднання чи міні-блок. В даний час вона нагадує скоріше своєрідну трибуну для політичних декларацій і демонстрації чисто зовнішньої єдності. Відмінності національних інтересів країн-учасниць і їх нездатність налагодити реальне внутрішнє співробітництво перешкоджають Вишеградській групі стати істотним гравцем у європейській політиці. З цих причин Німеччина прагне підтримувати зв'язки з групою у форматі двосторонніх відносин з країнами-членами, а не виробляти окрему політику стосовно неї в цілому.

Вишеградська група об'єднує Польщу, Угорщину, Чехію та Словаччину і була заснована з метою підготовки цих країн до скорішої інтеграції до ЄС і НАТО. Німеччина, для якої регіон ЦСЄ історично має стратегічне значення, тим не менш здебільшого ігнорувала В4 у своїх геополітичних розрахунках. Об'єднання мало дуже обмежені завдання й слабку організаційну структуру; його члени по-різному визначали пріоритети своєї зовнішньої політики. Це, а також протиріччя між країнами групи не дозволяли їй бути значним актором на міжнародній арені. Після приєднання країн Вишеградської четвірки до європейських та євроатлантичних інтеграційних об'єднань, формат припинив діяльність у рамках об'єднання та почав функціонувати у вигляді групи лобістів власних інтересів у межах Євросоюзу, з одного боку, та у форматі форум-клубу з партнерськими країнами [14].

Тому ФРН надавала перевагу розвитку двосторонніх відносин з кожною країною групи по окремоті. Проте останні декілька років дають підставу говорити про відродження і Вишеградського формату. Це можна пояснити тим, що причини створення Групи знову стали актуальними. Пожвавлення її діяльності можна розцінювати як свого роду захист тих основ, на яких вона будувалася. Цьому сприяли тривала криза у Євросоюзі, зміна підходів США до проблем міжнародної і, зокрема, європейської політики і посилення Росії. Зростаючий спротив країн Вишеградської четвірки останнім німецьким

ініціативам всередині Євросоюзу змушує ФРН переглянути свій підхід до цього об'єднання, з огляду на його потенціал у якості центру опозиції до провідної ролі Німеччини у ЄС.

3.2. Веймарський трикутник як контрагент зовнішньої політики Німеччини в контексті розширення ЄС на Схід.

Об'єднання Німеччини і одночасний йому розпад соціалістичної системи у Центральній і Східній Європі відкрили перед ФРН нові можливості для співробітництва з країнами регіону, зокрема у напрямку євроатлантичного інтегрування. Особливий інтерес становили відносини з Польщею як найбільшою постсоціалістичною країною. Її очільники одразу ж взяли курс на інтеграцію до структур ЄС і НАТО. Виконанню цих двох завдань – встановлення нових зв'язків з Польщею та сприяння її євроатлантичним і євроінтеграційним прагненням – слугував формат Веймарського трикутника.

28 серпня 1991 р. Кшиштоф Скубішевський, Ролан Дюма і Ганс-Дітріх Геншер – міністри закордонних справ Польщі, Франції і ФРН відповідно – зустрілися в Веймарі, щоб підписати угоду щодо регулярних консультацій з найважливіших міжнародних питань. Цей механізм, який отримав назву «Веймарський трикутник», функціонує з тих пір безперебійно, хоча його ефективність залежить від мінливого балансу інтересів і сил учасників. Вибір Веймара (батьківщини Гете й Шиллера, місця прийняття республіканської Веймарської конституції) для створення цієї дипломатичної комбінації диктувався міркуваннями історико-культурного характеру, покликаними підкреслити спільність миролюбних, демократичних і гуманістичних цінностей учасників, тоді як близькість нацистського концтабору Бухенвальд символізувала пам'ять про трагедії минулого.

Головною метою створення Веймарського трикутника було сприяння інтеграції Польщі – колишнього оплоту радянського впливу в Східній Європі в рамках РЕВ і ОВД – у структури ЄС і НАТО. Ініціатива створення трикутника

належала насамперед Німеччині, яка прагнула після свого возз'єднання зняти у найближчих сусідів на заході і сході сумніви в рішучості німців назавжди покінчити з трагічною спадщиною минулого, перш за все Другої світової війни, яка розпочалася зі вторгнення Гітлера у Польщу і її чергового розділу, гарантувати непорушність післявоєнних кордонів і незворотність продовження процесу об'єднання Європи [14, с.1-2].

Правову базу німецько-польських відносин становлять Договір про дружбу і співробітництві від 17 червня 1991 р. і Договір про кордон від 14 листопада 1990 р. У Договорі про кордон підтверджуються умови Згожелицького договору від 6 липня 1950 р.; остаточне урегулювання даного питання було необхідною попередньою умовою об'єднання Німеччини [13, с.24]. Таким чином, одразу з моменту свого об'єднання, ФРН почала взаємодіяти з Польщею.

Для Німеччини «Веймарський трикутник» був ідеальною складовою обговорення питання про розширення ЄС. ФРН також могла вважати, що необхідно встановити якісь юридичні рамки, в яких і будуть розвиватися відносини з Польщею. Основні цілі, які переслідувала Німеччина, досить очевидні. Возз'єднання Німеччини здійснило великий політичний вплив на міжнародні відносини на всьому європейському континенті. Німецько-польський кордон став новою зовнішньою межею ЄС, що автоматично означало нову роль для Німеччини в країнах Центральної і Східної Європи. Після об'єднання країна потребувала підтвердження свого високого статусу на міжнародному рівні, і створення регіональних організацій було фактором такого підтвердження. ФРН також хотіла використати посилення своїх позицій у регіоні для зміцнення свого політичного, економічного, військового впливу в Європі в цілому. Співпраця з Польщею також створювала на східному кордоні Німеччини зону військово-політичної стабільності, забезпечувала базу для подальшого просування на схід, зокрема на ринки СНД і Росії й включала в сферу впливу колишні німецькі землі на Сході (Сілезію, Померанію, Судети, Східну Пруссію). Окрім всього цього нею керувало бажання не допустити

французької гегемонії у Східній Європі: Франція та Польща мали довгу історичну традицію співробітництва [15, с.95].

Найбільшим прихильником розширення ЄС на Схід, насамперед за рахунок Польщі, виступала Німеччина. Її інтереси були пов'язані насамперед з прагненням підсилити свою роль за рахунок країн ЦСЄ. Їхні торгівельно-економічні потоки були тісно пов'язані з Німеччиною [17, с.52]. Окрім того регіон був традиційною сферою впливу ФРН. Її також приваблювала можливість зробити важливий внесок у стабільний розвиток своїх східних партнерів, їх економічну трансформацію, розвиток плюралістичної культури, інтернаціоналізацію економіки. Важливими були і безпекові інтереси, тому що в разі інтеграції країн Східної Європи в ЄС ФРН з прикордонної держави перетворювалася на географічний центр спільноти, а країни ЦСЄ тепер повинні були взяти на себе основний тягар стримування біженців, іммігрантів і т. д. Для Німеччини значно знижувалася небезпека «імпорту нестабільності» зі Сходу [16, с.29].

П'ята хвиля розширення Європейського союзу якісно відрізнялася від попередніх і мала ряд своїх особливостей. По-перше, раніше переговори про інтеграцію велися з однією, двома або трьома державами одночасно. Східноєвропейське розширення було масовим і великомасштабним: до ЄС планували вступити 10 країн Центрально-Східної Європи. По-друге, якщо раніше процеси розширення і поглиблення інтеграції чергувалися, то в період п'ятої хвилі вони повинні були відбуватися паралельно, тому нерідко її називають «подвійним розширенням». По-третє, раніше до ЄС приєднувалися країни зі схожим соціально-економічним рівнем розвитку і ідентичною політичною моделлю. П'яте розширення охоплювало відносно відсталі країни; більш того, держави колишнього соціалістичного табору, які знаходилися в процесі системної трансформації. Економічні відмінності і відмінності в галузевій структурі ВВП були дуже значні. У цих країнах не були завершені ринкові реформи, в тому числі приватизація і реформа банківської системи [17, с.49-50].

Прагнення країн-кандидатів до участі в євроінтеграційних процесах було продиктовано економічними і політичними міркуваннями. З економічної точки зору існування всередині сильної, економічно розвиненою структури Євросоюзу гарантувало державами ЦСЄ зростання рівня добробуту. Безсумнівно, вони розраховували отримати потужну фінансову підтримку для здійснення соціально-економічних реформ в процесі реструктуризації економіки і переходу від планово-адміністративної моделі до ринкової економіки [17, с.50].

Можна виділити дві фази участі Німеччини в процесі розширення Європейського Союзу на Схід. Протягом першого етапу німецькі політики робили основний акцент на отриманні від партнерів по ЄС згоди на розширення Євросоюзу на країни Центрально-Східної Європи. До 1993 р. цей період успішно завершився. На засіданні Європейської Ради, яке відбулося 21-22 жовтня 1993 р. в Копенгагені, всі країни-члени ЄС висловили принципову готовність підтримати прийом в співтовариства держав ЦСЄ, які отримали на той час статус асоційованих членів Євросоюзу [16, с.29].

Друга фаза полягала у подальшому розвитку і уточненні умов прийому країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу. В рамках своїх повноважень, які закінчилися навесні 1998 року, канцлеру Г. Колю (1982-1998) вдалося просунути вперед процес розширення ЄС і перевести його на стадію двосторонніх переговорів між представниками ЄС та кандидатами на вступ. Рішення, що забезпечують цей процес, були прийняті на нараді глав держав і урядів країн-членів ЄС в Люксембурзі в грудні 1997 р. Після обрання канцлером Г. Шрьодер (1998-2005), який хоча і був відомий як «євроскептик», продовжив підтримку країн Центрально-Східної Європи на їх шляху до Євросоюзу [16, с.30].

Серйозним випробуванням для Г. Шрьодера як канцлера Німеччини і як європейця стало головування ФРН у ЄС з 1 січня по 30 червня 1999 р. і проведення саміту Євросоюзу в Берліні в березні 1999 р. Завданням цього саміту було прийняття рішень стратегічної концепції Комісії ЄС, яка

фігурувала під назвою «Порядок денний 2000». В особі Г. Шрьодера Німеччина виступила координатором переговорного процесу. Його підсумком стало остаточне узгодження рішення щодо розширення ЄС на Схід [16, с.30].

Слід зазначити, що протягом обох фаз розширення ЄС на Схід Німеччина використовувала вакуум, який утворився після розпаду соціалістичного табору, для підвищення своєї економічної присутності в регіоні. Вона вміло використовувала своє історичне традиційне партнерство з країнами Центральної та Східної Європи. До початку Другої Світової війни в 1938 р. частка Німеччини в експорті 16 західноєвропейських країн до Східної Європи становила 35 %, в імпорті – 29 %. На ці країни припадало 14,5 % експорту і 15,2 % імпорту Німеччини. Під час «холодної війни» через обмеження торгових зв'язків зі Східною Європою ФРН зазнала найбільших економічних втрат з усіх західноєвропейських держав. Однак з початку 1970-х рр., коли до влади прийшов уряд В. Брандта, господарські зв'язки ФРН з східноєвропейськими країнами багато в чому відновилися і набули постійного характеру. Її позиції у ЦСЄ покращилися після розпаду РЕВ, ОВД і СРСР. Для Німеччини цей регіон цінний насамперед як ринок збуту. Експорт ФРН до країн ЦСЄ зріс в 1993-2000 роках з 39,9 до 112,6 млрд. марок, тобто збільшився на 183 % [38, с.4]. За той самий період імпорт Німеччини зріс в 2,9 рази, що склало збільшення з 34 до 101,78 млрд. марок. Природно, включення країн ЦСЄ в єдиний європейський ринок у прямому сенсі відповідало інтересам Німеччини, збільшуючи її економічний потенціал. Більш того, Німеччина була важливим інвестиційним партнером цих держав, отже, розширення на Схід було здатне посилити і її інвестиційну активність [17, с.52-53].

Найбільшими торгівельними партнерами Німеччини стали Польща, Чехія та Угорщина, причому перша мала найбільше значення внаслідок географічної близькості, на неї у 2000 р. припадало 25 % всього німецького експорту до країн-кандидатів на вступ до ЄС. У 1994 р. цей показник становив 24 %.

Бурхливими темпами зростав і імпорт з цих країн. За вказаний період він збільшився на 200 %, а його частка в усьому німецькому імпорті зросла з 6,0 до

9,6 % [16, с.30].

З переорієнтацією економіки східноєвропейських країн на ринковий шлях розвитку цей регіон стає пріоритетним і для німецьких прямих інвестицій. Для ФРН основними мотивами прямого інвестування до країн ЦСЄ була можливість збуту своєї готової продукції з урахуванням динамічного попиту (насамперед у Польщі) і слабка розвиненість ряду секторів економіки у зазначених державах. Велике значення мала для Німеччини нижча вартість кваліфікованої робочої сили, електроенергії та інших ресурсів східноєвропейських країн.

Серед німецьких компаній, що діють на польському ринку, найбільш значні капіталовкладення в економіку країни здійснили «Opel», «Volkswagen», «Reemtsma», а також банки «Hypovereinsbank», «Commerzbank». Різні німецькі підприємства брали активну участь у приватизації великих об'єктів державної власності в країнах Східної Європи, зокрема в Польській Республіці [16, с.30].

Поляки з кінця 90-х рр. висловлювали все більшу стурбованість, що з розширенням Європейського Союзу на Схід німецьке населення і організації не тільки зможуть ще більш активно брати участь в економічному житті їхньої країни, але й скуплять землі і підприємства. У частині польського суспільства запанувала думка, що таким чином Німеччина без застосування зброї перегляне підсумки Другої світової війни, повернувши території, приєднані до Польщі після 1945 р. Ці настрої призвели до появи законодавства, яке істотно обмежило продаж землі іноземцям. Для придбання сільськогосподарського угіддя необхідно отримати дозвіл в чотирьох міністерствах, в тому числі і в міністерстві оборони. В результаті на частку іноземців на початку 1999 р. припадало лише 0,03 % всієї проданої землі.

Крім того, при вступі в Європейський Союз Польща намагалася виторгувати для себе перехідний період в 18-20-років, протягом якого продовжували б діяти обмеження на продаж землі іноземцям. Договір про приєднання до ЄС, який набув чинності в травні 2004 року, законодавчо закріпив більш стислі терміни переходу до вільного продажу

сільськогосподарських угідь громадянам ЄС. Причому для Угорщини, Чехії, Литви, Латвії та Естонії цей період дорівнює 7 рокам, а для Польщі – 12 років. Дозвіл на покупку може бути видано раніше зазначеного терміну за умови, що покупець орендував ці землі не менше трьох років, для Польщі і цей термін збільшувався і склав 3-7 [16, с.31].

Для Франції – колишнього союзника Польщі у період між двома світовими війнами – «Веймарський трикутник» був логічним продовженням політики примирення з Німеччиною, закріпленої Єлисейським договором від 22 січня 1963 р., яка була головним мотором європейської інтеграції в цілому. У той же час Париж вбачав у трикутнику певну гарантію від надмірного крену політики об'єднаної Німеччини на схід, в бік традиційної сфери німецьких економічних і політичних інтересів в Центральній та Східній Європі на противагу основному вектору європейської політики Франції, спрямованому на південь, до Середземномор'я і Африки [14, с.2]. В цілому підтримуючи включення країн ЦСЄ до Євросоюзу, вона побоювалася зниження свого політичного впливу в розширеному союзі і посилення ролі Німеччини [17, с.53].

Окрім фінансових питань забезпечення розширення, членів Європейського союзу хвилювала і здатність розширеного ЄС ефективно функціонувати. Було очевидним, що назріла необхідність провести серйозне реформування інститутів ЄС. Німеччина, зокрема, виступала за більш сильну політичну структуру [17, с.54].

Правлячі кола посткомуністичної Польщі вбачали у форматі Веймарського трикутника сприятливу можливість розширити свободу свого маневру між двома провідними державами в ЄС і виступати в ролі представника інтересів решти колишніх соцкраїн ЦСЄ – Угорщини, Чехії та Словаччини, об'єднаних практично одночасно в рамках Вишеградської групи [14, с.2]. Польща і зараз підкреслює важливість трикутника для своєї зовнішньої політики. Цей форум, створений з метою підготовки Польщі, до вступу до ЄС і НАТО, тепер розглядається його учасниками своєрідною

«платформою рівноправних партнерів», де можна ініціювати створення нових перспективних чи обговорити вдосконалення діючих і перевірених європейських структур в Європі. По суті, у Польщі в форматі Веймарського трикутника з'явився особливий шанс робити свій внесок в активне формування європейської політики на стадії узгодження актуальних і довгострокових ініціатив, таких як проведення загальноєвропейської зовнішньої політики, особливо зі східними сусідами ЄС, вирішення питань європейської безпекової та оборонної політики, тощо [173, с.61-62].

Принципово важливими етапами еволюції польської східної політики стали вступ країни до НАТО (1999 р.) та ЄС (2004 р.). Сама лише перспектива вступу до НАТО стала відправною точкою для появи нових елементів польської східної політики, пов'язаних із забезпеченням Польщі ролі регіонального лідера у рамках інтеграційних структур Заходу. Також ще до моменту офіційного приєднання до ЄС Польща намагалася активно впливати на загальну європейську стратегію, запропонувавши в 2002 р. свій варіант східної політики Євросоюзу, який отримав назву «східний вимір». Це був оприлюднений МЗС Польщі неофіційний документ з польськими пропозиціями майбутньої політики розширеного ЄС щодо нових східних сусідів. Однак тоді цей проект не отримав підтримки Брюсселя.

У квітні-червні 2008 р. Польща разом зі Швецією виступила з новою ініціативою, що отримала назву «Східне партнерство» ЄС. 26 травня того ж року на засіданні Ради міністрів закордонних справ країн Євросоюзу в Брюсселі було схвалено неофіційний документ, що містив концепцію цієї ініціативи, а на саміті 20 червня 2008 р. проект отримав офіційне схвалення. У червні 2009 р. програма «Східне партнерство» (СП) виділена в самостійний напрям Європейської політики сусідства (European Neighbourhood Policy), що розвивається з 2004 р. С того часу ця програма стає одним з головних інструментів польської політики на сході [174].

Разом з тим слід зазначити, що в просуванні своїх зовнішньополітичних цілей на сході Польща знаходить союзника насамперед в особі США, а не

провідних європейських держав. Атлантизм польських політичних еліт як правого, так і лівого спрямування став причиною недовіри до Польщі з боку цих країн, особливо після її вступу в ЄС, де за нею закріпилася репутація «американського троянського коня». Поряд з Великобританією Польща стала одним з найбільш проамериканських держав Євросоюзу, причому така позиція користувалася повною підтримкою більшості поляків. Однак поступово такі настрої почали змінюватися. Причиною була образа і свого роду «втома союзника», обумовлена тим, що, незважаючи на досить істотну участь Польщі в операціях в Афганістані та Іраку, країна не отримала в стосунках з США особливого політичного, військового та економічного становища в порівнянні з деякими іншими державами. З програмними положеннями з цього приводу виступив тодішній міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський. Він зробив ставку на процеси європейської інтеграції, які у роки «холодної війни» забезпечили як єдність Заходу, так і стрибок держав європейського континенту у постіндустріальну епоху.

В цілому в основі нового підходу польського керівництва до східної політики лежить теза про необхідність її «європеїзації», тобто відмови від амбітних геополітичних проєктів і мають в основному геополітичну складову проєктів на Сході, вживаючи натомість заходів з посилення польського впливу на загальноєвропейську зовнішню політику. Такий підхід виробився з декількох причин. По-перше, на певному етапі виникли проблеми у відносинах Польщі з провідними європейськими державами, насамперед Німеччиною і Францією, з огляду на її жорстку антиросійську налаштованість. Європейці зневірилися в здатності Польщі виконувати роль «мосту» між Сходом і Заходом, переставши розглядати цю країну як «головного спеціаліста» зі східних питань. Це призвело до відносної ізоляції країни від у Євросоюзі. По-друге, прихід до влади Віктора Януковича створив нову політичну кон'юнктуру, яка ставила під сумнів євроатлантичні прагнення України. По-третє, в Польщі прийшли до висновку про необхідність рахуватися з політикою «перезавантаження» у російсько-американських відносинах. Позиція Варшави

щодо східних сусідів стала більш реалістичною і виваженою [174].

Таким чином, відмінною рисою зовнішньополітичного курсу Польщі останніх років є «європеїзація» її східної політики, яка спрямована на підвищення значимості країни в Євросоюзі з тим, щоб в подальшому отримати можливість активно використовувати європейські структури при реалізації власної східної політики.

Співпраця країн Веймарського трикутника в енергетичній сфері є важливим аспектом його діяльності, однак і тут між країнами групи існують суперечки. Як на політичному рівні, так і в енергетиці Франція і Німеччина мають схожі позиції. Польщі ж доводиться жертвувати частиною своїх пріоритетів, щоб заслужити прихильність інших країн групи в цьому питанні. Промисловість Польщі є енергоємною – для виготовлення ідентичного продукту в Польщі витрачається більше енергії, ніж в інших державах Веймарського трикутника. Польська промисловість виробляє більше викидів, що забруднюють навколишнє середовище. Тому погляди поляків і їхніх західних партнерів на кліматичну політику і просування поновлюваних джерел енергії відрізняються. Західна Європа має багаторічну традицію екологічних рухів, в парламентах західноєвропейських держав присутні партії зелених, активні неурядові організації, що займаються питаннями захисту природи і зміни клімату. Париж і Берлін, як правило, не пристають на аргументи, що вугільна енергетика може бути більш інноваційною, чистою і корисною для економіки. Виняток становить Німеччина, де ця галузь енергетики розвивається досі. Франція ж у своїй енергетичній політиці в значній мірі робить ставку на атомні електростанції. Через це французів не хвилює близька німцям і полякам проблема залежності від вуглеводнів з Росії. На відміну від країн Центрально-Східної Європи Франція має доступ до газу і нафти з країн Північної Африки. Разом з тим Німеччина завжди схилялася до співпраці з Росією. У свою чергу, Варшава прагне позбутися залежності від імпортової сировини. Польща захищає свій вугільний сектор від занадто жорстких заходів в сфері кліматичної політики, накладаючи вето на нові пропозиції в Брюсселі і виступаючи проти

великих інвестицій в поновлювані джерела енергії, а також активно виступає за диверсифікацію джерел поставок природного газу і нафти. Таким чином, в енергетичній політиці країн трикутника набагато більше відмінностей, ніж спільних позицій [175].

Іншою важливою причиною «європеїзації» польської зовнішньої політики є економічна криза ЄС. Період серйозних бюджетних обмежень і болючих заходів жорстокої економії змушує Польщу по-новому оцінити свої політичні амбіції і впливу у Європі. З цією метою Варшава прагне відродити тісну співпрацю Польщі з Німеччиною та Францією, насамперед в рамках «Веймарського трикутника». Ця необхідність стала актуальною напередодні головування Польщі в Євросоюзі, у липні 2011 р. Однак після саміту «Веймарського трикутника», що відбувся в лютому 2011 р. в Польщі, стали очевидними розбіжності у підходах Варшави, Берліна і Парижа, насамперед стосовно Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. У рамках НАТО ці країни мали різні погляди стосовно обсягу співробітництва зі США, розміщення американських ядерних ракет у Європі, співвідношення між колективною обороною (за неї виступає Польща), і експедиційними місіями, (які підтримують Франція і Німеччина). З іншого боку, зустріч підтвердила, що у країн «Веймарського трикутника» загальна мета – зміцнення СЗПБ. Було змінено концепцію бойових груп ЄС задля більш ефективного врегулювання кризових ситуацій [176].

Однак, загалом, зустріч мала позитивний вплив на поживлення співпраці у форматі Веймарського трикутника, який був практично забутий у роки президентства Л. Качинського. Це була перша зустріч починаючи з 2006 р. [177]. Уряд Б. Коморовського, який змінив Качинського на посаді президента у 2011 р., прагнув інтенсифікувати роботу «Веймарського формату» оскільки вважав, що робота «Веймарського трикутника» є взаємовигідною для кожного з учасників: співробітництво сприятиме посиленню голосу Польщі всередині ЄС, поглибленню відносин з ФРН та Францією, а також поживленню діалогу з державами поза ЄС [178, с.41-42].

Зустріч у лютому 2011 р. висвітлила розбіжність підходів учасників Трикутника щодо НАТО та загальноєвропейської безпеки, хоча це було відомо й раніше. Так на саміті НАТО у Бухаресті у 2008 р. Польща активно підтримала вимоги США щодо надання Україні і Грузії статусу учасниць плану дій щодо членства у НАТО, тоді як Франція і Німеччина виступили проти цього. До кінця першого десятиліття ХХІ ст. основні зусилля із залучення ряду пострадянських держав у євроатлантичні структури перейшли головним чином до Євросоюзу, прийнявши форму політики «Східного сусідства», де Польща за підтримки Німеччини грала найактивнішу роль, тоді як Франція сприймала її з певними застереженнями [17, с.3].

З такою сконцентрованою на східному напрямі зовнішньої політики не дивно, що країни Веймарського трикутника опинилися на передньому фронті дипломатичних зусиль міжнародного співтовариства щодо вирішення гострої кризи в Україні 2013 р. Відстрочка підписання угоди про партнерство з ЄС тодішнім президентом Януковичем у Вільнюсі в листопаді 2013 р. викликала масові протести в Києві. Лідери країн Веймарського трикутника, активно підтримали Євромайдан.

Незабаром після початку другої хвилі кривавих заворушень в Києві в середині лютого 2014 р. глави МЗС Німеччини, Польщі та Франції прибули в Україну, де зустрілися спочатку з опозиційними політиками, а потім з представниками влади. 19 лютого прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск першим з європейських лідерів жорстко і однозначно засудив дії української влади і міліції. Весь цей день він витратив на консультації з керівництвом країн ЄС з питання введення санкцій проти офіційного Києва, які для Туска завершилися успішно: курс Євросоюзу на застосування адресних санкцій був затверджений. Водночас Веймарський трикутник взяв на себе ініціативу як посередник між двома сторонами протистояння. До Києва прибули міністри закордонних справ країн Трикутника. За підсумками їхніх консультацій з урядом і лідерами опозиції 21 лютого було вироблено угоду з врегулювання політичної кризи. Ця угода, втім, не набула реальної сили через втечу

Януковича на наступний день і приходу опозиційних сил до влади. Тим не менш, це продемонструвало значну роль Польщі всередині Трикутника та всередині ЄС [179].

Подальші агресивні дії Російської Федерації проти України спричинили новий виток міжнародної напруженості у Європі і в світі. На перших порах могло здаватися, що в таких умовах Веймарський трикутник набуде нового значення, ставши одним з основних інструментів спільної політики Заходу в українських справах. У березні 2014 р. глави зовнішньополітичних відомств трьох країн провели чергову нараду, обговоривши події в Україні та майбутнє програм «Східного партнерства». За підсумками цієї зустрічі міністри закордонних справ країн трикутника закликали провести міжнародну конференцію по Україні, запропонувавши Росії також прийняти в ній участь. Конференцію передбачається провести після президентських виборів на Україні, призначених на 25 травня [180]. Також міністри закликали НАТО переконатися в безпеці союзних країн [181]. НАТО взагалі стає постійним предметом обговорення у Веймарському форматі, незважаючи на розбіжності його учасників у сприйнятті альянсу [182]. У нинішніх умовах є важливим хоча б частково відновити європейську обороноздатність у рамках натовських структур. Тим більше що США все більше дають зрозуміти, що європейцям необхідно все більше покладати функції обороноздатності на власні плечі. Тому посередництво Польщі є важливим для зміни позиції Німеччини – рухатися у напрямку посилення оборони. На даний момент озброєння російської армії є величиною насамперед кількісною, але у технологічному плані – за винятком ядерної і космічної галузей – воно не є першокласним. Проте прогрес добре помітний. По-перше, росіяни намагаються довести власні технології для своїх сил особливого призначення до відносно високого рівня. По-друге, вони намагаються купувати технології. НАТО завдяки підтримці США поки зберігає перевагу. Але років через п'ять рівень технічного оснащення російської армії приблизно відповідатиме європейським силам НАТО, які стають все слабкішими [175].

Подальше загострення ситуації на Сході України показало, що пошуки вирішення проблеми у тристоронньому форматі безперспективні. Новим інструментом став «нормандський формат», вихідною точкою якого стала зустріч лідерів Росії, Німеччини, Франції та України в ході урочистостей з нагоди сімдесятиріччя висадки союзників у Нормандії під час Другої світової війни (червень 2014 р.). У цьому форматі, ініційованому французьким президентом Ф. Олландом, в лютому 2015 р. були досягнуті в Мінську угоди щодо комплексного врегулювання кризи на сході України. Хоча виконання Мінських угод стикається з чималими труднощами, альтернативи поки не запропоновано.

Випадання Польщі з «нормандського формату» явно знижує роль Веймарського трикутника як одного з компонентів процесу становлення нової структури міжнародних відносин в Європі після холодної війни. Однак він все ще є одним з запасних інструментів, яким учасники можуть за певних обставин користуватися знову [14, с.4]. Так, Брексіт і ситуація в Україні були в центрі уваги ювілейної 25-ї зустрічі Веймарського трикутника, яка відбулася 28 серпня 2016 р. [183]. За підсумками зустрічі міністри закордонних справ Німеччини, Польщі та Франції підписали спільну заяву. Глави МЗС висловили невдоволення реалізацією мінських угод і наполягли на продовженні зусиль щодо подальшої деескалації ситуації на Донбасі [184; 185]. Посилення НАТО також було предметом обговорення очільників закордонних відомств [186]. Незадовго до цієї зустрічі міністр закордонних справ Польщі Вітольд Вашиковський висловив думку, що Веймарський трикутник міг би бути цінним доповненням до так званого нормандського формату [187]. Він же анонсував відновлення співпраці з Німеччиною і Францією в рамках Веймарського трикутника. Глава польської дипломатії зазначив, що Варшава зацікавлена в збереженні важливої ролі Німеччини в Європі і ЄС, враховуючи потенціал цієї країни, додавши, що, нажаль, ФРН, уникає відповідальності у багатьох цих випадках. Пан Вашиковський звернувся до Німеччини з пропозицією відігравати більш активну роль у захисті країн НАТО, перш за все тих, які

знаходяться на східному кордоні Альянсу [188].

Загалом, німецько-польські відносини у роки після досягнення двох головних цілей зовнішньої політики Польщі – вступу до ЄС і НАТО – зазнали істотних змін. «Романтичний» період співробітництва замінили більш прагматичні підходи, оскільки з часом виявилися істотні розбіжності між обома країнами по багатьох ключових питаннях загальноєвропейської політики. Зараз польсько-німецьке співробітництво скеровується, насамперед, міркуваннями стратегічного характеру, враховуючи зростаючу роль ФРН у якості лідера ЄС. Опозиція з боку Польщі щодо ініціатив Німеччини не дала результатів: незважаючи на її протидію Лісабонський договір вступив у дію, був побудований «Північний потік» [189, с. 50]. Для Польщі важливим питанням є Європейський кліматичний енергетичний пакет. Енергетична система Польщі заснована на вугіллі, для неї необхідність різкого скорочення викидів протягом 10 років обернеться величезними економічними витратами через скорочення споживання енергії на ринку, впровадження нових технологій, а також придбання квот на викиди вуглецю. Німеччина ж притримується зовсім іншого підходу. ФРН використовує і активно експортує «зелені» технології, і для неї пакет є можливість збільшити цю свою частку на ринку. Німеччина готується до відмови від своїх АЕС, тоді як Польща планує будувати нові [165, с. 158]. Також потенційним джерелом конфлікту між Польщею та Німеччиною є наслідки «Брекзиту». Після приходу у 2015 р. правого уряду партії «Право і справедливість», яка має репутацію євроскептиків, Польща почала активно розбудовувати відносини з Великобританією, оскільки обидві країни опонували намірам перетворення ЄС на федерацію, підтримуваним Німеччиною та Францією. Зараз же, з виходом Великобританії з Євросоюзу, Польща позбулася вагомого союзника у протидії централізаторським тенденціям Берліну. Також занепокоєння Варшави викликає ідея «Європи двох швидкостей», яка суттєво знизить вплив Польщі на процес прийняття рішень в ЄС, а також те, що з виходом Великобританії ослабне трансатлантичний вектор ЄС й, як наслідок, значення і вплив НАТО, що наносить відчутний удар по основоположним

засадам зовнішньої політики Польщі [190].

Формат Веймарського трикутника, незважаючи на свою невелику активність в останні роки, має велике значення у сучасній європейській політиці. Не в останню чергу завдяки йому відбулося піднесення Польщі у якості вагомого політичного і економічного гравця у Європі, що є одним з найважливіших наслідків розпаду соцтабору. Для поляків Веймарський трикутник і кооперація з Німеччиною і Францією стали трампліном для отримання статусу регіональної держави. Багато в чому сама Польща виступала ініціатором співробітництва. Країна має потужний потенціал, щоб стати одним з європейських лідерів. Її роль виходить за рамки процесу європейської інтеграції, оскільки вона несе відповідальність за гарантування того, що ніякі нові бар'єри не заважали східним сусідам ЄС брати участь у цьому процесі. Цілком логічно, що Польща стала провідником Східного партнерства ЄС, яке призвело до угод про асоціацію ЄС з Україною, Грузією і Молдовою. Жодна інша країна не має більшої зацікавленості в успішній трансформації східних сусідів ЄС, зокрема України [191].

Півтора десятиліття після заснування формату здавалося, що основне завдання, поставлене перед Веймарським трикутником при його створенні, успішно вирішене: Польща, як і інші країни ЦСЄ, стали повноправними членами ЄС і НАТО. Символом цього був вступ колишнього прем'єр-міністра Польщі Дональда Туска на ключову посаду голови Європейської Ради [192]. Проте, між «старими» і «новими» учасниками євроатлантичних структур зберігаються помітні відмінності як у рівнях соціально-економічного розвитку, так і в політичній культурі. Диспропорція між вершинами Веймарського трикутника залишається й досі помітною [14, с.2].

Польща, як і інші члени Вишеградської групи, крім Словаччини, не перейшла на єдину європейську валюту, залишившись за бортом Єврозони, головними творцями якої були Франція і Німеччина. Незважаючи на приєднання країн ЦСЄ до Шенгенського простору, Вишеградська четвірка на чолі з Польщею рішуче відкинула загальний підхід ЄС до проблеми імміграції,

натхненницею якого виступила канцлер ФРН Ангела Меркель. Спроби додання ЄС автономного військово-політичного виміру (Спільна зовнішня політика, Загальна політика оборони і безпеки, закріплені в Амстердамському договорі 1997 р.) зіткнулися з орієнтацією польської держави на абсолютний пріоритет США і НАТО у забезпеченні загальноєвропейської безпеки і відповіді на кризи за межами об'єднаної Європи. Ці розбіжності посилювалися з приходом до влади в Польщі та Угорщини правоконсервативних партій, котрі не приховують скептицизму щодо багатьох ліберальних цінностей європеїзму. Проамериканська орієнтація зовнішньої політики Варшави створює часом певну напругу у її взаємодії з партнерами по Веймарському трикутнику. Так було, наприклад, в 2003 р., коли Франція і Німеччина засудили війну в Іраку, тоді як Польща долучилася до міжнародної коаліції. Ще більш очевидними такі нюанси дають про себе знати в обранні підходів ЄС і НАТО до держав пострадянського простору і тим самим до Росії [14, с.2-3].

Політична вага Польщі хоча і зросла за рахунок Веймарського формату, проте її вплив порівняно з ФРН та Францією залишається значно меншим. Можливо через те, що питання європейської економічної політики та політики безпеки, все ще є виключною прерогативою основних гравців – ФРН та Франції, а Польщі дозволено проявляти себе лише в окремих сферах [193, с.16].

Однак, незважаючи на ці проблеми, співробітництво у рамках Веймарського формату продовжується. Для Німеччини це була одна з перших зовнішньополітичних ініціатив після об'єднання, у якості не завойовника, але очільника мирного об'єднання Європи. Успіх трикутника мав велике репутаційне значення для країни. Однак і практичне значення цього формату також складно переоцінити. Завдяки йому ФРН отримала змогу закріпити свій вплив у Центральній та Східній Європі. Цьому допомогло й співпадіння напрямів і цілей зовнішніх політик і Німеччини, і Польщі у регіоні.

Висновки до розділу 3.

Питання ефективної взаємодії з країнами Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) є в даний час дуже актуальною для зовнішньої політики ФРН. Німецьке керівництво розглядає країни цього регіону як своєрідних «молодших партнерів», які в значній мірі залежать від Німеччини, а саме – від німецької позиції з таких ключових питань, як розширення ЄС і НАТО на Схід.

Вишеградська група у контексті політики Східного сусідства Європейського Союзу є «авангардом», покликаним проводити цю політику. Країни Вишеградської групи, ставши членами Європейського Союзу, отримали можливість впливати на політичні, економічні та безпекові процеси, які відбуваються в Європі та ЄС. Їх уряди в цілому підтримують його подальше розширення у Східній Європі. Так, у листопаді 2016 р. голови МЗС країн Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) у спільній декларації підтримали розширення Європейського Союзу на шість країн, до яких увійшли Чорногорія, Сербія, Македонія, Албанія, Боснія та Герцеговина і частково визнану державу Косово. Країни пропагують позицію, згідно якої розширення Європейського Союзу є засобом забезпечення стабільності, безпеки та добробуту Західних Балкан.

В цей же час, слід констатувати фактичну втрату єдності позиції країн Вишеградської групи після вступу до Євросоюзу. Країни керуються насамперед не спільними цілями, а власними інтересами. Яскравим прикладом існування «вишеградської фікції» стали події під час Майдану. Тоді як у Польщі і Чехії проходили акції підтримки України, словаки й угорці, радше, висловлювали підтримку владі Януковича. Згодом, після анексії Криму, Словаччина і Угорщина виступали проти санкцій щодо Росії.

Одним засобами проведення політики Німеччини щодо регіону у рамках ЄС є формат співробітництва з Францією та Польщею «Веймарський трикутник» і програма «Східне партнерство». Особливий інтерес для Німеччини становили відносини з Польщею як найбільшою

постсоціалістичною країною. Її очільники одразу ж взяли курс на інтеграцію до структур ЄС і НАТО. Виконанню цих двох завдань – встановлення нових зв'язків з Польщею та сприяння її євроатлантичним і євроінтеграційним прагненням – слугував формат Веймарського трикутника. Цілком логічно, що Польща стала провідним гравцем Східного партнерства ЄС, яке призвело до угод про асоціацію ЄС з Україною, Грузією і Молдовою. Жодна інша країна не має більшої зацікавленості в успішній трансформації східних сусідів ЄС, зокрема України.

Основні результати та положення даного розділу висвітлені автором в таких наукових працях: [153; 194].

РОЗДІЛ 4. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ФРН НА ПРИКЛАДІ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН З УКРАЇНОЮ

4.1. Євроінтеграційна та євроатлантична політика України в контексті двосторонніх відносин з ФРН.

Проголошення незалежності України в 1991 р., так само як і об'єднання ФРН і НДР у 1990 р., було елементом глобального процесу трансформацій, що охопили Європу наприкінці 1980-х років. Німеччина та Україна змушені були де-факто з самого початку розбудовувати двосторонні відносини. Варто врахувати, що Німеччина за часів СРСР не мала теоретичних концепцій, а також не здійснювала практичних дій щодо розвитку політичних та економічних відносин з Україною, а УРСР взагалі була позбавлена фактично ознак державного суверенітету в сфері зовнішньої політики [5, с.16].

До того ж, Німеччина потребувала концептуального переосмислення уже діючих зовнішньополітичних підходів, відповідно до яких відносини з державами ЦСЄ розглядалися крізь призму відносин з СРСР та недопустимості політичної конкуренції в межах сфери впливу Радянського Союзу. Німеччина також мала переорієнтовуватись на розбудову двосторонніх відносин з кожною з держав колишнього соцтабору. Україна ж фактично постала перед необхідністю розпочинати все з нуля, а саме з утвердження власної суб'єктності в міжнародних відносинах. Незважаючи на складнощі, пов'язані з виходом української держави на міжнародну арену та формулюванням її зовнішньополітичних пріоритетів, суттєве місце держав Західної Європи загалом та Німеччини зокрема у зовнішній політиці України з самого початку було однозначним. В українських зовнішньополітичних документах хоча і не говорилося відкрито про пріоритетність стосунків із ФРН, однак підкреслювалося прагнення України стати повноправним учасником європейських інтеграційних утворень, найбільш впливовим членом яких є саме Німеччина [5, с.16].

Аналізуючи українсько-німецькі відносини з початку їх встановлення, а також спостерігаючи за еволюцією міжнародних відносин та враховуючи внутрішньополітичні особливості розвитку країн Європи, очевидно стає певна динаміка у співробітництві України та ФРН. Г.В. Старостенко виділяє наступні три етапи українсько-німецьких відносин. Перший починається з часу офіційного визнання України Німеччиною та триває до 1994 року. Цей етап характеризується формальним визнанням України як незалежної держави та намаганням розробити інституційні засади двостороннього співробітництва, переважанням поточних практичних дій. На даному етапі українській та німецькій дипломатії бракувало концептуальної мотивації, теоретичного обґрунтування зовнішньополітичних кроків, а також суттєвого договірно-правового оформлення співробітництва. Початок другого етапу українсько-німецьких відносин пов'язується з досягненням домовленостей про без'ядерний статус України у 1994 р., що дало можливість створити необхідні передумови для надання українсько-німецькій співпраці конкретного змісту. [18] Цей етап тривав до 1998 року і визначався активізацією українсько-німецького співробітництва. Характерними були також розробка і впровадження договірно-правових норм співробітництва з широкого кола питань двосторонньої взаємодії. Зрештою, третьому етапу характерна прагматизація двостороннього співробітництва, розширення кількості суб'єктів українсько-німецьких політичних відносин, створення дієвого інституційного механізму політичної взаємодії з євроінтеграційних питань та інших аспектів двостороннього розвитку [5, с.16].

Початок четвертого періоду, на думку автора, починається з 2005 р., коли Ангелу Меркель обрали канцлером Німеччини. Цей період був надто різним для зовнішньої політики України. І його можна поділити на декілька етапів, в яких можна прослідкувати динаміку відносин: від холодного несприйняття Німеччиною для України ПДЧ в НАТО до підписання угоди про асоціацію з ЄС та підтримкою України у протидії агресії РФ. [18]

В даному параграфі ми розглянемо україно-німецькі відносини сучасного

періоду під час урядування Ангели Меркель в контексті євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України.

21 листопада 2005 року Ангела Меркель очолила так звану «велику коаліцію» ХДС/ХСС і СДПН. В результаті А. Меркель стала першою жінкою – федеральним канцлером ФРН, а також наймолодшим федеральним канцлером (у 51 рік) за всю історію Німеччини. До того ж, вона стала першим представником нових федеральних земель на цій посаді та першим канцлером з освітою в галузі природничих наук. У своєму першому урядовому виступі в Бундестазі А. Меркель зробила особливий акцент на питанні стратегічного партнерства між Німеччиною та Росією. Канцлер зазначила, що Російська Федерація виступає не лише важливим економічним партнером Німеччини, а також і союзником у таких питаннях, як боротьба з міжнародним тероризмом. Крім цього, Росія визнавалася А. Меркель незамінною державою у справі забезпеченні політичної стабільності на європейському континенті. У своїй промові А. Меркель пообіцяла вжити таких зовнішньополітичних кроків, які би чітко продемонстрували особливий інтерес Німеччини щодо успішної модернізації Росії [43, с.36].

З приходом до влади у 2005 р. А. Меркель сприяла розвитку двосторонніх відносин з Росією в прагматичній площині. Зокрема, увага була приділена питанням торговельно-економічному співробітництву та реалізації проекту будівництва газопроводу по дну Балтійського моря («Північний потік»). Зокрема, у грудні 2005 р. канцлер А. Меркель відвідала Варшаву з візитом, в ході якого підтвердила намір завершити будівництво балтійського газопроводу до 2010 р. А вже у березні 2006 р. колишній канцлер ФРН Герхард Шредер офіційно очолив відповідний консорціум. Варто зазначити, що цей проект прямо зачепив інтереси України. В 2005-2006 рр., у період українсько-російських «газових воєн», Німеччина не бажала ускладнювати стосунки з «Газпромом», одночасно закликаючи Росію приєднатися до Європейської енергетичної хартії, що спрямована на запобігання монополізації європейського енергетичного ринку. Зваженими були відносини канцлера

А. Меркель з керівництвом України після «помаранчевої революції». Хоча до коаліційного договору між ХДС/ХСС і СДПН в частині про зовнішню політику було додано тезу про підтримку євроінтеграційних прагнень України, однак, спроби президента В. Ющенка використати ФРН для запобігання домінуванню Росії в Східній Європі зазнали невдачі. Німеччина не стала ризикувати стратегічним партнерством і віддала перевагу підтримці політико-економічних зв'язків та політиці «модернізації» відносин з Росією. Водночас А. Меркель прагнула покращення відносини зі Сполученими Штатами і намагалася продемонструвати, що в політиці ФРН щодо Росії не передбачається домінування «раппальського підходу» [195].

У 2006 році канцлер А. Меркель, виступаючи з урядовою заявою щодо європейської політики, підкреслила: «У найближчому майбутньому ми не зможемо нікому давати обіцянки стосовно перспектив членства» [195]. Серед причин такої позиції можна виділити наступні: зниження рівня «керованості» ЄС; послаблення керівного тандему ФРН та Франції в результаті приєднання нових країн-членів; значна зміна владного балансу в Європейському Союзі внаслідок потенційного розширення, що підірве позиції ФРН, та інші.

Для успішної інтеграції значною перешкодою вважався низький рівень підтримки в Україні шляху до НАТО і єдиний шанс України реально наблизитись до вступу в НАТО з'явився у 2008 р., коли було розглянуте питання надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО на Бухарестському саміті Альянсу. [18]

Сполучені Штати Америки відіграли значну роль у лобіюванні українського прохання надати ПДЧ, чітко заявивши про повну підтримку прагненню України вступити в НАТО. Саме США доклали всіх зусиль для переконання своїх партнерів по Альянсу на користь задоволення заявки України, але не змогли перебороти опір деяких з партнерів [196].

Прагненням України отримати членство в НАТО найбільший супротив чинила РФ. Її позиція зводилась до того, що розширення НАТО на Схід становить загрозу російській національній безпеці. Москвою було використано

весь наявний арсенал засобів для недопущення надання Україні та Грузії ПДЧ. РФ навіть вдалася до військової операції проти Грузії після саміту в Бухаресті. Також важливим чином позиція РФ вплинула і на Німеччину – головного опонента серед європейських держав проти надання ПДЧ в НАТО для України [196].

Показовим є те, що 26 травня 2008 р. у Бухаресті на саміті НАТО канцлер ФРН виступила проти надання Грузії та Україні ПДЧ в НАТО. А вже у липні 2008 р. у рамках робочого візиту до України, під час зустрічі з президентом В. Ющенком та прем'єр-міністром Ю. Тимошенко А.Меркель підтвердила свою позицію щодо української перспективи у євроатлантичному інтегруванні [196]. І це продемонструвало, що не зважаючи на визначену позицію у ході саміту, Німеччина, все ж таки, не виключає розгляд євроатлантичної участі для України [196].

У 2008 році, коли на Бухарестському саміті НАТО розглядалося питання про надання Україні ПДЧ, саме відсутність підтримки суспільства визначалася як одна з основних перешкод у прогресуванні двосторонніх відносин. Хоча ніхто із спостерігачів не мав сумнівів, що основною причиною, все ж таки, була жорстка реакція Росії на зближення України з Північноатлантичним альянсом. Німеччина, Франція, Італія, країни Бенілюкс бажали формувати «нову європейську архітектуру безпеки» з урахуванням російської позиції. І хоча всі керівники країн-членів НАТО офіційно заявляли, що РФ не матиме права вето на розширення Альянсу, де-факто виглядало так, що Москва таку преференцію отримала. Навіть більше, з часом це неформальне право вето РФ ще більше посилювалося через розв'язану нею агресію [197].

Варто зазначити, що саме внутрішньополітичну єдність влади України та українського народу щодо отримання Україною ПДЧ в НАТО хотіли бачити держави-члени Альянсу. Це питання було принциповим як для офіційного Берліну, так і його однодумців. В українській історіографії позицію ФРН пояснюють впливом Росії. Як свідчать телеграми Wikileaks, вплив звісно мав місце, але це було не єдиним фактором німецького бачення. «Позиція

Німеччини не обумовлюється лише небажанням провокувати Росію, хоча цей пункт і є одним з елементів такої позиції. І це ми маємо брати до уваги», – йшлося у телеграмі від офіційного Берліну від 5 червня 2008 р. [18; 198]

Німецькі чиновники пояснювали, що їх небажання підтримати ПДЧ частково ґрунтується на побоюваннях, що в разі надання ПДЧ, США вимагатимуть негайної пропозиції членства, в той час як канцлер ФРН вважала, що в Україні наявний дефіцит працюючих демократичних механізмів і невизначеність суспільства щодо членства в НАТО. Канцелярія А. Меркель і МЗС були занепокоєні, що поспішне надання ПДЧ без гарантування внутрішнього консенсусу може стати причиною дестабілізації та розколу країни [198].

Сполучені Штати намагалися сприяти єдності т.зв. «демократичної коаліції», а також намагалися переконати союзників по НАТО в тому, що загроза розпаду коаліції відсутня. Зокрема, в березні 2008 р. посол США В. Тейлор наголосив на тому, що єдність коаліції є принциповою для здобуття успіху під час саміту НАТО в Бухаресті. «Посол почав з інформування президента В. Ющенка, що президент Буш наполегливо працював, розмовляючи з союзниками по НАТО про ПДЧ для України. Уряд США буде розчарований, якщо коаліція розвалиться в той час, коли ми прикладаємо такі зусилля». В той же час Сполучені Штати для переконання німців наполягали на більш активній позиції Києва. «Самі кандидати (а також їх прихильники серед членів НАТО) мають відігравати ключову роль в зміні німецького погляду. Українці (особливо Ю. Тимошенко, а не лише В. Ющенко і А. Яценюк) повинні були б доставити послідовні повідомлення про свою прихильність стратегічній прив'язаності до Заходу, продемонструвати прогрес у реформуванні, вести на найвищому рівні діалог з Росією і розвіяти враження німців, що НАТО ризикує перетворитися на м'яч в українській внутрішньополітичній грі, правила якої Захід розуміє лише смутно» [199].

Однак, згідно з словами державного секретаря США К. Райс, до початку саміту НАТО в Бухаресті позицію Німеччини змінити не вдалось, незважаючи

на попередні інтенсивні консультації [199].

Втім, за часів президентства Д. Медведєва (2008-2012 рр.) політика ФРН на східноєвропейському напрямку не зазнала принципових змін. Зважаючи на те, що Німеччина не збиралась відмовлятися від своїх інтересів у розвитку стратегічного партнерства з Росією, важко не погодитися з думкою С.В. Погорельської, що визначальними рисами політичного стилю А. Меркель є здатність до компромісів заради загальнонаціональної мети і мистецтво отримувати зиск від того, що суперники недооцінюють її [200, с.106].

Німеччина знаходилася одне з лідерських місць по обсягу інвестування в РФ, яка, у свою чергу, забезпечувала 40 % газу та 33 % нафти від загального обсягу експортованого палива до Німеччини [200]. До того ж обидві країни започаткували та працювали над втіленням газотранспортного проекту «Північний потік», у якому 40 % становили частку ФРН (концерни BASF і E.ON), а також з 2007 р. брала участь у видобуванні російського газу (Південноросійське родовище) [201].

Також до ухвалення негативного рішення ФРН щодо України став й внутрішньополітичний чинник: підтримка так званого «проросійського курсу» політичними партіями, зокрема Соціал-демократичною партією Німеччини (СДПН), що входить до «Великої коаліції» (ХДС/ХСС-СДПН) і фінансується промисловцями, які лобювали інтереси Росії, оскільки РФ була важливим зовнішньоекономічним партнером Німеччини. У цьому контексті яскравим прикладом виступало призначення Г. Шредера колишнього канцлера ФРН на одну з керівних посад у Газпромі [202], а також те, що його довіреною особою і послідовником його курсу був також Міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмаєр (СДПН), який був керівником Відомства федерального канцлера Г. Шредера. [203].

Серед основних пріоритетів зовнішньої політики Німеччини були особливі відносини з Росією, що прямо впливало на позицію ФРН стосовно України. В Коаліційній угоді ХДС/ХСС із ВДП значна увага була приділена Росії, особливо в світлі її відносин із НАТО та інтенсивнішого залучення Ради

НАТО – Росія до питань спільної безпеки. Так, у документі наголошувалося: «Наша мета – така євроатлантична структура безпеки, яка, зберігаючи в своїй основі існуючі інституції, включно з ОБСЄ та Радою Європи, разом з тим включатиме тісні відносини з Росією» [204].

Німецький уряд також вбачав у Росії «важливого партнера у боротьбі з регіональними і глобальними викликами» [204]. До них німецька коаліція відносила конфлікти на Близькому Сході та в Афганістані, врегулювання таких проблем, як іранська ядерна програма, міжнародний тероризм, охорону довкілля тощо. Водночас в Угоді висловлювалося сподівання на подолання наявних у Росії дефіциту демократії та порушення прав людини. Не дивлячись на певний відхід від «дружби» між Росією та Німеччиною часів канцлерства Г. Шредера до формату стратегічного партнерства, А. Меркель загалом продовжувала курс Г. Шредера на тісне співробітництво з Росією, передусім в економічній сфері [205, с.148-155].

В рамках візиту в 2008 році А. Меркель також заявляла, що «майбутню посилену угоду Україна-ЄС можна охарактеризувати як угоду про асоціацію, що є дуже важливим кроком. Тільки не слід плутати це з перспективами членства в ЄС. «Ідеться про інтеграцію, зокрема економічну, але не про членство, – зауважила вона. – ФРН і в майбутньому має залишатися рушійною силою інтеграційного процесу». А. Меркель вважала, що Україна й Німеччина «тісно співпрацюють». «Наші відносини вже є доволі тісними. Ми маємо не лише економічні, а й політичні контакти. Німеччина ясно висловлювала зацікавленість у відносинах з Україною як економічного, так і загальнополітичного характеру» [206].

У червні 2009 р. вперше офіційно в Німеччині політична партія визнала право України сподіватися на членство в ЄС. Це зафіксовано у програмі Вільної демократичної партії (ВДП), яка представляє ліберальне крило на виборах депутатів Європарламенту та представник якої має шанси очолити Міністерство закордонних справ ФРН. У програмі ВДП зазначено: «Країни Західних Балкан мають середньо- і довгострокову перспективу вступити до ЄС,

яку підтримує ВДП. Довгостроково це стосується й України». Однак, однозначної позиції стосовно перспективи членства України в ЄС німецькі партії уникали.

«Німецькі ліберали розуміють, що Україна – центральна важлива країна в Східній Європі. Це держава з великим і досі фактично нереалізованим потенціалом, що може відігравати важливу роль у стабілізації в Східній Європі і майбутнього добробуту», – пояснив один із лідерів ВДП на виборах у Європарламент Александер Ламбсдорф. Разом з тим німецький політик наголосив, що «дану позицію не варто сприймати як обіцянку Україні на вступ протягом певного часу або надання у близькому майбутньому статусу кандидата на приєднання до Євросоюзу» [207].

У вересні 2009 р. за результатами наступних федеральних виборів А. Меркель отримала можливість позбутися коаліції з СДПН і утворити коаліцію з Вільною демократичною партією, яка послідовно наголошувала на проблемі прав людини в Російській Федерації. Міністром закордонних справ став представник ВДП Гідо Вестервелле. Відповідно, риторика Німеччини щодо Росії змінилася. Більше уваги стало приділятися необхідності дотримання прав людини, що загалом відповідало настроям більшості громадян ФРН. Щоправда, у той час навіть віддаленої перспективи членства в Євросоюзі Україні не обіцяли. Згідно з поглядами канцлера ФРН, держави – потенційні кандидати на членство у ЄС, передусім повинні забезпечити належний рівень стабільності зовнішньої політики. ЄС не мав перейматися виключно вирішенням конфліктних ситуацій навколо цих держав, тим паче, що такий досвід у нього вже був. Власне, представники Німеччини навіть жартували, що Україна вступить до ЄС після Туреччини, а ось Туреччина – ніколи. Розчарування А. Меркель Україною за президента В. Ющенка було викликане постійною кланово-олігархічною війною за владу без здійснення необхідних реформ. Водночас, сформувались певні дружні відносини між А. Меркель і прем'єр-міністром Юлією Тимошенко. Є версія, що саме канцлер Німеччини спонукала Ю. Тимошенко підписати газовий контракт 14 січня 2009 р., у справі

за яким колишній прем'єр у 2010 р. була засуджена до позбавлення волі [207].

Довгий час позиція канцлера А. Меркель зводилася до спроб знайти нову формулу відносин між ЄС та Україною, згідно з якою могла бути проміжна фаза «тісної співпраці» між Європейською політикою сусідства (ЄПС) і повноправним членством у Євросоюзі. При цьому підкреслювалося, що й на цій стадії не варто надавати керівництву України певних обіцянок чи прогнозувати європейську перспективу Україні. Такою проміжною фазою стала ініціатива ЄС «Східне партнерство» (СхП), затверджена на саміті в Празі 7 травня 2009 року. Ініціатива була спрямована на шість держав Східної Європи та Південного Кавказу, а саме: Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну [207].

Але Німеччина схильна була бачити в даній ініціативі певний інструмент наближення держав-партнерів до Європейського Союзу не в політичному плані, а в економічному [208]. Керівництво ФРН того часу постійно підкреслювало, що Східне партнерство слід сприймати лише як частину ЄПС і воно має бути обмеженим визначеними рамками політики сусідства без надання партнерам перспектив членства в ЄС. Ключовими пріоритетами зовнішньої політики Німеччини були співпраця з великими державами світу, а саме: США, Канада, Японія, Росія, Китай та Індія, трансатлантичне співробітництво в рамках НАТО, проблема роззброєння та контролю над озброєннями, зосередження на проблемних з точки зору міжнародної безпеки регіонах, а також підтримка миротворчої діяльності у нестабільних регіонах. Крім цього, з огляду на те, що Україна є безпосереднім сусідом країн Європейського Союзу, Німеччина проголошувала зацікавленість у підтримці демократичних реформ в Україні. ЄС загалом та ФРН зокрема керувалися при цьому наступним принципом: відсутність стабільності в Україні не дає можливості говорити про стабільність у регіоні Східної Європи. При цьому Україна розглядалася як «буферна зона», завдяки якій можна гарантувати безпеку ЄС на східних кордонах [208].

Головними перешкодами на євроінтеграційному шляху України, на

думку німецької еліти, була економічна та політична нестабільність, яка є неприпустимою для європейської держави. Щодо євроінтеграційних прагнень України Німеччина займала помірковану реалістичну позицію. Водночас сприяючи встановленню якнайтісніших форм співробітництва ЄС з Україною та заохочуючи нашу державу до впровадження нею норм і стандартів євроінтеграційного об'єднання [208].

На думку офіційного Берліна, в інтенсифікації співпраці між Україною та ЄС, головним інструментом виступало Східне партнерство, яке сприймається як завершена середньострокова програма та не має стосунку до перспективи членства у ЄС. У рамках СхП Україні надавалась ключова роль як найбільшій країні у регіоні [19].

Важливим чинником, який здійснював вплив на українсько-німецькі відносини була Російська Федерація. Посилення російських реінтеграційних проєктів сприймалося у східному напрямі для німецької політики як справжній виклик. В інтеграційних проєктах РФ вбачались, перш за все, намагання монополізувати вплив Москви у Східній Європі, що зумовило необхідність у посиленні позиції Євросоюзу в цьому регіоні. Це підвищило пріоритетність «Східного партнерства» не тільки для Євросоюзу, а й зокрема для зовнішньої політики ФРН.

Німеччина зіграла не останню роль у процесі підготовки Угоди про асоціацію – вона виступала проти включення до Угоди положення про перспективу членства України у ЄС, звертаючи особливу увагу на судові процеси над Ю. Тимошенко та іншими високопосадовцями її уряду. Це питання залишалось номером один під час підготовки до підписання Угоди про асоціацію [18; 209].

Німецький уряд вбачав у підписанні Угоди про асоціацію значною мірою продовження Східного партнерства ЄС, започаткованого Німеччиною спільно з країнами-членами ЄС у 2009 році. Німецькі високопосадовці також наголошували, що підписання угоди у майбутньому не тільки посилюватиме зв'язки із Європейським Союзом, а й сприятиме розвитку демократії та

правової держави в Україні.

Крім того, на шляху до ЄС Україна повинна була пройти процес реформування. ФРН всіляко сприяла Україні протягом багатьох років у цьому напрямку. Німеччина надавала фінансову допомогу для України в рамках програми «Трансформ». На території України з 1993 року діє Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (німецька федеральна установа, яка пропонує конструктивні, ефективні та сталі рішення для політичних, економічних і соціальних процесів трансформації) [209; 210].

Одним із таких реформувань мала стати адаптація національного законодавства до європейських стандартів захисту прав людини, створення сприятливих умов для системної інтеграції українського національного законодавства в європейську правову систему.

В 2010 р. позиція німецьких політичних партій, присутніх у парламенті, щодо підписання з Україною Угоди про асоціацію була досить стриманою, оскільки основні зусилля німецького уряду були спрямовані на подолання кризових явищ в економіці Європейського Союзу. Так, під час свого офіційного візиту до Німеччини в серпні 2010 р. президент України В. Янукович заявив про Україну, що вона «на порозі підписання Угоди про асоціацію», однак канцлер А. Меркель висловилася проти думки, щоб «Україну ставили перед вибором» між Росією та Євросоюзом [211].

У штаб-квартирі НАТО в Брюсселі 21 серпня 2009 була підписана Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною і Організацією Північноатлантичного Договору від 9 липня 1997. У декларації показана динаміка відносин між Україною і НАТО, з моменту підписання Хартії про особливе партнерство у 1997 році, зокрема, у контексті прийнятих рішень у 2008 році про майбутнє членство України в Альянсі та практичні механізми наближення до цієї мети [19].

Вже у жовтні 2009 року Україна отримала схвальний відгук щодо досягнення прогресу у виконанні РНП-2009 та пропозиції щодо її імплементації у 2010 році. Під час візиту в Україну 22 жовтня 2009 року делегації оціночної

місії Міжнародного секретаріату НАТО, її глава – заступник помічника Генерального секретаря НАТО з питань безпекового співробітництва та партнерства Роберт Сімонс дав, в цілому, позитивну оцінку виконання Україною, особливо на міжвідомчому рівні, першої Річної національної програми. Було схвально оцінено реалізацію завдань технічного, правового розділів програми, а також розділу, присвяченого питанням національної безпеки. Експерти НАТО відзначили позитивну діяльність у військовій сфері, що проводилася по лінії Міністерства оборони України [19].

В період президентства В. Януковича, який з подачі Москви відстоював курс на позаблоковий статус України, почався процес віддалення від НАТО і наближення до Росії. У 2010 році В. Янукович ліквідував дві важливі з точки зору євроатлантичної інтеграції інституції, а саме: Міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО і Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України. У тому ж році він підписав Харківські угоди, чим чітко підтвердив небажання проводити курс на зближення з НАТО. Президента В. Януковича влаштовувало перебування в Україні військової бази РФ. За тією ж угодою він дозволив Чорноморському флоту Росії залишатися в Криму до 2042 року, промінявши це стратегічне рішення на зниження ціни на імпортований Україною з Росії газ [212].

У той же час Апеляційний суд міста Києва заборонив проведення референдуму з питання вступу України до НАТО. Академік НАН України М. Попович стверджував, що «навіть найскромніші претензії на самодостатність в обороні вимагають великих витрат, потягнути які Україна не зможемо. Якщо мова йде про позаблоковий статус як принципову засаду української політики, конституційне зобов'язання – це було б трагічною помилкою для України і абсолютно неприпустимим кроком» [213, с. 5]. У свою чергу, заступник гендиректора генерального директорату європейської політики сусідства Єврокомісії Г. Мінгареллі пояснив, що неможливо одночасно здійснити два різновекторних процеси, а саме: вступити до митного союзу з Росією, Казахстаном та Білоруссю і створити зону вільної торгівлі з

Європейським Союзом [213, с. 5].

У торговельно-економічній та інвестиційній сферах фактично реалізувалися проекти, які були погоджені ще до 2010 року. Під час переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС німецька сторона неодноразово домагалася односторонніх преференцій для свого експорту в Україну [214, с.161-168].

Із приходом в Україні до влади В. Януковича тема євроінтеграції України стала частіше обговорюватися. В листопаді 2010 року на саміті «Україна – ЄС» було схвалено план дій щодо скасування короткострокових віз у Євросоюз для громадян України, проте точне виконання плану не було гарантією автоматичного введення безвізового режиму [215]. На тому ж саміті сторони підписали протокол до Угоди про партнерство та співробітництво за основними принципами участі в програмах ЄС [29], а голова Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу заявив, що розраховує на підписання Угоди про асоціацію до середини 2011 року [216].

Однак, арешт Юлії Тимошенко – лідера української опозиції – в серпні 2011 року поставив під сумнів перспективи підписання Угоди про асоціацію. Печерський райсуд Києва 11 жовтня 2011 року засудив Тимошенко до 7 років ув'язнення із забороною займати певні державні посади протягом ще 3 років за перевищення службових повноважень при підписанні газових угод із Росією. Також суд зобов'язав Тимошенко виплатити «Нафтогазу України» 1,516 млрд. грн. Уповноважений німецького федерального уряду з прав людини Маркус Ленінг засудив «вибіркове та політично мотивоване правосуддя щодо Тимошенко» і додав, що ФРН і Євросоюз «пильно стежитимуть за розвитком подій в Україні» [217]. Вирок проти Юлії Тимошенко, оголошений у жовтні 2010 року, викликав чітко негативну реакцію як з боку США, так і з боку ЄС, створивши загрозу відносинам України та Європейського Союзу почати розвиватися за схожим з Білоруссю сценарієм [218]. Пізніше у лютому 2011 року Жозе Мануель Тейшейра, посол ЄС в Україні, заявив, що Україна не відповідає навіть мінімальним умовам для того, щоб обговорювати питання

членства в ЄС [219].

ФРН зайняла особливу позицію щодо підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Оскільки всередині ЄС Німеччина – є важливим і надійним партнером для України та впливовим гравцем на міжнародній арені, позиція цієї держави вагомо впливає на підписання асоціації й іншими країнами-членами ЄС. Адже парафування угоди про асоціацію з ЄС є тільки формальним підтвердженням завершення переговорів. Вступити в силу документ може тільки після його підписання та ратифікації Європарламентом і національними парламентами 28 держав Євросоюзу і України.

У листопаді 2011 року державний міністр німецького МЗС Корнелія Піпер на прес-конференції в Києві заявила, що офіційний Берлін може не підписати Угоду про асоціацію між ЄС і Україною: «Якщо говорити про уряд Федеративної республіки Німеччина, то важко уявити, що така угода про асоціацію може бути підписана, якщо не виконані умови її підписання» [220]. За словами міністра, німецька сторона в цілому зацікавлена в підписанні угоди, проте для цього в Україні мають дотримуватися європейських принципів: верховенства права, зміцнення демократії, захисту прав людини. Загострення суперечностей у відносинах Україна-ЄС у другій половині 2011 р. серйозно вплинуло на політичну атмосферу двостороннього діалогу. Хоча на саміті 19 грудня сторони оголосили про завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, рух до остаточного підписання Угоди ще обумовлений прогресом у внутрішньополітичному розвитку держави. Однак, глибинні причини поточних проблем приховувалися концептуальних прогалинах чинної моделі східної політики ЄС. Натомість необхідний широкий політичний компроміс з усіх головних аспектів Угоди, у тому числі геополітичних [221].

Німецькі політики зазначили, що швидкість, із якою Україна рухається шляхом інтеграції, залежить від неї самої. На зустрічі на вищому рівні в грудні 2011 року йшлося про те, що підписання договору про Асоціацію можливе тоді, коли політичні умови, що перешкоджають цьому, буде усунуто [217].

На саміті Україна-ЄС, що відбувся в Києві 19 грудня 2011 року Угода про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною так і не була парафрована. Українські політики зазначали, що цю угоду буде підписано в лютому 2012 року. Але події 27 лютого 2012 року, коли Печерський районний суд Києва засудив Ю. Луценка до 4 років позбавлення волі з конфіскацією майна за перевищення службових повноважень на посаді міністра внутрішніх справ, відкинули цей процес на невизначений термін. Німеччина зазначила, що вирок колишньому міністру внутрішніх справ Юрію Луценку свідчить про непрозорість і залежності судового процесу та про вибірковість правосуддя в Україні, і якщо країна серйозно налаштована на зближення з Євросоюзом, вона повинна продемонструвати свою відданість європейським цінностям. Про це йдеться в повідомленні посольства Німеччини в Україні. Європейський Союз розчарований вироком Юрію Луценку та продовжує стежити за розвитком його справи під час апеляції. Про це йдеться у спільній заяві верховного представника зі зовнішніх зв'язків ЄС Кетрін Ештон та комісара Штефана Фюле. Також на позицію німецьких політиків щодо асоціації впливає той факт, що суд не дозволяє їм відвідати экс-прем'єра України Юлію Тимошенко в СІЗО. Це, на їх думку, порушує права людини і тому частина країн-членів ЄС, перш за все Німеччина, виступають за відмову від парафування Угоди про асоціацію в умовах погіршення ситуації з демократією в Києві.

Станом на кінець 2011 – початок 2012 року, як зазначають експерти, двосторонні відносини між країнами продовжували залишатися напруженими. Позиція, яку займала Німеччина щодо підписання асоціації з Україною, залишалася незмінною.

4.2. Ставлення Німеччини до євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України.

У листопаді 2013 року тодішній діючий Президент В.Янукович зупинив

перемовини з Європейським Союзом щодо підписання угоди про асоціацію та заявив про готовність України вступити до Митного союзу, очолюваного Росією. Як заявляв тоді уряд М.Азарова, рішення було ухвалене «в інтересах національної безпеки України» [18; 222]. Підготовка Угоди про асоціацію з ЄС розпочалася ще з 1998 року, а підписати її повинні були на саміті у Вільнюсі 28 листопада 2013 року. Однак, після таємної зустрічі Януковича з Путіним у Сочі керівництво України відмовилося від підписання. Невдоволені рішенням влади відмовитись від процесу євроінтегрування, активісти організували низку мітингів у центрі столиці. Їх вимогою було підписання готової на той момент угоди з Євросоюзом. Тодішня влада миттєво відреагувала на протести громадян. Постановою окружного суду м. Києва було заборонено під час проведення мирних масових акцій та мітингів у центрі столиці встановлювати намети, кіоски, навіси, у тому числі тимчасові і пересувні з 22 листопада 2013 року по 7 січня 2014 року [222]. Попри це, на Майдані у Києві зібрався найбільший мітинг опозиційних сил за період президентства В. Януковича. Згідно з різними оцінками туди прийшли від 60 до 150 тисяч людей [222].

Внаслідок цього вибухнуло повстання, що стало відомо під назвою «Євромайдан» і було найжорстокішим громадянським заворушенням в Європі з моменту загибелі комунізму в 1989 році. На Євромайдані вимагали відставки прем'єр-міністра М. Азарова, скасування рішення Уряду про припинення процесу асоціації з ЄС та підписання Угоди про асоціацію, звільнення з неволі Ю. Тимошенко та звернення до країн Заходу із закликом ввести персональні санкції проти президента В. Януковича та представників його режиму [222].

Проте, навіть це не мало бажаного впливу на громадську думку у Німеччині. Ніякої «солідарності з майданівським рухом» не виникло у ФРН, державі, яка славиться історією своїх громадянських протестних рухів, що спричинили повалення комуністичного режиму у Східній Німеччині. Натомість, події в Україні були інтерпритовані з точки зору конкуренції Європейського Союзу проти РФ. До того ж, навесні 2014 року відносна більшість німців виступили за «серединну позицію» ФРН у посередництві між

Заходом та РФ у врегулюванні кризи в Україні, а 61 % відмовляється від посилення Північноатлантичної зони у Польщі та країнах Балтії [223, с.78; 229].

Під час формування Великої коаліції у Берліні соціал-демократи та християнські-демократи, фактично опосередковано виправдовували агресію РФ проти України, відкрито відстоюючи перспективу взаємин з Росією [224, с. 73]. Такі позиції були визначені у заявах заступника голови Баварських Християнських Демократів (CSU) Пітером Гоуйєлером та головою християнських демократів у Північній Рейн-Вестфалії Арміном Лашетом [225, с.134]. Особливо чітко виражена позиція проти введення санкцій ЄС у відповідь на анексію Криму Росією була зроблена представником німецьких ділових кіл Ехардом Кордесом, головою «Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft» (Комітет зі східноєвропейських економічних відносин), який наголосив на важливості ділових інтересів у взаєминах між Росією та Німеччиною [226]. Колишній прем'єр-міністр Бранденбурзької держави і очільник Соціал-демократичної партії Матіас Плацек закликав до міжнародного визнання анексії Криму [227, с. 36]. У грудні 2014 року, представники німецьких еліт, серед яких: колишній федеральний президент Р. Герцог, колишній канцлер Г. Шредер, десятки колишніх політиків, дипломатів, а також художників і різного роду знаменитостей, у тому числі, режисер-номінант Академії Євгена Вім Вендерс – опублікували «Звернення до діалогу з Росією» у Тижневик Die Zeit, в якому розширення НАТО було спричинено відповідальністю за російські занепокоєння, тоді як нерозголошена війна проти України залишалася не згаданою [228, с. 23; 229].

У перші тижні політичної кризи в Україні німецьке керівництво зайняло позицію вичікування. Федеральний уряд не бажав відмовлятися від модернізаційного партнерства та ідеї «Великої Європи» від Атлантики до Владивостока. Канцлер А. Меркель не поспішала критикувати дії Росії в Україні. Тому ініціативу в цьому питанні перехопив очільник міністерства закордонних справ ФРН Г. Вестервелле, якому залишалося перебувати на цій

посаді лічені дні. 5 грудня 2013 р. він особисто прибув до Києва та відвідав Євромайдан. Г. Вестервелле запевнив, що «двері в Європу для України залишаються відкритими» [230]. Він також застеріг діючу українську владу від варіанту силового придушення громадянських протестів і закликав сторони до політичного діалогу: «У Києві знають про те, що Євросоюз і Рада Європи готові в цьому допомогти» [231].

Бурхливі процеси в Україні сколихнули світову спільноту, спонукавши замислитися над проблемою контролю за безпекою у світі. На початку 2014 р. традиційно у Мюнхені відбулася 50-та щорічна конференція з питань безпеки, на якій німецька сторона прийняла рішення про розширення участі у операціях військового характеру за кордоном. Цілком логічно припустити, що прийняття такого рішення сприяло подальше загострення ситуації в Україні. Бажаючи сприяти подоланню протистояння в Україні, спричиненого політичною кризою, канцлер А. Меркель 17 лютого в Берліні зустрілася з лідерами української опозиції А. Яценюком та В. Кличком, обговоривши з ними можливі варіанти врегулювання ситуації. Таку зустріч можна вважати як один з проявів визнання української опозиції європейськими політиками на вищому рівні, визнання її одним з головних носіїв влади в тих умовах, що склалися в Україні. Пізніше в Парижі А. Меркель зустрілася з французьким президентом Ф. Олландом, де ключовою темою для обговорення було питання політичної кризи в Україні [232].

Ставлення канцлера А. Меркель до подій в Україні змінилося на початку березня 2014 р. в контексті розгортання ситуації в Криму. Відносини між Росією і Німеччиною значно погіршилися через анексію Росією Криму та підтримку сепаратистів на Донбасі. З самого початку українсько-німецької конфронтації А. Меркель зайняла принципову позицію щодо агресії Росії проти України, регулярно погрожуючи Кремлю економічними санкціями третього рівня. А Меркель не втомлювалася нагадувати, що мирний порядок в Європі протягом останніх 70 років базувався на беззаперечному принципі територіальної цілісності держав і непорушності їх кордонів. Однак, при цьому

офіційний Берлін намагався не вдаватися до надто різких дій відносно Москви, залишаючи можливість діалогу з Кремлем, зважаючи на те, що Німецька економіка все ще певною мірою залежна від російського ринку та енергоносіїв [229].

Шоком для А. Меркель стала заява В. Путіна під час чотиригодинних переговорів з нею в кулуарах саміту G-20 15 листопада 2015 року в австралійському Брисбені про те, що відносини Києва з сепаратистами повинні бути такі ж, як у Москви з Чечнею – «їх потрібно купувати автономією і грошима». Ця заява В. Путіна викликала А. Меркель надзвичайне обурення. У своєму виступі перед місцевими студентами А. Меркель звинуватила Росію в тому, що вона «підпалює степ» від Грузії до Придністров'я, від Нагорного Карабаху до України. Крім того, вона висловила стурбованість з приводу російських ініціатив в Сербії та Боснії, які протидіють політиці ЄС [232].

Згідно з баченням канцлера А. Меркель, необхідно нарешті припинити «атмосферу залякування і насильства, у створенні якої винні проросійськи налаштовані сепаратисти» в східних областях України. Як наголосила А. Меркель, «якщо цьому не буде покладено край, то ми не вагатимемося із запровадженням подальших санкцій». Канцлер закликала Москву повернутися «від конфронтації до співробітництва», виступаючи за проведення саміту розвинених індустріальних держав без участі Росії. «Анексія Криму зробила подібний крок неминучим», – заявила політик, додавши, що у випадку «Групи семи» йдеться не лише про формат економічного співробітництва, а й про співтовариство, яку властиві спільні цінності [233].

На засіданні Європейської Ради в березні 2014 р. канцлер ФРН підтримала рішення про запровадження щодо Російської Федерації трьох рівнів санкцій. Передусім, було оголошено про проведення саміту «Групи семи» у Брюсселі замість запланованого саміту «Групи восьми» в Сочі, а також призупинення лібералізації візового режиму між Росією та Євросоюзом. Третім рівнем передбачалося запровадження економічних санкцій. Саме тоді канцлер ФРН уперше визнала факт анексії українського Криму на засіданні

парламентської групи консерваторів: «Ми вже чітко можемо говорити про факт анексії, оскільки Росія відбирає в Україні Крим. Ми не маємо права дозволити цьому здійснитися». Як заявила канцлер, ФРН має реалізувати тристоронню стратегію: надавати допомогу Україні, продовжувати переговори з РФ та одночасно визначати межі дій Росії. А. Меркель наголошувала, що антиросійські санкції негативно вплинуть на економіку країн Євросоюзу, через що громадяни ЄС від Лісабона до Риги повинні мати спільну думку [234].

Таким чином, дипломатія Берліна щодо врегулювання ситуації навколо українсько-російського протистояння зіткнулася з потрійною проблемою. По-перше, уряду ФРН довелося змінити власне сприйняття та стратегію щодо Росії загалом. По-друге, це мало відбутися в умовах, коли громадська думка була не налаштована до солідарності з громадянськими протестами в Україні та не сприймала конфронтацію стосовно Росії. Нарешті, перед німецькою дипломатією постав виклик організувати консенсус і згуртованість серед усіх 28 країн-членів Євросоюзу у відповідь на агресію Росії проти України [235, с.132].

Перед німецькою дипломатією постало завдання довести свою рішучість щодо реагування на агресію Росії проти України. Дилема полягала у досягненні балансу між жорсткими вимогами Польщі, Латвії, Литви, та Естонії у застосуванні економічних санкцій проти РФ та розгортанням додаткових бойових груп НАТО на їх територіях, та з іншого боку, протидії Італії, Угорщини, Чехії та Словаччини підтримати рішення, які могли б завдати шкоди їх економічним інтересам, та зокрема викликати контрзаходи РФ щодо постачання енергоносіїв. [229]

Що стосується німецько-російських відносин, то, з одного боку, російська агресія проти України посилила зусилля Німеччини щодо переосмислення ролі країни в НАТО та налагодження як військових витрат, так і політики щодо озброєнь. З іншого боку, німецька політична еліта, а також громадська думка залишилися цільовою зоною для зусиль Росії, спрямованих на використання латентних розщеплень та ліній розлому, як частини

авантюрного експерименту: цілеспрямованої дестабілізації як геополітичного інструменту [236].

Російська Федерація стратегічно змінивши свій курс на дестабілізацію та військову агресію заради територіальних здобутків, знищила в німецькій зовнішній політиці відносно Росії, один з основних елементів, що був відомий як «партнерство в галузі модернізації», заснований на концепції регіонального миру та стабільності за допомогою взаємної політичної й економічної вигоди [237]. Фактично російсько-українська конфронтація примусила німецьких політиків піти на переосмислення цілого сегменту у стратегії зовнішньої політики ФРН [230; 237].

Безумовно, Німеччиною була б продовжена політика «партнерство в модернізації» vis-a-vis з РФ, за умови того, щоб президент Росії та його уряд, у відповідь на повний провал анонсованого у листопаді 2013 р. проекту щодо інтеграції України до російського Євразійського митного союзу, не вдалися б до відкритого насильства. [237]. Було зрозуміло з самого початку, що український президент Янукович, як і в свій час, міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт, «глибоко вклонився Кремлю» піддавшись російській «політиці жорстокого тиску» ('politics of brutal pressure') [229; 238].

У вересні 2013 року після федеративних виборів, новосформований уряд все ще перебував у процесі становлення, тому з ряду технічних причини Німеччина була не готовою відповідати на нові міжнародно-політичні виклики. У більшій мірі це було відчутно 17 грудня 2013 року під час інавгураційної промови новопризначеного Міністра закордонних справ від Соціал-демократичної партії Франка-Вальтера Штайнмаєра, який використав можливість висловити свою позицію щодо російської агресії в Україні та назвав «абсолютно обурливим, те як РФ використовувала складне економічне становище в Україні» аби підірвати заплановане укладення угоди з Європейським Союзом. Штайнмаєр, який був головою адміністрації канцлера Шредера, а згодом Міністром закордонних справ в першому кабінеті Меркель (2005-2009), користувався репутацію одного з найпалкіших прихильників

німецько-російського «партнерства модернізації» [41; 229].

Важко визначити, чи він насправді хотів, таким чином позбутися від тих стереотипів, чи був дійсно засмучений суцільними розчаруваннями, тому що повинен був докладати зусиль для ведення (антантних – entente) дружніх відносин та взаєморозуміння з Росією. [229]

Перед початком військової агресії Росії проти України, анексії Криму та підтримки проросійських сепаратистів на Донбасі, німецьке керівництво оприлюднило, як виявилось, можливо із деяким перебільшенням «Нову зовнішню політику Німеччини». У січні 2014 р., на відкритті 50-ї Мюнхенської безпекової конференції, президент ФРН Йоахім Гаук, міністр закордонних справ Франк-Вальтер Штайнмаєр і новопризначений міністр оборони Урсула фон дер Лайна, висловили одну думку, хоча підкреслюючи різні нюанси, що Німеччина, маючи на увазі політичну та економічну потугу країни, активно та рішуче бере на себе більш ширше коло зобов'язань, в тому числі й військові місії під егідою ООН, ЄС і НАТО [229; 239; 240; 241].

У 2014 році ніхто, ймовірно, з цих політиків не припускав жодної думки, що відповідь ФРН саме на конфлікт в Україні може стати тестом для серйозної перевірки цих гасел, оскільки раніше ситуація було дещо іншою. Весною 2011 р. Німеччина, будучи тимчасовим членом РБ ООН, виділялась від Росії та Китаю та інших західних союзників саме стриманістю у голосуванні по зведенню нельотної зони над Лівією створеної для захисту громадян Бенгазі проти бійні та різанини, режиму Кадафі. Наприклад, під час затяжної сирійської кризи Німеччина залишалася осторонь. Втім, у питаннях щодо врегулювання української кризи, Німеччина змінила своє положення – змістившись у центр політичної арени [229; 239].

Це відбулося не в результаті амбітних заяв, зроблених на безпековій конференції у Мюнхені у січні 2014 р., а стало наслідком домінуючого положення ФРН в ЄС та сплетіння тісних зв'язків з Україною, Росією, країнами Балтії та Польщею. Німецька дипломатична стратегія опинилася у складній ситуації – перед необхідністю активного втручання у врегулювання конфлікту

в Україні. Втім, її відносний успіх, був залежний від декількох непередбачуваних факторів: перший – зміна сприйняття німецько-російських відносин; другий – мобілізація внутрішньої підтримки для більш жорсткої політики щодо РФ; третій – використати політичні активи Німеччини для консолідації позицій у рамках Європейського Союзу [229; 239].

З огляду на сформовану кризову ситуацію, дипломатична стратегія ФРН розгорнулася згідно з наступними етапами. Перший етап – до анексії Криму російськими військами, з кінця лютого і до початку березня 2014 року. Цей етап знаменувався ухваленням рішення Радою ЄС про застосування плану економічних санкцій проти Росії (6 березня 2014 року). Санкції мали застосовуватись відповідно до домовленостей між РФ і Заходом щодо досягнення дипломатичного вирішення конфлікту. Другий етап тривав від початку березня до середини травня 2014 року, коли під егідою ОБСЄ була створена так звана Контактна група з мирного врегулювання ситуації на сході України за участі Росії і України.

Третій етап тривав з середини травня до 17 липня, коли малайзійський Боїнг МН-17 був збитий над окупованою проросійськими сепаратистами територією Східної України. [229; 238].

Четвертий етап продовжувався з 17 липня по 5 вересня 2014 року. У форматі «нормандської четвірки» під час зустрічі у Мінську між представниками ФРН, Франції, України, РФ та проросійськими сепаратистами – представниками самопроголошених республік, так званих ЛНР і ДНР, було підписано Мінську угоду про припинення вогню. У свою чергу це стало підґрунтям для п'ятого періоду, в якому Мінські домовленості мали бути реалізованими [229; 238].

Пройшовши через всі етапи, Німеччина зіштовхнулася з проблемами трансформування своєї зовнішньополітичної стратегії щодо взаємин з РФ, з одного боку, та з іншого, з серйозними внутрішніми протиріччями, визначеними думкою громадськості та економічними інтересами ФРН. У таких реаліях Німеччина змушена була відмовитись від звичної ролі «спостерігача»

та взяти на себе відповідальність з особливою роллю антикризового менеджера [229].

Незважаючи на те, що Німеччина досягла певних успіхів в узгодженості своєї зовнішньополітичної стратегії. Все ж, залишились деякі недоліки. А саме зволікання з прийняттям санкцій, яке було пов'язані з тим, що частина німецького політикуму не хотіла відмовлятися від прагматичних інтересів у торгово-економічних відносинах з Росією. У Німеччині утворився чітко зорієнтований політичний клас на російський ринок і ресурси. В якому домінували питання бізнес-інтересів ФРН, а питання цінностей відійшли на другий план. У даному контексті сформувалася певна концепція нової східної політики ФРН, за якої взаєминам тандему Росія-Німеччина на східному напрямку відводилося пріоритетне значення. Дана концепція полягала у створенні певного кондомініуму з РФ над ЄС та передбачала уникнення розподільчих ліній і не допущення регіональної конфронтації. Це ставило під сумнів спроможність Німеччини протидіяти російській політиці реваншизму. Однак, «Революція гідності» зіпсувала дану геополітичну розкладку[242]. Активність зрілого громадянського суспільства свідчить про появу модернової незалежної української нації, яка жодним чином не ідентифікує себе з пострадянським минулим, а обирає новий, демократичний, європейський шлях. [229]

Німеччина активно підтримала Євромайдан у Києві, оскільки вона розглядала громадянські протести як повернення України на шлях євроінтеграції. Підписаний у присутності міністрів закордонних справ країн «Веймарського трикутника» договір від 21 лютого 2014 р. став базою для такого повернення. Вже після завершення Євромайдану 21 березня 2014 року у Брюсселі представники України та ЄС підписали політичну частину Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Пізніше, 27 червня 2014 р. була підписана економічна частина Угоди. Відтоді розпочався не менш важливий процес ратифікації Угоди всіма 28 членами Євросоюзу. На той момент президент П. Порошенко передбачав, що цей процес може зайняти

близько трьох років. Так, в деяких країнах ЄС виникала затримка з ратифікацією угоди, викликана, перш за все, російським впливом. Проте, не варто ігнорувати такий фактор, як особливості законодавства окремо взятої країни – члена ЄС. В деяких країнах, зважаючи на особливості політичної системи, ратифікація проходила в двох палатах парламенту та потребувала підпису президента або короля [242, с.84-90].

Першими державами, що ратифікували Угоду про асоціацію між ЄС та Україною, стали Литва, Латвія, Болгарія та Румунія. Що стосується Німеччини, то проти ратифікації були «ліві», і це пояснювалося небажанням посилювати протистояння з РФ. Однак в дійсності річ у тому, що «ліві» як політична сила походять від німецьких комуністів і соціалістів, які, природно, завжди виявляли лояльність до Москви. На щастя для України, прихильників політики В. Путіна виявилось недостатнім в німецькому парламенті для того, щоб не схвалити Угоду про асоціацію [243].

Таким чином, 26 червня 2015 р. ФРН стала 15 країною Євросоюзу, яка ратифікувала Угоду про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Міністр закордонних справ Німеччини Франк-Вальтер Штайнмайер, закликаючи депутатів підтримати це рішення, підкреслив, що в період, коли Україна переживає «драматичну політичну кризу», збільшується актуальність інтенсифікації співробітництва з Україною. Міністр акцентував, що кожен народ має право на свій власний шлях розвитку без втручання з боку інших держав [244].

Що стосується подальших перспектив розширення Євросоюзу, то Німеччина бачить цей процес поетапно. Після прийняття до ЄС Болгарії та Румунії у 2007 р. країни Східного партнерства (Україна, Грузія та Молдова) можуть розраховувати на можливе членство лише після розширення Євросоюзу на Західні Балкани. Керівництво ФРН безперечно зацікавлене у вступі України до ЄС, проте, звісно, лише за умов відповідності критеріям, що висувуються до кандидатів. Розширення ЄС «авансом», тобто за умов невідповідності країн-кандидатів деяким критеріям (як це мало місце з деякими країнами розширення

2004 р., такими як Мальта, Словенія, Естонія і Польща) більше не буде. Важливо, що суспільна думка в Німеччині щодо питання можливого вступу до Євросоюзу країн колишнього СРСР досить стримана. Станом на 2014 р. 57 % німців висловилися проти вступу України до Європейського Союзу в найближчому майбутньому [244]. Тому на сьогодні швидкість подальшої євроінтеграції для України напряму залежить виключно від того, наскільки ґрунтовно будуть проведені внутрішні трансформації та коли будуть завершені військові дії. Що стосується військового конфлікту на території України, то Німеччина виступає ініціатором мирного врегулювання, а на міжнародному рівні активно залучена до дипломатичних заходів щодо врегулювання. Наприклад, у червні 2014 р. у Нормандії на зустрічі міністрів закордонних справ Франції, Німеччини, Росії та України було створено дипломатичну групу т.зв. Нормандської четвірки для врегулювання ситуації на сході України. ФРН з того часу постійно ініціює регулярні зустрічі в «нормандському форматі», під час яких країни намагаються дійти згоди щодо спільних рішень. Одним з результатів цих зустрічей стало підписання «Протоколу за підсумками консультацій Тресторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка і ініціатив Президента Росії В. Путіна» від 5 вересня 2014 р. Цей документ більш відомий як Мінський протокол [242, с.84-90].

Міжнародні переговори щодо врегулювання конфлікту на Сході України були продовжені влітку 2014 р. Так, з цією метою наприкінці червня президент П. Порошенко зустрівся з міністром закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмайєром. Учасники зустрічі обговорили деталі запропонованого П. Порошенком мирного плану. Наступного місяця конфлікт на Донбасі став предметом обговорення на зустрічі у Берліні міністрів закордонних справ ФРН, Росії та України. Напередодні зустрічі депутати від фракції «Лівих» німецького парламенту направили до уряду ФРН запит під назвою «Вплив кризи в Україні на НАТО та майбутнє її відносин із Російською Федерацією». Конфлікт навколо України викликав у НАТО дебати щодо того, яким чином члени

Альянсу мають реагувати на здійснену в лютому-березні 2014 р. Росією анексію Криму та дестабілізацію ситуації в регіоні загалом. Російська агресія сталася в порушення Будапештського меморандуму 1994 р., за яким США, Росія та Велика Британія надавали гарантії територіальної цілісності України. Наступні дії Росії спричинили суттєву дестабілізацію ситуації в Україні [245, с.8].

Загалом документ німецьких «Лівих» містив 28 питань. Однак, консультації глав МЗС Німеччини, Франції, України та Росії стосовно врегулювання конфлікту на Донбасі, що проходили 17 серпня 2014 р., не завершилися результативно. За кілька днів потому канцлер А. Меркель відвідала Україну з офіційним візитом (вперше після 2008 р.). Головним питанням переговорів з президентом П. Порошенком було політичне вирішення ситуації, що склалася на Сході України. Як висловився експерт Німецького товариства зовнішньої політики Ш. Майстра, даний візит канцлера А. Меркель продемонстрував зміни в східній політиці ФРН [20].

Домовленості, зафіксовані в Мінському протоколі, однак, не виконувалися. Це змусило учасників нормандського формату переговорів відновити спроби домовитися. В лютому 2015 р. було укладено ще одну угоду в Мінську щодо деескалації збройного конфлікту на сході України. Оцінюючи події лютого-березня 2014 р. в Криму, канцлер А. Меркель послідовно наголошувала про незаконний характер референдуму 16 березня, а також покладала відповідальність за підрив міжнародної стабільності саме на Росію. Важливо, що глави Туреччини та КНР також були долучені до обговорення цієї проблеми. Міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайєр заявив, що Росія, анексувавши Крим, порушила міжнародне право та створила небезпечний прецедент. До того ж, він зажадав від Росії згоди на роботу моніторингової місії ОБСЄ в Україні, водночас підкресливши, що ФРН зберігає готовність вести діалог з РФ та виступає категорично проти розколу між Сходом та Заходом [247].

Російська Федерація тривалий час займала провідне місце серед

торгівельних партнерів ФРН, тому санкції, що були запроваджені проти Росії у відповідь на її агресію проти України, негативно впливають на німецьку економіку. Тим не менше, міністр фінансів Німеччини Вольфганг Шойбле в березні 2014 р. запевнив, що ФРН має намір продовжити підтримувати Україну, незважаючи на погіршення умов для німецької економіки в умовах антиросійських економічних санкцій [248].

Варто зазначити, що Німеччина не визнала т.зв. референдуми, проведені в Донецькій і Луганській областях України, та їхні результати, оскільки це було здійснено всупереч Конституції України. Вкрай важливим аспектом, на думку німецького керівництва, була організація спільного контролю над кордоном між Росією та Україною. До того ж, питання всеукраїнського політичного діалогу також привертало значну увагу Німеччини. Проведення першого «круглого столу» за участю центральної влади України та представників всіх регіонів було призначено на 14 травня 2014 р. Для головування на круглому столі було обрано Вольфганга Ішингера – голову Мюнхенської міжнародної конференції з безпеки, як спеціального уповноваженого від ОБСЄ [248].

Позиція Німеччини була сформульована також президентом ФРН Йоахімом Гауком, який у серпні 2014 року надіслав вітальну телеграму президенту П. Порошенку до Дня незалежності. Президент Й. Гаук висловив сподівання на розвиток тісніших зв'язків між ЄС та Україною. У зверненні німецького президента було також підтверджено, що анексія Криму Росією є порушенням міжнародного права [249].

Німеччина також виступила організатором зустрічі та перемовин для вирішення питання щодо заборгованості України перед Росією за постачання природного газу. Переговори відбулися 26 травня 2014 р. між представниками Росії, України та ЄС в німецькій столиці, однак на той час переговори завершилися безрезультатно. Щоправда, за кілька днів у Берліні зустрілися канцлер А. Меркель і прем'єр-міністр України А. Яценюк для обговорення питання про т.зв. справедливую ціну на природний газ для України [249].

У листопаді 2014 року на саміті G20 у австрійському Брісбені в канцлер

А.Меркель розкритикувала В.Путіна за політику РФ щодо України. Був скасований так званий «Петербурзький діалог», який щорічно проходив у форматі зустрічей німецько-російської громадськості. Після візиту з миротворчою місією міністра закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайера до Москви та Києва, що відбувся 18 листопада 2014 року, у німецькій пресі, вперше, відкрито з'явилися звинувачення щодо Кремля у безпосередньому фінансуванні «народних республік» [250]. Проте навіть за умов ескалації збройного конфлікту на Сході, ФРН відмовилася надавати Україні летальну зброю [251]. Запеклі протистояння на Донбасі у грудні 2014 року ще більше поляризували громадську думку у Німеччині за ознакою умовно кажучи проукраїнської або проросійської позиції. Додаткових досліджень потребують питання прямого або опосередкованого фінансування для мотивування проросійської позиції російськими агентами впливу у ФРН.

2 березня 2015 року ЄС запросив РФ та Україну на тристоронню зустріч щодо газового питання. Міністр енергетики України В. Демчишин та керівництво державного підприємства «Нафтогаз» підтвердили свою участь. Проте у В. Путіна заявили, що поки не планують їхати на газові переговори. 20 березня тристороння зустріч таки відбулася. Її результатом стало те, що РФ була готова розглянути питання щодо зниження ціни на газ для України. У свою чергу, українська сторона зобов'язалася заповнити свої газові сховища для безперебійного транзитування газу в Європейський Союз, а Єврокомісія – допомогти з фінансуванням придбання газу для України [252].

1 квітня 2015 року НАК «Нафтогаз України» і «Газпром» підписали контракт на три місяці щодо постачання російського газу в Україну за ціною 248 доларів за тисячу кубометрів. Контракт також включає продовження дії ключових елементів Брюссельських домовленостей до кінця червня 2015 р. Зокрема, цим технічним доповненням продовжується дія положень, що стосуються механізму формування ціни, режиму оплати та відбору газу [253].

На 16 квітня планувався наступний раунд переговорів. Проте в «Газпромі» заявили, що не мають наміру до завершення арбітражних розглядів

у Стокгольмі продовжувати газові угоди з «Нафтогазом України». Численні судові тяганини вже давно стали одними з інструментів тиску на Україну. На додаток до цього глава Міненерго РФ О. Новак заявив, що Росія не буде продовжувати транзитний контракт з Україною після 2019 року. Він додав: «Зараз усі зусилля спрямовані на те, щоб реалізувати будівництво газотранспортної системи на кордоні Туреччини та Греції, і доставку європейським споживачам через цей маршрут» [254].

Транзит газу через Україну виступає інструментом впливу обох сторін: Україна за неотримання прийнятних для себе умов загрозувала припиненням транзиту до Європи, основного партнера РФ; у відповідь РФ почала розмови про реалізацію альтернативних проектів в обхід України. Зважаючи на те, що рівень залежності України та Євросоюзу від Росії в енергетичній сфері є доволі високим, у нових геополітичних умовах складається ситуація, коли відносини в сфері енергетики стають суттєвим інструментом політичного тиску на Європейський Союз та Україну [252].

У період з березня по жовтень 2015 р. відбувся ряд знакових заходів та були проведені переговори між представниками влади ФРН та України. Основним фокусом цих зустрічей була проблема врегулювання ситуації навколо України, а також реформування законодавства України з метою стабілізації політико-економічної ситуації та наближення до критеріальних вимог Євросоюзу. Зокрема, 26 березня 2015 р. під час голосування за питання про ратифікацію Угод про асоціацію ЄС з Україною, Грузією і Молдовою у німецькому Бундестазі, присутнім був голова українського парламенту В. Гройсман. Угоди було ратифіковано переважною більшістю голосів. Варто відмітити, що це рішення підтримали не лише представники коаліції влади (СДПН і ХДС/ХСС), але й фракція опозиційного спрямування «Союз 90/Зелені». Не підтримали рішення лише посткомуністи з Лівої партії [255]. Того ж дня голова Верховної Ради зустрівся з німецьким міністром закордонних справ Ф.-В. Штайнмайєром та ключовими фігурами Бундестагу. В квітні 2015 р., коли ситуація на Донбасі особливо загострилася, у Берліні

пройшла зустріч глав МЗС Німеччини, Франції, України та Росії. Практично в той же час у Любеку міністри закордонних справ країн «Групи семи» заявили про підтримку зусиль ФРН і Франції щодо врегулювання збройного конфлікту на Донбасі [255].

Процес ратифікації Німеччиною Угоди про асоціацію між ЄС та Україною завершився 22 липня 2015 р., коли ФРН передала ратифікаційні документи на зберігання до депозитарію при Генеральному секретареві ради Європейського Союзу [256]. Крім цього, 17 червня заступниця голови українського парламенту Оксана Сироїд виступила зі знаковою промовою у німецькому парламенті. У своїй промові О. Сироїд привернула увагу депутатів Бундестагу на той факт, що події на Сході України не можна називати українською кризою, оскільки йдеться про війну проти цивілізованого світу, що триває на східних кордонах України [256].

На фоні глобальних світових тенденцій, впливу яких зазнає безпека Європи, Україна і Німеччина грають активну роль у створенні контурів сучасної системи європейської та євроатлантичної безпеки. Партнери визнають організаційний каркас цієї системи у вигляді міжнародних безпекових структур та інтеграційних утворень, а саме: ОБСЄ, НАТО і Європейський Союз. Це стало можливим в результаті усвідомлення як Німеччиною, так і Україною того аспекту, що сучасні міжнародні відносини ґрунтуються, насамперед, на політичних, економічних і міжнародно-правових засобах забезпечення національних інтересів і безпеки європейських країн. Це, зокрема, останнім часом було підтверджено переглядом Стратегічної концепції НАТО, формуванням засад Спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу, розвитком відносин партнерства між державами Європи у військовій та політичній сферах, а також активізацією діяльності ОБСЄ в сфері запобігання та врегулювання міжнародних конфліктів [257].

Дослідження українсько-німецьких відносин з точки зору безпеки пов'язане з питанням розвитку оборонного потенціалу України, а також вивчення можливостей щодо сприяння нашій державі у формі військової чи

іншої допомоги у разі виникнення потенційної загрози. Спостерігається залежність поведінки як Німеччини, так і України, від рівня їх військово-політичних відносин іншими союзниками – державами чи об'єднаннями держав. Так, Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО фактично слугувала рамковим документом співробітництва Німеччини та України у галузі безпеки. Хартія визначає незалежну, демократичну та стабільну Україну як один з ключових факторів забезпечення стабільності в регіоні Центрально-Східної Європи та на європейському континенті загалом. Можна говорити про певну роль Хартії в наданні Україні додаткових гарантій безпеки як державі поза НАТО. Очевидно, це є підставою говорити про те, що рівень військово-політичних зобов'язань, що були документально зафіксовані у відносинах між Німеччиною та Україною, може бути досягнутий не лише на двосторонньому (українсько-німецькому) рівні, а й на багатосторонньому – із залученням інших країн-членів Альянсу [257].

З огляду на зростання конфліктогенності сучасних міжнародних відносин, все більш практичного виміру набуває двостороннє співробітництво в сфері безпеки, за рахунок якого можна було би підвищити обороноздатність України для протидії новим загрозам безпеки, зокрема, екологічного характеру. Особливістю відносин між Україною та Німеччиною та їх відмінністю від співпраці України з іншими т.зв. стратегічними партнерами є високий рівень взаємодії в галузі безпеки атомних реакторів. Такий рівень співпраці зумовлений насамперед, ґрунтовним переосмисленням ядерної безпеки у світі після подій в Україні в 1986 р., а саме аварії на Чорнобильській АЕС. До того ж, цьому сприяла відмова Німеччини від використання в майбутньому ядерної енергетики, що зумовило зміну політики щодо добудови нових атомних реакторів. Як наслідок, Німеччина та Україна розробили унікальну у своєму роді програму співробітництва науково-технічного характеру з метою підвищення безпеки АЕС України. Що стосується створення нових генеруючих потужностей, то Україна здобула нові конструктивні можливості, необхідні для запуску нових екологічно чистих енергогенеруючих потужностей на заміну

Чорнобильської АЕС [257, с.21].

У 2016 році позиція Німеччини щодо підтримки України не змінилася. Так, у рамках реалізації вищезазначеної Концепції інтегрованого управління кордонами та на виконання Плану співробітництва між Державною прикордонною службою України та Федеральною поліцією Федеративної Республіки Німеччина на 2016-2017 роки, з 15 по 17 травня 2017 року в м. Києві відбулась зустріч експертів прикордонних відомств України та Німеччини. У рамках зустрічі піднято питання розвитку інформаційної взаємодії та співробітництва у сфері аналізу ризиків, а також розглянуто спільний аналітичний звіт щодо транскордонної злочинності в Україні та ФРН. Згідно аналізу визнано, що ситуація на кордоні України з країнами-членами Євросоюзу загалом є стабільною та контрольованою. Нелегальна міграція, у тому числі з використанням підроблених та чужих документів є основними загрозами у прикордонній сфері залишається. Спільний аналіз загроз з Федеральною поліцією було вперше проведено у 2016 році [258].

Німеччина жодним чином не перешкоджала на шляху України до отримання безвізового режиму. 11 травня 2017 р. Рада міністрів Євросоюзу схвалила остаточне рішення про режим безвізових поїздок для громадян України. Рада міністрів Євросоюзу була остаточною інстанцією для схвалення довгоочікуваного безвізового режиму. 17 травня у Страсбурзі у приміщенні будинку Європарламенту відбулася урочиста церемонія підписання документу про схвалення режиму безвізових поїздок для власників українського паспорту. Відповідний документ підписали голова Європарламенту Антоніо Таяні та міністр внутрішніх справ Мальти Кармело Абела – представник країни, яка на той час головувала у Раді Європейського Союзу. Серед присутніх на заході був президент України П. Порошенко. Набуття чинності даного рішення сталося 11 червня 2017 р. [259].

Українсько-німецьке співробітництво активізувалося також у економічній, культурній та суспільній площинах. ФРН і Україна розвивають відносини в дусі партнерства і дружби, причому на початку 1990-х років про

подібний рівень відносин мало хто міг і мріяти. Двосторонні відносини на сучасному етапі характеризуються численними побратимськими зв'язками між німецькими та українськими містами. Серед визначних дат двостороннього співробітництва – відкриття в Києві в жовтні 2016 р. Німецько-української промислово-торговельної палати. Також у 2017-2018 навчальному році було проведено рік німецької та української мов [259].

Інвестиційна діяльність німецьких компаній в Україні у 2016 році активізувалася. Порівняно з 2015 роком 15 % компаній збільшили масштаби інвестицій в Україні, а 42 % інвестували на тому ж рівні. У 2016 році 94 % компаній, що взяли участь в опитуванні, не виводили інвестиції і 95 % не планують цього робити й у 2017 році. Для порівняння: у кризовому 2014 році 28 % підприємств довелось припинити діяльність певних напрямів свого бізнесу в Україні [259].

Можна зробити висновок, що рішення про вступ України до Північноатлантичного альянсу залежить від політичної волі керівництва держави та самого Північноатлантичного союзу. Така політична воля має бути виражена в інтересах безпеки як України, так і євроатлантичного регіону. Для забезпечення посилення безпеки України та Заходу перед реальною російською загрозою необхідно продемонструвати рішучість, послідовність і невідворотність намірів партнерів. Дотримання цих умов стане запорукою посилення безпеки, а також дасть можливість посилити авторитет НАТО як єдиної на сьогодні військово-політичної організації, яка зберігає впливової міжнародної безпекової структури, що спроможна гарантовано захистити інтереси членів організації та її партнерів. Відповідно, країни-члени НАТО та Європейського Союзу мають розглядати надання конкретної допомоги Україні, що проголосила курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, як дієві інвестиції, передусім, у свою власну безпеку та оборону і захист [260].

В умовах сучасної безпекової ситуації в Європі найголовнішим завданням зовнішньої політики України має бути її прискорена інтеграція до НАТО. Дійсно, це є справжнім порятунком від військової агресії Росії, а також

це може бути гарантією збереження України як європейської держави. Враховуючи сучасну російську військову агресію, дане завдання постає як таке, що за пріоритетністю виступає вище, ніж членство України в Європейському Союзі [260].

Протягом існування незалежної української держави українська дипломатія проводила дуже обережну політику у європейському та російському напрямках, що не сприяло рухові. Навпаки, серйозні політичні й економічні поступки з боку України сприяли деформуванню міжнародних відносин, їх зміщенню від рівня партнерських відносин до відносин залежності. Не змігши за перші роки незалежності відірватися від Росії, Україна потрапила в зону російського впливу в якості об'єкта політичної, економічної, культурної, інформаційної експансії.

Зі здобуттям незалежності в 1991 р. Україною в «Основних напрямках зовнішньої політики України» були визначені основні зовнішньополітичні напрямки молодій незалежній державі та названі основні стратегічні партнери: Російська Федерація, Європейські співтовариства та США. Блукаючи в трикутнику, і, реагуючи на його мінливість, українська політична еліта виробила різні зовнішньополітичні концепції – нейтралітету і позаблоковості, багатовекторності, європейської та євроатлантичної інтеграції, євразійства та рівнонаближеності. Серед означених пріоритетів найбільш потужним та привабливим є Європейський Союз. Відповідно, Україна обрала курс на інтеграцію до Європейського Союзу [23].

У Законі «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (від 1 липня 2010 р.), що був прийнятий на заміну застарілій постанові Верховної Ради, Україна визначена як «європейська позаблокова держава». Основними засадами політики України були визначені наступні: неучасть у військово-політичних блоках, пріоритетність участі у розвитку системи колективної безпеки в Європі, конструктивне партнерство з НАТО та іншими військово-політичними союзами, а головне – забезпечення інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору з метою

набуття членства в ЄС [54].

У рамках запланованого розширення Європейського Союзу на Схід, Україні була запропонована Угода про асоціацію, що викликало сильний супротив Президента Путіна, якому вдалося змусити Президента Януковича відмовитись від підписання угоди натомість приєднатися до Євразійського митного союзу, очолюваного Росією. Така радикальна зміна державного курсу викликала сильне народне протистояння. Кульмінацією якого стали масштабні громадські демонстрації на центральній площі міста Києва та втеча В.Януковича до РФ (Революція Гідності). Ці події, призвели до початку відкритої російської конфронтації – анексії Криму та активної підтримки проросійських сепаратистів на Сході України [193, с.60; 229].

За таких умов стратегічний курс зовнішньої політики України набув кардинально чітких рис – нетипових для попередніх етапів. За ініціативи президента П. Порошенка 23 грудня 2014 року Верховна Рада України прийняла доповнення до законів щодо відмови від позаблокової політики держави. Так, у Законі України «Про основи національної безпеки» формулювалася чітка мета зовнішньої політики України: «інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір», а в питанні співпраці з НАТО – «досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» [55]. Аналогічно був змінений Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який окреслив євроатлантичні прагнення України з кінцевою метою вступу до НАТО. [18]

Євроінтеграційний шлях України є своєрідним цивілізаційним вибором нашої держави. Для України інтеграція до ЄС – це можливість вирішити проблему технологічної відсталості, залучення до української економіки іноземних інвестицій, створення додаткових робочих місць, зростання конкурентоспроможності вітчизняних виробників, сприяння виходу на світові ринки, передусім, на ринок власне Європейського Союзу. Україна як невід’ємна частина Європи орієнтується на діючу в країнах ЄС модель

соціально-економічного розвитку [261].

В цей же час, швидкий вступ України до Європейського Союзу ускладнюється певними об'єктивними факторами. Так, у разі набуття членства України в ЄС, відбудеться приєднання країни, що потребує суттєвих компенсацій, викликаних закриттям окремих галузей промисловості. Відомо, що в ЄС діє строго квотована економіка, в якій кожна держава, що набуває членства в Європейському Союзі, має долучитися до Спільного ринку. Це накладає на державу обов'язок вводити квоти на виробництво певної продукції. Через ці об'єктивні фактори на даному етапі приймати Україну як державу-члена Євросоюзу не вигідно [262].

Євроінтеграційні прагнення України у значній мірі переплітаються із розвитком співробітництва із Німеччиною як провідним членом ЄС.

Здійснюючи ретроспективний огляд стосунків України та Німеччини в контексті Євроінтеграції, слід зазначити, що іще з початку 1990-х рр. українсько-німецький діалог розвивається зокрема у площині відносин Україна-ЄС. Здобуття Україною державної незалежності у 1991 році стало природною передумовою європейського вибору країни, що поклало основу для динамічного розвитку відносин. Рушієм для цього було обопільне бачення того, що розвиток, стабільність і безпека як України, так і Європейського Союзу можуть бути посилені у тісному співробітництві [263].

Вже 2 грудня 1991 року, була прийнята Декларація Європейського співтовариства щодо України. У декларації країни-учасниці схвалили волевиявлення народу України, здійснене під час всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. та закликали Україну підтримувати з ЄС діалог. У тому ж році Євросоюзом затверджено програму Технічної Допомоги країнам СНД (TACIS) і макрофінансову підтримку для реформування економіки та законодавства і розвитку демократичного суспільства республік колишнього СРСР (в т.ч. і Україна) [262].

Початковий етап розбудови відносини з ЄС базувався на принципах інтеграції і та мав на меті створення інституційних засад співробітництва.

Позиція України щодо ЄС на законодавчому рівні вперше була проголошена у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України», де Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення [56].

Успіхом у перемовинах між ЄС та Україною стало рішення Ради міністрів ЄС від 7 березня 1994 р. щодо можливої перспективи створення зони вільної торгівлі з Україною [29].

Головним нормативним документом, що становив основу співпраці України з ЄС та визначав політичні, економічні та культурні контакти тривалий час була Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, яка була підписана 14 червня 1994 р. і набула чинності 1 березня 1998 р. [50].

Завдяки підтримці ФРН був досягнений суттєвий прогрес у розробці проекту Угоди про партнерство співробітництво між Україною та ЄС. Підтвердженням цього стали переговори 8-9 липня 1993 р. у Брюсселі, під час яких було погоджено принципи постійного політичного діалогу. Не вирішеними залишились питання пошуку компромісів щодо торгівлі сталлю, вугіллям, текстилем, сільськогосподарськими товарами. Також необхідно було розподілити розділ зазначеної угоди стосовно науково-технічного співробітництва разом з питанням ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Блок торгівельно-економічних відносин залишався найбільш конфліктним. Так як Україна не мала статусу ринкової економіки, суди багатьох країн-членів Євросоюзу позивалися проти України із звинуваченнями у демпінгуванні [264].

28 серпня 1993 року з метою налагодження функціонального механізму відносин з Європейським Союзом була створена Міжвідомча комісія України у справах Європейських співтовариств.

Новий етап розвитку відносин між Європейськими Співтовариствами та Україною пов'язується з підписанням Угоди про партнерство і співробітництво 14 червня 1994 р. Основна мета угоди полягала в розвитку економічного співробітництва і політичного діалогу між Україною та Європейськими

співтовариствами. Крім цього, в угоді були підтримані зусилля України, спрямовані на розвиток демократії і верховенства права. Варто відмітити, що наша держава була першою з країн колишнього СРСР, з якою Європейські співтовариства уклали Угоду про партнерство і співробітництво. Подібні угоди були потім підписані з Молдовою, Росією, а також іншими пострадянськими країнами [264].

Дана угода надала українсько-німецьким відносинам нової динаміки розвитку. Так, у грудні 1994 р. на саміті Європейських співтовариств у Ессені Німеччина ініціювала потужну програму розвитку співробітництва з Україною. Основною увагою програми співробітництво стало проведення радикальних економічних реформ. Безсумнівно, підтримка Німеччини як однієї з країн – учасниць «Групи семи» провідних держав Заходу має велике значення. Завдяки конструктивній позиції, зокрема, України та ФРН, саміт НБСЄ у Будапешті в 1994 р. пройшов успішно та результативно, завершившись створенням Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) [264].

1990-ті роки та початок ХХІ століття знаменуються новим витком українсько-німецьких відносин. Двосторонні відносини розвивалися за різними напрямками та рівнями. Політичні, економічні та культурні взаємини між Україною та ФРН зумовлювалися динамічністю міжнародних відносин, внутрішньополітичними подіями та економічною ситуацією обох держав, а також зміною політичних еліт та виникненням актуальних питань, які потребували обопільних зусиль для їх вирішення. Тому можна відзначити характерну нестабільність, а інколи навіть регресивність у їх взаєминах [264, с.63].

Слід зазначити, що сьогодні Німеччина є надійним та ключовим партнером України у підтримці її євроінтеграційних устремлінь. Це зумовлює вибудування двостороннього діалогу в якісно іншому форматі і з залученням нових суб'єктів міжнародних відносин.

Двосторонні політичні взаємини між Україною та Німеччиною важливим чином відбуваються у рамках інституційних механізмів багатостороннього

співробітництва, як міжнародні організації та євроінтеграційні установи [30, с.43]. Так, у вересні 1995 р. Україна набула повноправного членства у Раді Європи. Наступного року було затверджено Стратегію інтеграції до Європейського Союзу. У липні 1996 р. Україна приєдналася до впливової регіональної організації – Центральноєвропейської ініціативи [30].

У контексті євроінтеграційної роботи між Україною та Німеччиною наявна економічна складова, на що вказує низка підписаних документів [29, с.32]. Так, українсько-німецьке економічне співробітництво має стратегічне значення для розвитку зв'язків із Європейським Союзом. Десятий розділ Спільної декларації про основи відносин між Україною та ФРН (червень 1993 р.) визначив пріоритетні напрямки економічного співробітництва. В цьому документі, зокрема зазначалось, що обидві сторони надають особливого значення розвитку взаємовигідного економічного співробітництва. Сторони усвідомлюють значимість створення відповідних умов для росту економіки України за ринковими принципами. З метою інтенсифікації економічного співробітництва передбачалось відкрити Бюро представника німецької економіки в Україні, та аналогічну структуру України в Німеччині. Було заплановано створення консорціумів підприємств, надання допомоги в підготовці та підвищенні кваліфікації керівників у сфері економіки [51, с.170].

Українсько-німецьке економічне співробітництво має стратегічне значення для розвитку зв'язків із Європейським Союзом. У Брюсселі 1 червня 1995 р. була підписана тимчасова торгівельна угода між Україною та ЄС, яка мала стати стимулом для прискорення реформування економіки. Однак поглиблення економічної кризи, зубожіння широких соціальних прошарків стало на перешкоді цьому.

Як наступний крок після набуття чинності Угоди про партнерство і співробітництво президент України прийняв Указ «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року, у якому було чітко визначено основні напрями євроінтеграційного процесу для України, а саме:

- адаптація українського законодавства до законодавства Євросоюзу та забезпечення прав людини;
- економічна інтеграція з Європейським Союзом та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС;
- інтеграція України до Євросоюзу у контексті загальноєвропейської безпеки;
- політична консолідація та зміцнення демократії;
- адаптація соціальної політики України до стандартів Євросоюзу;
- культурно-освітня і науково-технічна інтеграція;
- галузева співпраця;
- співробітництво у галузі охорони довкілля [57].

У 1999 році в м. Гельсінкі Європейська Рада прийняла Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України. Стратегія була спрямована на зміцнення відносин між Євросоюзом та Україною і передбачала підтримку демократичних та економічних реформ в Україні, вирішення спільних проблем щодо забезпечення безпеки та стабільності у Європі, зміцнення співробітництва між Європейським Союзом та Україною у контексті його розширення. У Стратегії відзначається, що Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС) є основою відносин між Європейським Союзом та Україною, а її реалізація є пріоритетом Стратегії.

21 лютого 2005 р., за результатами засідання Ради з питань співробітництва, ЄС і Україна підписали План дій – двосторонній політичний документ. План дій став інструментом імплементації Європейської політики сусідства і визначав головні сфери двостороннього співробітництва з метою наближення України до Європейського Союзу. Основним завданням Плану дій було виведення відносин між Україною та ЄС на новий якісний рівень у порівнянні з існуючими рамками УПС [265].

1 січня 2007 р. відбулось останнє розширення ЄС, у результаті чого Україна отримала статус безпосереднього сусіда ЄС. Цього ж року Німеччина головувала одночасно в ЄС та «Великій вісімці» [265]. Завдяки цьому стосунки

між країнами інтенсифікувалися. Так, уже в лютому 2007 року міністром закордонних справ Ф.-В. Штайнмайєром було ініційовано переговори щодо нової розширеної угоди між ЄС та Україною замість Угоди 1994 р. [266, с.23].

5 лютого 2008 р. Генеральна Рада Світової організації торгівлі (СОТ) прийняла рішення про прийняття України до членів організації. Згодом, Верховна Рада прийняла Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ», чим завершився тривалий шлях України до системи глобальної торгівлі [28].

Після вступу до Світової організації торгівлі у 2008 р. відкрилися перспективи створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [267]. До того ж, Україна набула статус пріоритетного партнера Євросоюзу у рамках «Європейської політики сусідства» та «Східного партнерства» (2009), що надають як дво- та багатосторонні можливості посиленої співпраці [21].

З 2007 року між Україною і Європейським союзом велися переговори про укладення Угоди про асоціацію. Ще у листопаді 2011 року був узгоджений остаточний варіант тексту документа. Проте принаймні декілька разів його підписання відкладалося, при цьому ЄС висунув ряд попередніх умов керівництву України. 30 березня 2012 року Угоду було парафовано главами делегацій України та Євросоюзу.

У листопаді 2013 р., напередодні саміту «Східного партнерства» у Вільнюсі, де планувалося підписання Угоди про асоціацію, процес підготовки до підписання був призупинений з ініціативи української сторони. Відмова В.Януковича від підписання Угоди з ЄС викликала обурення громадськості та спричинило масові заворушення у столиці, і після майже тримісячного кровопролитного протистояння у кінці лютого 2014 року відбулася зміна української влади.

Реалізацією нового курсу України стало підписання 21 березня 2014 р. політичної, а 27 червня 2014 р. іншої частини Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 16 вересня 2014 року відбулося одночасне ратифікування Угоди Верховною Радою та Європейським парламентом.

Починаючи з 1 листопада 2014 року розпочалось часткове імплементація окремих частин Угоди про асоціацію (а саме тих частин Угоди, що стосуються політичної (статті розділів I, II та III), економічної (статті розділів V-VI), а також інституційної (розділ VII) складових Угоди), а з 1 січня 2016 року – часткове застосування поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі.

Отже, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом змінила Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС. Угода стала найбільшим міжнародно-правовим документом за обсягом і тематичним наповненням за всю історію нашої держави. Принципи політичної асоціації й економічної інтеграції лягли в основу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [268].

Позиція ФРН відіграла вирішальну роль в узгодженні базових політичних рішень у відносинах між Україною та Євросоюзом. Так, у тексті Угоди про асоціацію є пункт щодо перспектив членства України в ЄС. Проте українському керівництву не вдалося трансформувати двосторонню співпрацю на дієвий інструмент сприяння євроінтеграційних процесів України [24].

Угода про асоціацію між Європейським Союзом і Україною є зразком договору нового покоління між ЄС і державами Східного партнерства. Ця угода має всеосяжний і новаторський характер. Для розвитку договірних відносин між Україною та Європейським Союзом дана угода служить новим етапом, який передбачає як політичну асоціацію, так і економічну інтеграцію, а також відкриває шлях до наступних прогресивних перетворень. Угода значною мірою забезпечує взаємну підтримку тісних і довготривалих відносин, заснованих на спільних цінностях у повній відповідності з демократичними принципами верховенства права, належного врядування, дотримання прав і основних свобод людини [265].

Амбітна і новаторська Угода про асоціацію є спробою використати динаміку відносин між Європейським Союзом та Україною для забезпечення основних реформ, стабілізації, відновлення та зростання економічного потенціалу, впровадження реформи державного управління і галузевої

співпраці в більш ніж 30 галузях, серед яких енергетика, транспорт, співробітництво в сфері промисловості і малого та середнього бізнесу, соціальний захист і розвиток, захист навколишнього середовища, рівноправність, захист прав споживачів, освіти і молодіжна політика, мобільність і міграція, а також культурне співробітництво. Тісна економічна інтеграція завдяки зоні вільної торгівлі має запустити механізм стимулювання росту економіки України. З цією метою передбачається гармонізувати законодавство, регулятивні норми та промислові стандарти України зі стандартами Європейського Союзу. Зона вільної торгівлі, запроваджена Угодою про асоціацію, має створити взаємні можливості для українського та європейського бізнесу і сприяти модернізації економіки України та інтеграції з ЄС. В сукупності ці фактори мають сприяти підвищенню якості продукції, рівня обслуговування українських громадян і готовності України ефективно конкурувати на світових ринках [53].

В цілому, Угода спрямована на прискорення і поглиблення політичного і економічного співробітництва між Європейським Союзом та Україною. Крім цього, угода має забезпечити для України шлях поступової інтеграції до внутрішнього ринку Євросоюзу, значною мірою завдяки започаткуванню зони вільної торгівлі. Варто відмітити, що угода приділяє особливу увагу до важливої справи підтримки основних реформ, передбачає відновлення і зростання української економіки, реформування системи державного управління. Угода про асоціацію фактично визначає порядок денний реформ для України [265].

Україна та ЄС визнають залежність політичної асоціації та економічної інтеграції України з Європейським Союзом від того, якою мірою буде реалізовано положення Угоди про асоціацію. Важливими будуть також успіхи України щодо забезпечення дотримання загальних принципів Євросоюзу, а також наближення до ЄС в політичній, економічній та правовій площинах.

Одним з ключових положень угоди є принцип поступової гармонізації українського законодавства до норм і стандартів Європейського Союзу.

Угодою встановлені конкретні часові межі для узгодження законодавства України з відповідним законодавством ЄС, які визначені в межах від 2 до 10 років після набуття чинності угоди. Крім цього, угодою передбачена концепція динамічного зближення, зважаючи на динамічний характер власне законодавства Євросоюзу, яке не може бути вічно статичним, а тому перманентно розвивається. Таким чином, процес гармонізації носитиме динамічний характер, при чому її темп відповідатиме базовим реформам в Європейському Союзі, але водночас пропорційно здатності України впроваджувати таку гармонізацію [266].

Попри це, просування в європейському напрямку не позбавлене складнощів, що проявляється у відсутності політичної стабільності та конфлікті на сході України, які гальмують реформування країни. Свою роль відіграють інституційні складнощі в ЄС, який переобтяжений грецькою кризою, проблемою мігрантів та зростанням євроскептицизму тощо.

Слід відзначити, що у результаті агресії РФ проти України – анексування Криму та підтримки проросійських сепаратистських угруповань на Сході, зовнішня політика Німеччини зазнала значних змін. Традиційний підхід «Росія насамперед» став не актуальним, У центрі уваги Німеччини в Східній Європі опинилася Україна. ФРН спільно з Францією є посередниками у «нормандському форматі». З іншого боку, Німеччина дуже неохоче бере участь у реформуванні оборонного сектора України і не бажає посилювати роль ЄС і НАТО у даній реформі.

Невиправданим уявляється і тиск ФРН, яка бажає бачити від української влади, фактично в односторонньому порядку, прогрес щодо забезпечення спеціального статусу і виборів у так званих «ДНР» і «ЛНР», а також заяви міністра закордонних справ Франка-Вальтера Штайнмайера про ослаблення санкцій проти Росії. В цей же час, варто визнати, що тиск Німеччини на ключові країни-члени Євросоюзу мав визначальне значення для збереження санкцій. Незважаючи на деякі розбіжності в правлячій коаліції, офіційна лінія Берліна залишається твердою: повне виконання «Мінська» є умовою для

скасування санкцій [269] .

Паралельно з внеском Німеччини в ЄС, МВФ та інші багатосторонні механізми фінансування, Берлін здійснює допомогу Україні. Крім того, німецький уряд надає технічну, експертну підтримку і консультації.

Німеччина послідовно підтримує ідею вирішення конфлікту на Сході України дипломатичними методами. Заяви та вчинки канцлера А. Меркель демонструють, з одного боку, прагнення до врегулювання конфлікту мирними засобами, але при цьому збереження конструктивних відносин з Росією. А з іншого боку, Німеччина також і дещо побоюється геополітичних наслідків міжнародної ізоляції Російської Федерації, водночас, піклуючись про власні національні інтереси та збереження діючих економічних зв'язків. Після громадянських протестів в Україні, або Революції Гідності, ще більш нагальною звучить потреба суттєвого перегляду класичних засад німецької східноєвропейської політики 1990-2013 рр. Виникає потреба відійти від ставки на особливі відносини між Росією та Німеччиною. Дійсно, такий підхід себе не виправдав в контексті забезпечення миру і стабільності в європейському регіоні, і це переконливо доводить анексія Криму та агресія Росії на Сході України. Німеччина, та само як і США та решта Європейського Союзу, з метою збереження авторитету були вимушені застосувати проти Росії інструмент міжнародних санкцій. Такі дії, на нашу думку, можна вважати асиметричним застосуванням порівняно «м'якої» відповіді на жорстку силову політику Москви [7, с.171-172].

У 2014-2015 рр. канцлер А. Меркель отримала підтримку німецького суспільства щодо застосування санаційного інструменту проти Росії. Варто визнати, що проти застосування цієї політики були німецькі підприємці, які мали діючі торгові та економічні зв'язки з РФ. Врешті-решт, режим санкцій є радше тактичним, ніж стратегічним методом здійснення впливу на політику Росії. Незважаючи на це, в цей період німецька східноєвропейська політика і регіональна політика ЄС була збагачена проведенням більш активної політики не лише щодо України, а й щодо Молдови і Білорусі. Наразі це лише певна

тенденція, яка значною мірою залежить від динаміки популярності канцлера А. Меркель. Згаданий фактор є важливим, зважаючи на те, яких збитків зазнала Німеччина від кризи з біженцями з Близького Сходу, а також з огляду на неоднозначність рішень щодо Туреччини в плані використання її як певного буфера, що має захистити Євросоюз і Німеччину від напливу біженців. Напередодні чергових федеральних виборів 2017 р., «велика коаліція» не готова була вносити суттєві змін до своєї східноєвропейської політики, зокрема, в частині максимально допустимої підтримки України [7, с.171-172].

Слід детальніше розглянути усі «за» та «проти», які сприяють впливу німецької дипломатії щодо підтримки України в конфлікті з Російською Федерацією.

Основними активами Німеччини є особлива близькість до двох наддержав, престиж канцлера Меркель, майстерність Німеччини у створенні коаліції та відданість у дотриманні міжнародного права. З кризою в Україні з самого початку було зрозуміло, що Німеччина відіграватиме провідну роль у її вирішенні. Під тиском кризи Єврозони, вона втратила свій «традиційний рефлекс уникнення лідерства» (Петерсен, 1993). Важливо, що США, переповнені внутрішніми та міжнародними проблемами, прагнули до аутсорсингу управління кризою. Німеччина Меркель стала неминучим вибором, закріпивши свої лідерські позиції. Аутсорсинг кризового менеджменту не означав, що США залишаться осторонь вирішення конфлікту. Навпаки, США як і раніше стурбовані потребами безпеки країн Східної Європи, а Німеччина прагнула до утримання та врегулювання кризи. Це призвело до загострення на початку кризи, коли США, під тиском союзників зі Східної Європи, розглядали можливість надання зброї до України. Такий крок міг призвести до значної ескалації кризи і повністю суперечив інтересам Німеччини. Як наслідок, Меркель в тісно взаємодіяла з США, які забезпечували додатковий тиск на ті європейські держави, які твердо не хотіли вдаватися до санкцій проти Росії.

З моменту досягнення німецької єдності Німеччина була домінуючим

співрозмовником ЄС з Росією. Вільне володіння Меркель російською мовою та знання президента Путіна німецької мови завдяки службі в КДБ у Лейпцигу, дозволило вести максимально ефективний перехресний діалог. Незважаючи на те, що президент Путін часто вдавався до лицемірної політики, такий контакт допоміг досягти головної мети німецької політики – запобігти виходу кризи з-під контролю.

Канцлер Меркель мала надзвичайно високий престиж і досвід переговорів на міжнародній арені на найвищих рівнях. Широкий спектр її контактів, терпіння та здатність прийти до взаєморозуміння зробили її незамінною для досягнення згоди як між партнерами, так і з Росією. Німеччина та Меркель продемонстрували чудову майстерність у побудові коаліції та вмінні переконувати її європейських партнерів підтримати небажанні для них санкції проти Росії. Така ж майстерність була продемонстрована на багатосторонніх дипломатичних переговорах, що призвели до прийняття Мінської угоди, яка у свою чергу, посприяла нестабільному припиненню вогню у лютому 2015 року. Ця угода заморозила, а не врегулювала конфлікт, і бойові дії на Сході України продовжилися в значно зменшеному масштабі.

Якщо вагомими були мотиви підтримки позицій України у конфлікті, то не менш численними були й перепони на цьому шляху. Вони включали сприятливу для Росії думку еліт та громадськості, суттєві економічні інтереси Німеччини в Росії, відсутність широкої підтримки серед європейських партнерів та слабку позицію щодо безпеки, пов'язаної з доктриною громадянської держави. Яскравим прикладом тенденцій русофільства у німецькому суспільному житті є колишній канцлер Герхард Шредер, який отримав керівну посаду російського енергетичного гіганта «Газпром». На ранніх стадіях кризи, партнер коаліції Меркель Хорст Зеехофер скептично ставився до санкцій і закликав до розуміння російських позицій. Проте громадська думка, радикально змінилася на користь канцлера після падіння МН17 [46, с.222].

Німеччина займає помірковану позицію щодо українських

євроінтеграційних прагнень, яка виявляється у сприянні побудови якнайтіснішого формату співробітництва України з Європейським Союзом та заохоченні її імплементації до норм і стандартів європейської спільноти [208].

Так, 3 березня 2016 року, за місяць до запланованого референдуму в Нідерландах щодо ратифікації Угоди про асоціацію з Україною, президент Європейської Комісії Жан-Клод Юнкер виступив у Гаазі з промовою. Звертаючись до нідерландської публіки Ж.-К. Юнкер висловився щодо перспектив членства України в Європейському Союзі. Характерно, що його вислови одразу стали предметом обговорення серед європейської громадськості. Найбільш цитована фраза з промови Ж.-К. Юнкера звучить наступним чином: «У найближчі 20-25 років Україна точно не зможе стати членом Європейського Союзу, і також не зможе стати членом НАТО» [270]. При цьому Ж.-К. Юнкер інтонаційно підкреслив слово «точно». Тобто він висловив впевненість у тому, що Україна в цей період не зможе набути членства в Євросоюзі. Водночас, важливо звернути увагу на слова Ж.-К. Юнкера про розширення Європейського Союзу як великий успіх. «Це була грандіозна подія в історії Європи – і вона полягала в тому, що ми знову примирили європейську історію та європейську географію. І це відбулося у входженні так званих нових держав-членів у ЄС». «Із деякими з них, я думаю, це відбувалося занадто швидко. І цю помилку ми не маємо ще раз допускати» [270].

Про те, що питання вступу України в ЄС не буде вирішено в найближчому майбутньому заявив на прес-конференції також офіційний представник МЗС Німеччини Мартін Шефер. Канцлер ФРН Ангела Меркель підтвердила слова Шефера, зазначивши, що «не хоче будити невірних очікувань». За словами німецького лідера, спочатку необхідно реалізувати угоду про асоціацію України з ЄС [271]. «Питання її вступу в ЄС поки не стоїть на порядку денному, але ми хочемо підтримати Україну в ому, щоб вона наблизилася до стандартів Євросоюзу», – сказала Меркель [271].

В свою чергу, на брифінгу в Брюсселі в рамках саміту ЄС в грудні 2016 року канцлер ФРН Ангела Меркель заявила, що «в Євросоюзі всі країни-члени, включаючи Нідерланди, зацікавлені в ратифікації договору про асоціацію з Україною [272].

Зміна безпекової і геополітичної ситуації в Європі, спровокована агресією Росії проти України, спонукала Євросоюз до розробки нового комплексного бачення спільної зовнішньої політики і політики безпеки у Глобальній стратегії ЄС «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа», схваленій у червні 2016 р. Щорічні оцінки результатів реалізації стратегії та подальші вироблення відповідних пропозицій мають здійснюватися за умов активної участі країн-партнерів, зокрема України, за рахунок чого вона наповниться новим практичним змістом. У подальшому співпраця України з Європейським Союзом у цьому контексті має бути сфокусована на посилення українського безпекового сектору і перетворенні України на зразкового партнера в рамках програми Східного партнерства та успішного прикладу для інших країн регіону [273].

Оцінювання попередніх результатів першого року впровадження Глобальної стратегії Євросоюзу, їхнього впливу на Україну та її місця і ролі у спільній зовнішній і безпековій політиці ЄС (EU CFSP), пропозиції щодо подальшого розвитку співробітництва між ЄС та Україною у цій сфері визначались експертами під час здійсненого у квітні 2017 року опитування експертів з різних регіонів України [274] та проведення 24 квітня 2017 р. у Києві міжнародного круглого столу «Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і вклад України» [275].

Незначна кількість згадок України у Глобальній стратегії ЄС, порівнюючи з країнами Близького Сходу і регіону Сахелю, доводить, що Європейський Союз розглядає Україну скоріше не як джерело загроз, а як свого партнера у формуванні безпекового середовища в регіоні Східної Європи. Так, зокрема, А. Наджос підкреслив, що на відміну від Сирії, Україна не сприймається Євросоюзом як джерело нелегальної міграції і біженців, попри

війну, що триває вже четвертий рік поспіль. За три роки українсько-російської війни лише близько 500 українців звернулися за наданням притулку у Польщі, хоча при цьому в самій Україні нараховується близько 1,8 млн. внутрішньо переміщених осіб [273].

Учасники круглого столу також акцентували увагу на важливості участі Євросоюзу в процесі реформування сектору безпеки. При цьому, Євросоюз готовий інвестувати у питання цивільної безпеки України та інших партнерів на сході як складову реалізації Глобальної стратегії Європейського Союзу. Так, К. Ланчінскас підкреслив, що Консультативна місія ЄС в Україні (КМЄС) є наочною демонстрацією процесу реалізації Глобальної стратегії ЄС щодо України. КМЄС виступає дорадчою місією з питань реформування сектору цивільної безпеки і здійснює свою роботу на території всієї України за наступними напрямками: підвищення рівня компетенції безпекових структур України; взаємодія поліції із суспільством; проведення розслідування кримінальних справ; процес реформування системи управління кадрами; заходи громадського порядку. За результатами діяльності Місії в Україні було освоєно коштів на суму більше 2,5 млн. євро. Глобальна стратегія Європейського Союзу із зовнішньої і безпекової політики має принциповий напрям діяльності – «працювати з ключовими партнерами, державами і регіональними об'єднаннями, які поділяють погляди ЄС». На основі даного критерію Україна є важливим партнером Євросоюзу на Сході. Важливо, що Україна згадується не у розділі Стратегії «Комплексний підхід до конфліктів», а в розділі «Європейська система безпеки» у світлі необхідності протидії агресії Росії. Таким чином підтверджується ключова важливість України для безпеки Європейського Союзу та визначається перспективність безпекового виміру співпраці [275].

Таким чином, власне партнерський підхід до розвитку співпраці Європейського Союзу з Україною у сфері безпеки і зовнішньої політики доводить, що це має бути взаємовигідний підхід. У цьому співробітництві виділяються три формати: взаємодія України і Євросоюзу у міжнародному і

регіональному вимірах з метою гарантування спільної безпеки; сприяння і допомога ЄС у зміцненні стабільності і безпеки України; поточний внесок України у забезпечення безпеки європейського регіону. Цілком вірогідно, що в майбутньому міжнародний і регіональний виміри співробітництва України і Євросоюзу ґрунтуватимуться на всебічну підтримку України з боку ЄС у питаннях державного суверенітету, територіальної цілісності, питанні захисту національних інтересів, гарантуванні безпеки держави і людини. Водночас, Україна має всебічно підтримувати політику ЄС, дотримуватись спільних європейських цінностей та де-факто стати їхнім провідником у регіональному вимірі, зокрема, в рамках Чорноморського регіону та серед учасників Східного партнерства. При цьому Україна, як підкреслив науковий директор Інституту Євро-Атлантичного співробітництва О. Сушко, об'єктивно потребує широкого інтелектуального обговорення і осмислення можливостей Глобальної стратегії ЄС, оскільки виникає необхідність мати спільне бачення майбутнього України і Європейського Союзу та визначити конкретні ефективні механізми співпраці. Наразі Україна вже досягла ряду цілей Східного партнерства, зокрема, підписано Угоду про асоціацію, запущено механізм зони вільної торгівлі, працює безвізовий режим, тривають процеси секторальної інтеграції, відповідно Європейський Союз разом з Україною мають встановити наступний горизонт, що виходив би за межі поточних документів про співпрацю. Це має сприяти формуванню обрисів нашого спільного майбутнього уможливить відповідь на актуальне питання подальших перспектив, зважаючи на небажання Брюсселя включати в порядок денний питання про членство України в ЄС. Варто зазначити, що лише 28 % опитаних експертів в Україні відзначили реальність перспективи набуття членства України в Європейському Союзі [275].

Такі зовнішньополітичні інструменти, як Глобальна стратегія ЄС та програма Східного партнерства дають можливість Україні застосовувати інструменти і задіювати ресурси ЄС для проведення реформ всередині держави з метою підвищення рівня внутрішньополітичної стабільності і безпеки, що

матиме позитивний ефект на розвиток системи європейської безпеки [275].

30 травня 2017 року Сенат Нідерландів підтримав ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Варто зазначити, що Нідерланди – остання держава-член Євросоюзу, яка ратифікувала Угоду про асоціацію і між Україною та Європейським Союзом і тому Угода почне діяти в повній мірі.

Проте, очільник представництва Євросоюзу в Україні Хьюг Мінгареллі заявив, що зараз Україні не варто просити ЄС про посилену асоціацію. Він прокоментував заяву міністра закордонних справ П.Клімкіна відносно того, що після отримання безвізу Україна заслуговує на «посилену асоціацію» з Європейським Союзом [276]. Згідно слів Х.Мінгареллі, наразі спільними пріоритетними завданнями обох сторін є імплементація Угоди про асоціацію та поглиблення у ЗВТ. Він наголосив – «Це інтерес України – не просити про нову угоду, а ввести в дію існуючу. Якщо Україна імплементує ЗВТ з ЄС, то вона ліквідує всі перешкоди для торгівлі та інвестицій між Україною та ЄС, це означає, що українська економіка стане частиною спільного європейського ринку. Це максимум, який ви можете отримати на сьогоднішній день» [277]. Наразі Євросоюз має намір продовжити допомагати державі з реформами та модернізувати країну. Зокрема, в країні необхідно встановити верховенство права, отримати ефективний державний апарат через реформу адміністрації та процес децентралізації та модернізувати економіку за допомогою земельної реформи. «Ми маємо зробити все можливе, щоб допомогти Україні організувати своє політичне життя згідно зі стандартами ЄС, досягти наших стандартів та норм у всіх секторах економічного і суспільного життя. Це займе кілька років дуже важкої та серйозної роботи, і ми мали би сфокусуватися на ній. Решту питань не варто навіть порушувати – оскільки це лише створить ілюзії з українського боку та труднощі з боку ЄС» [277].

Таким чином, попри вагому підтримку Німеччиною євроінтеграційних устремлінь України, вона все ще досить помірковано розглядає перспективу її членства у Європейському Союзі, проте і не виключає цього у довготривалій

перспективі. ФРН віддає перевагу поступовому інтегруванню у європейські структури та імплементації європейських норм у внутрішню систему України з метою політичної й економічної стабілізації, яка є запорукою для втілення євроінтеграційних прагнень України.

Висновки до розділу 4.

Відносини між Україною та Німеччиною, починаючи від встановлення на початку 1990-х рр. і до сучасного етапу, характеризуються певною динамікою, зумовленою об'єктивними тенденціями розвитку міжнародних відносин та внутрішньополітичними особливостями як України, так і Німеччини. Початковий етап співробітництва, що характеризувався формальним визнанням української незалежності внаслідок домовленостей навколо питання про без'ядерний статус України, змінився етапом конструктивної взаємодії між Україною та Німеччиною.

Активна трансформація двосторонніх відносин між Україною та Німеччиною розпочалась під час канцлерства А.Меркель. З початку урядування А. Меркель, ФРН разом з іншими західними країнами розглядала вирішення актуальних європейських проблем, а також розвиток взаємин з Україною, виключно крізь призму відносин з РФ та сприяла прагматичному розвитку торговельно-економічних відносин між Німеччиною та Росією.

Ангела Меркель неодноразово наголошувала на необхідності стратегічного партнерства між Німеччиною та Росією, зазначивши, що Росія є не лише важливим економічним партнером, а й союзником у боротьбі з міжнародним тероризмом та незамінною країною в забезпеченні політичної стабільності Європи.

Канцлер Німеччини виступала проти вступу України до НАТО та ЄС. Саме через таку позицію Німеччини Україна втратила шанс вступити до НАТО на Бухарестському саміті в 2008 році.

Протягом тривалого періоду позиція канцлера А. Меркель полягала в

намаганні знайти нову відповідну формулу відносин між Європейським Союзом та Україною. Такою формулою могла бути «тісна співпраця» як певна проміжна фаза між нині діючою Європейською політикою сусідства (ЄПС) і потенційним повноправним членством у Євросоюзі. Водночас підкреслювалося, що на цьому етапі не варто давати керівництву України певних обіцянок чи взагалі надавати Україні європейської перспективи. Відповідно, ініціатива Євросоюзу «Східне партнерство» стала певною проміжною фазою. Проте, «Східне партнерство» не давало реальних можливостей для вступу України в ЄС.

З погляду німецької політичної еліти, головними перешкодами на шляху України до євроінтегрування, є політична та економічна нестабільність, яка неприйнятною для європейської держави. Перехід до принципово нової фази українсько-німецьких відносин ознаменувався, зокрема, започаткуванням дієвого інституційного механізму політичного співробітництва щодо комплексу євроінтеграційних проблем та ряду питань двостороннього розвитку.

Анексія Росією Криму в лютому-березні 2014 р. та початок конфлікту на Сході України, викликаний збройною агресією Росії влітку 2014 р., спричинили суттєву трансформацію відносин між Україною та Німеччиною. Німецько-російські відносини значною мірою погіршилися через агресію РФ в Україні - анексування Росією Криму та фінансування проросійських сепаратистів на тимчасово окупованих територіях Сходу України. У Німеччині російсько-українську конфронтацію визнали як «українську кризу», в якій ФРН вдалося використати свої політичні активи для об'єднання європейської спільноти щодо введення та збереження санкцій проти РФ, а також, тим самим, збільшити свій вплив на міжнародно-політичній арені. Німеччина жорстко заперечила підтримувану США позицію щодо надання летального озброєння Україні, що попередило можливе ескалювання протистоянь у перші дні конфлікту.

Позиція А. Меркель щодо російської агресії проти України від початку

набула принципового характеру. Оскільки Німеччина є прихильником неухильного дотримання норм міжнародного права. Нехтування ним Росією викликало супротив серед цивілізованих держав на чолі з ФРН шляхом застосування економічних санкцій проти агресора. Федеральному канцлеру Німеччини Ангелі Меркель вдалось змінити думку еліт та громадськості всередині держави та переконати інших членів Євросоюзу підтримати санкції проти РФ.

В умовах кризи в Україні Німеччина спромоглася виробити хиткий режим припинення вогню (Мінські домовленості), об'єднати і зберегти зовнішню підтримку західних санкцій проти Росії.

Російська агресія проти України посилила зусилля Німеччини щодо переосмислення ролі України в НАТО та ЄС. 26 червня 2015 року ФРН стала 15 країною Євросоюзу, яка ратифікувала договір про асоціацію України з ЄС. При цьому тодішній голова МЗС Німеччини Франк-Вальтер Штайнмайер, закликаючи депутатів проголосувати за цей документ, підкреслив, що зараз, коли Україна переживає «драматичну політичну кризу», ще більше актуалізувалось питання інтенсифікації співробітництва з Києвом.

І незважаючи на те, що Європейський Союз не гарантує найближчим часом Україні членство в ЄС, Німеччина все одно підтримує Україну на шляху до євроінтеграції. Німеччина не лише бере активну участь у переговорному процесі щодо врегулювання комплексу питань навколо України, а також надає суттєву фінансову та технічну допомогу Україні та розвиває співпрацю в політико-економічній, соціально-гуманітарній та освітньо-культурній сфері. Зараз Ангела Меркель залишається чи не єдиним потужним гравцем, який постійно та послідовно захищає Україну в ЄС.

Основні результати та положення даного розділу висвітлені автором у таких наукових працях: [18; 229; 278; 279].

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження процесу оформлення, змісту й практичного втілення політики Німеччина стосовно країн Центральної та Східної Європи під час урядування Ангели Меркель та відповідно до поставлених завдань дисертант дійшов до наступних висновків:

1. Сучасна політика ФРН стосовно регіону ЦСЄ свій безпосередній початок від «Об'єднання Німеччини» та процесу встановлення двосторонніх зв'язків з посткомуністичними державами, зокрема Польщею. Важливою ціллю зовнішньої політики стає співробітництво з спадкоємицею СРСР – Російською Федерацією.

На сучасному етапі політики ФРН стосовно країн регіону ЦСЄ, що розпочався з 90-х рр. ХХ ст. можна виділити наступні основні групи інтересів Німеччини: економічні, енергетичні, підтримка культурних і освітньо-наукових зв'язків, взаємодія з громадянським суспільством, посилення позицій Європейського Союзу та безпека у регіоні. Перед Німеччиною постає необхідність розбудови дієвої системи безпеки у регіоні, здатної впоратися з глобальними й регіональними викликами. Таким чином, сьогодні регіон ЦСЄ охоплений значним колом німецьких інтересів, що є взаємопов'язаними та впливають один з одного. Він розглядається ФРН як пріоритетний у реалізації своїх зовнішньополітичних планів. Оскільки провідну роль у зовнішній політиці ФРН після завершення Холодної війни відіграє співпраця в рамках ЄС, тобто географічно це Західна, Південна, Північна і Центральна Європа та Балкани.

2. Центральна та Східна Європа традиційно займає одне з пріоритетних місць у зовнішній політиці Німеччини. Відносини Німеччини з країнами регіону мають довгу історію, однак зараз вони вилилися у плідну й взаємовигідну співпрацю у різноманітних сферах. На сьогодні Німеччина є своєрідними воротами для країн Східної Європи під час їхньої євроінтеграції й залишається ними для країн, які лише хочуть приєднатися Європейського

Союзу. Однак й досі відносини ФРН з країнами регіону мають багато неоднозначних аспектів, які потенційно можуть призвести до зростання напруженості.

Німеччина дуже зацікавлена в тому, щоб країни ЦСЄ не тільки географічно та інституційно були невіддільною частиною ЄС, але і в політичному поділяли німецьку точку зору щодо проблем як внутрішньо-європейського, так і загальносвітового характеру. Дана тенденція очевидна, але говорити про беззастережну згуртованість країн ЦСЄ та Західної Європи у ключових питаннях поки не доводиться.

Тому першочерговим завданням Німеччини є зміцнення економічної і політичної ваги ЄС за рахунок залучення країн ЦСЄ. Мова йде про те, щоб ці країни стали дієвими членами і цілком підтримували політику ЄС. Це має збільшити вагу Європейського Союзу у вирішенні як регіональних, так і загальносвітових завдань.

3. Активна і послідовна діяльність німецького уряду, його внесок у розвиток Європейського Союзу призвели до відчутних результатів в європейській політиці. Ці дії істотно збільшили вагу єдиної Європи на міжнародній арені і в значній мірі посилили зовнішньополітичний потенціал ФРН як провідника євроінтеграційних процесів. Залучення до євроінтеграційних процесів не лише дозволило ФРН покращити свою репутацію на світовій арені після Другої світової війни, але й у подальшому проводити більш активну політику у рамках процесу формування єдиної Європи, ефективно вирішити проблему відновлення єдності німецької держави й, зрештою, претендувати на статус одного з провідних суб'єктів світової політики.

ФРН значно збільшила свою політичну вагу у нових геополітичних умовах відповідно до економічного потенціалу країни. Посівши чільне місце у загальноєвропейських структурах, ФРН більше не сприймається як загроза безпеці існуючій міжнародній системі. Впливу країни продовжує зростати та поширюватися, як на регіональний, так і на глобальний рівень. Європейська

стратегія ФРН зазнавала поступових змін впродовж 90-х років двадцятого сторіччя, однак вони не посприяли появі відмінно нової німецької європейської політики. У євроінтеграційних питаннях ФРН традиційно ґрунтується на партнерстві з Францією.

В цей же час, кризові явища в Євросоюзі призвели до істотної зміни європейської, а особливо східноєвропейської політики Німеччини.

4. Об'єднання європейських країн та поглиблення інтегрування у середині ЄС від самого початку були головним пріоритетом для Німеччини, а сама країна відіграє в ЄС дедалі більш ключову роль. Протягом довгого часу ФРН була активним прибічником розширення ЄС. Проте сьогодні Німеччина пригальмовує процес подальшого розширення євроінтеграційного об'єднання з метою внутрішньої консолідації ЄС й поглиблення ступеню інтегрованості держав-членів. У якості формату співробітництва державам-сусідам ЄС пропонується виключно Європейська політика сусідства, зокрема для східних сусідів існує окрема ініціатива «Східне партнерство» (СхП). У першій ініціативі Берлін схильний бачити інструмент наближення держав-партнерів до ЄС в економічному плані, однак ніяк не в політичному.

Розвиток процесу європейської інтеграції не дозволяє сьогодні говорити про німецьку «східну політику» у чистому вигляді як про самостійне явище. Це вже частина загальної європейської зовнішньої політики, де переплітаються інтереси різних країн-членів Євросоюзу. На думку автора, швидше можна говорити про те, що в міру приєднання країн Центральної Європи і Балкан до ЄС, європейська політика ФРН розширюється на ці країни і відносини з ними здійснюються у рамках Євросоюзу. У той час, як Східна політика залишилася для країн пострадянського простору та тих балканських держав, які з різних причин не можуть увійти до ЄС.

З посиленням позицій Німеччини всередині ЄС і більш явним перебиранням на себе ролі лідера цього об'єднання, помітно зростають тенденції невдоволення східноєвропейських країн надмірною опікою з боку офіційного Берліна та прийняттям з його боку одноосібних рішень стосовно

майбутнього Євросоюзу. Так, посилення євроскептичних позицій у Польщі, зумовлене нав'язуванням інтересів як це було, наприклад, із нормами щодо прийняття біженців із Близького Сходу та Африки або відкритою критикою дій польської влади.

ФРН у своїй європейській політиці дедалі більше орієнтується на досягнення власних інтересів та зміцнення свого фінансового контролю всередині ЄС. Все частіше в бік керівництва Німеччини лунають закиди про брак стратегічного бачення. Євроскептичні настрої протягом останніх років стали притаманними більшості держав-членам ЄС, проте, беручи до уваги економічну вагу, розміри та провідну роль ФРН, її євроскептичні настрої можуть нести вкрай негативний вплив на майбутнє Європейського Союзу загалом.

5. Вишеградська група була створена чотирма країнами центральної Європи (В4 – Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина) для координації політики щодо приєднання до ЄС і НАТО, але це не була свого роду підготовча група, створена ЄС для майбутніх держав-учасниць. Проте через різний рівень економічного розвитку та різні підходи у формуванні економічної політики за час членства в ЄС країнам Вишеградської групи не вдалося виробити регіонального консенсусу у галузі економічної політики. Країни В4 виявилися нездатними створити всередині ЄС згуртовану групу, яка могла б впливати на бюрократичні процеси у Брюсселі і тим самим впливати на політику ЄС стосовно питань економічного розвитку. Хоча Німеччина і виступала активно за вступ країн В4 до ЄС і НАТО, в неї ніколи не було окремої визначеної політики щодо цієї групи, віддаючи пріоритет двостороннім відносинам з її членами.

У відносинах зі своїми безпосередніми сусідами – країнами «Вишеградської четвірки» ФРН застосувала тактику всебічної підтримки демократичних реформ і євроінтеграційних прагнень. Натомість у відносинах із Україною, як державою колишнього пострадянського простору ФРН діяла значно обережніше та дотримувалась певних зовнішньополітичних принципів,

згідно яких при вибудовуванні європейської системи безпеки є небезпечним намагатися ігнорувати інших політичних гравців, у даному випадку – Росії.

Вишеградська група у контексті політики Східного сусідства Європейського Союзу є «авангардом», покликаним проводити цю політику. Країни Вишеградської групи, ставши членами Європейського Союзу, отримали можливість впливати на політичні, економічні та безпекові процеси, які відбуваються в Європі та ЄС. Їх уряди в цілому підтримують його подальше розширення у Східній Європі. Так, у листопаді 2016 р. голови МЗС країн Вишеградської групи у спільній декларації підтримали розширення Європейського Союзу на шість країн, до яких увійшли Чорногорія, Сербія, Македонія, Албанія, Боснія та Герцеговина і частково визнану державу Косово. Країни пропагують позицію, згідно якої розширення Європейського Союзу є цінним засобом забезпечення стабільності, безпеки та добробуту Західних Балкан

В цей же час, слід констатувати фактичну втрату єдності позиції країн Вишеградської групи після вступу до Євросоюзу. Країни керуються насамперед не спільними цілями, а власними інтересами. Яскравим прикладом існування «вишеградської фікції» стали події під час «Революції гідності». У той час, коли у Польщі та Чехії відбувалися акції підтримки України, у Словаччині та Угорщині, висловлювали підтримку владі В.Януковича. Згодом, після анексії Криму Росією, словаки й угорці виступили проти введення санкцій щодо РФ.

6. Одним із важливих засобів проведення політики Німеччини щодо регіону у рамках ЄС є формат співробітництва з Францією та Польщею «Веймарський трикутник» і програма «Східне партнерство». Особливий інтерес для Німеччини становили відносини з Польщею як найбільшою постсоціалістичною країною. Її очільники одразу ж взяли курс на інтеграцію до структур ЄС і НАТО. Виконанню цих двох завдань – встановлення нових зв'язків з Польщею та сприяння її євроатлантичним і євроінтеграційним прагненням – слугував формат Веймарського трикутника. Проте після вступу

Польщі в ЄС відносини Німеччини з нею продовжуються в рамках інституцій Євросоюзу і Веймарський трикутник став, фактично, непотрібним.

Цілком логічно, що Польща стала провідним гравцем Східного партнерства ЄС, яке призвело до угод про асоціацію ЄС з Україною, Грузією і Молдовою. Жодна інша країна не має більшої зацікавленості у щонайшвидшій інтеграції до ЄС, зокрема України, проте бюджет для співпраці з ними формує Німеччина, яка не готова до розширення інтеграції на сучасному етапі.

7. Досвід політики Німеччини у регіоні може виявитися надзвичайно корисним, з огляду на нерозвиненість стратегічного планування у зовнішньополітичній діяльності України.

Розвиток двосторонніх відносин між Україною та Німеччиною наділений певним динамізмом зумовленого особливостями міжнародно- та внутрішньополітичного середовища обох країн. Визнання Німеччиною незалежності України, стало початком міждержавних відносин. ФРН першою з країн ЄС визнала незалежність України і перетворила консульство у Києві на посольство. Першим з іноземних державних діячів високого рангу, хто відвідав Україну після проголошення незалежності і до референдуму 1 грудня був Г.-Д. Геншер (жовтень 1991 р.). Тобто ФРН на відміну від, скажімо, США, підтримувала прагнення України до незалежності.

В цей же час, з початку перебування Ангели Меркель на посаді канцлера Німеччина, позиція щодо відносин з Україною значно не відрізнялася ніж при попередніх канцлерах, починаючи від Г. Коля. Формування відносин з Україною здійснювалось виключно у контексті взаємин з Російською Федерацією. Лише приєднання Криму і агресія Росії проти України змусила ФРН виокремити у своїй політиці те, що німецькі політики називають «Українське питання».

А. Меркель довгий час прагнула випрацювати новий формат взаємовідносин між Європейським Союзом та Україною, який міг би стати проміжним етапом між ЄПС та набуттям членства у Євросоюзі. Водночас у вищих політичних колах як ФРН, так і інших країн-членів Євросоюзу не

давали жодних обіцянок щодо подальшої європейської перспективи України. Проміжним етапом стала програма «Східного партнерства» Європейського Союзу. Проте, «Східне партнерство» не давало реальних можливостей для вступу України в ЄС.

Задля переходу до якісно нового етапу у відносинах Україна – ЄС необхідним є проведення глибоких інституційних перетворень в Україні. Політична та економічна нестабільність визначаються основними перешкодами на шляху до євроінтеграції України.

8. Агресія Росії проти України поставила нові виклики перед урядом ФРН. З самого початку російсько-українського конфлікту А. Меркель зайняла принципову позицію щодо агресії Росії проти України. Канцлер ФРН змогла змінити думку громадськості та еліт в Німеччині та переконати інші країни-члени ЄС підтримати санкції проти РФ. В умовах кризи в Україні Німеччина спромоглася виробити хиткий режим припинення вогню (Мінські домовленості), об'єднати та зберегти зовнішню підтримку економічних санкцій проти РФ.

У зв'язку з російською агресією проти України останніми роками урядом Німеччини було суттєво переосмислено роль та значення України у співпраці з НАТО та ЄС. Тривають активні переговорні процеси з приводу наближення України до європейського простору. Так, 26 червня 2015 р. Німеччина стала 15 країною ЄС, яка ратифікувала договір про асоціацію України з Європейським Союзом. Починаючи з 11 червня 2017 р. між Україною та Європейським Союзом почав діяти безвізовий режим. Підтримка Німеччини є важливим моментом на шляху України до євроінтеграції, незважаючи на те, що Європейський Союз та Німеччина не гарантують найближчим часом членство України в ЄС.

Пріоритетами зовнішньої політики Німеччини щодо України є насамперед – сприяння розвитку співпраці в політико-економічній, соціально-гуманітарній та освітньо-культурній сферах. Уряд канцлера А. Меркель залишається надійним та впливовим партнером, який послідовно підтримує

Україну в її євроінтеграційних устремліннях та у вирішенні російсько-українського конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинов А.Ю. Об'єднана Німеччина: від «Боннської» до «Берлінської» республіки (1990-2005 рр.) Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. 447 с.
2. Харченко І.І. Об'єднання Німеччини: соціально-психологічні чинники антитоталітарної революції в НДР // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. Запоріжжя, 2001. Вип. X. С.267-275.
3. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітичне становище об'єднаної Німеччини. Київ, 2004. с. 156-187.
4. Кривонос Р.А. Німеччина у структурі європейського співробітництва: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Кривонос Роман Анатольович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 213 с.
5. Старостенко Г. В. Українсько-німецькі відносини: політичний та безпековий вимір співробітництва: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Старостенко Ганна Вікторівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 207 с.
6. Гаспарян А. Л. Безпековий вимір зовнішньої політики Німеччини: дис. ... канд. політ. наук: 21.03.03 / Гаспарян Аргам Леонідович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 213 с.
7. Харлан Г.О. Україна в східноєвропейській політиці Федеративної Республіки Німеччина (1990-2014 рр.): дис. ... канд. істор. наук: спеціальність 07.00.02 / Харлан Ганна Олександрівна; Інститут історії України. Київ, 2016. 238 с.
8. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / І.Ф. Газізуллін, М.М. Гончар, О.В. Коломієць та ін.; за ред. В. Мартинюка. Київ: Агентство «Україна», 2009. 84 с.
9. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України. Аналітична доповідь. / Снігир О.В.,

Гуцал С.А., Мітряєва С.І., Лендбел М.О. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. С. 20.

10. Сидорук Т. Східна політика Європейського союзу на початку XXI ст. 2010. С. 316-325. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26729/33-Sydooruk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.12.2015).

11. Горбач Ю.С. Взаємовідносини Німеччини і країн Вишеградської групи (1991-2004 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02 / Горбач Юлія Сергіївна; Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського. Київ, 2005. 22 с.

12. Русова О.С. Країни «Веймарського трикутника» в європейських інтеграційних та безпекових процесах: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Русова Ольга Сергіївна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 252 с.

13. Кухтин М.М. Европейская политика ФРГ: геополитический и институциональный аспект // Веснік БДУ. Серія 3: Гісторыя. Эканоміка. Права. Мінск: БДУ, 2013. №3. С. 22-25.

14. Рубинский Ю. Германо-польские отношения и «Веймарский треугольник». Аналитическая записка №24, 2016. Институт Европы РАН. Москва, 2016. С. 1-2.

15. Титова М. С. Веймарский треугольник: условия возникновения, мотивы и цели участников. // Вестник Томского государственного университета. История. 2012. Вып. 3. С. 94-97.

16. Буданова Д.С. Участие Германии в процессе расширения ЕС на восток и Польша // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки / 03 История. Исторические науки. 2009. Вып. 5. С. 29-32.

17. Баторшина И.А. Пятая волна расширения Европейского союза: pro et contra // Балтийский регион, 2011. №3. С. 49-58.

18. Приймак Б.І. Євроінтеграційна та євроатлантична політика України у

контексті двосторонніх відносин з ФРН у період канцлерства Ангели Меркель. Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки, 2018. № 18-19. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3564 (дата звернення: 01.10.2018).

19. Зовнішня політика України 2009: стратегічні оцінки, прогнози і пріоритети: щорічник; за ред. Г. М. Перепелиці. Київ, 2010. 250 с.

20. Зовнішня політика України 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети: щорічник; за ред. Г.М. Перепелиці. Київ: ВД «Стилос», 2012. 384 с.

21. Клімкін П.А. Політичний діалог Україна ЄС // Зовнішня політика України 2009: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети: щорічник; за ред. Г. М. Перепелиці. Київ, 2010. С. 126.

22. Капітоненко М.Г., Константинов В.Ю., Манжола В.А. Зовнішньополітичні дилеми України // Зовнішня політика України 2009: стратегічні оцінки, прогнози і пріоритети: щорічник Київ, 2010. 250 с.

23. Зленко А. Формування та реалізація концептуальних засад зовнішньої політики України // Україна дипломатична. Київ, 2007. Вип. 8. 611 с.

24. Шаповалова О.І. Україна в системі двосторонніх відносин з провідними європейськими країнами // Зовнішня політика України 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети; Київ: ВД «Стилос», 2012. 289 с.

25. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія Київ: Логос, 2008. 352 с.

26. Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна. Київ: Юридична думка, 2005. 245 с.

27. Манжола В.А., Хилько О.Л. Європейська безпека і Україна. Київ: Знання, 2010. 105 с.

28. Спиридонова К.О. Теорія і практика формування міжнародних спільнот безпеки (на прикладі ОБСЄ): дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Спиридонова Кіра Олександрівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 212 с.

29. Мартинов А.Ю. Українсько-німецьке співробітництво у контексті

европейської інтеграції (90-ті роки ХХ століття). Київ, 2000. 32 с.

30. Старостенко Г. Співробітництво України та ФРН у контексті європейської інтеграції // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2002. Вип. 34. Ч. II. С. 43.

31. Харлан Г. Східноєвропейська політика Федеративної Республіки Німеччина в контексті розширення Європейського Союзу (1990-1998 рр.) // Український історичний збірник. 2013. Вип. 16. С. 229-237.

32. Сербина А.С. Интересы Германии в регионе Центральной и Восточной Европы // Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2008. № 6. Ч. 2. С. 163-168.

33. Шабаева В. И. Вышеградская группа: причины возникновения и ее роль в ЕС. (сводный реферат) // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 2: Экономика. Реферативный журнал. Москва, 2008. №1. С. 85-89.

34. Хотькова Е. С. Вышеградская группа: опыт и перспективы // Проблемы национальной стратегии / РИСИ Москва, 2012. № 4 (13) С. 56-70. с. 57

35. Смертина К. Внешнеполитические стратегии стран Вышеградской группы // Международные процессы // Журнал теории международных отношений и мировой политики, 2013. Том 11. №2 (33). Май-август 2013. С. 95-104.

36. Борко Ю.А., Буторина О.В. История развития Европейского Союза // Европейская интеграция: учебник; под ред. О.В.Буториной. Москва: Издательский Дом «Деловая литература», 2011. 720 с.

37. Wolfgang S. Arduous Learning or New Uncertainties?: The Emergence of German Diplomacy in the Ukrainian Crisis // Global Policy 2015. 6 (Suppl. S1). S. 56-72.

38. Hofhansel C. Germany, Multilateralism, and the Eastern Enlargement of the EU. CES Germany & Europe Hofhansel // Working Paper no. 01.4, 2001. S. 23.

39. Bach J.P.G. Germany after Unification and Eastern Europe: New

Perspectives, New Problems // Intermarium. 1999. Vol. 3. No. 1. S. 1-15.

40. Rafał U. German-Polish relations. Political and economic aspects // Revista UNISCI. Universidad Complutense Madrid. No 40 (2016) P. 43-56.

41. Wehner Cf.M. Steinmeiers große Illusion // Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 16 March 2014.

42. von Bundeskanzlerin R. Dr. Angela Merkel auf der Tagung «Impulse 21 Berliner Forum Sicherheitspolitik» des Bundesministeriums der Verteidigung und des Tagesspiegel am 10. November 2006 in Berlin // Bundesregierung. URL: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Bulletin/2001_2007/2006/11/114-3-bk-impulse.html (дата звернення: 20.12.2015).

43. Merkel A. Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel vor dem Deutschen Bundestag am 30. November 2005 in Berlin // Bulletin der Bundesregierung. Nr. 93-1. 30 November 2005. 36 s.

44. Kohl K. The principles guiding the all German government. Foreign policy bulletin. November-December 1990. P. 20-27.

45. Putin-Schröder-Interview: «Eine Aussöhnung, die aus dem Herzen kommt» // Spiegel. URL: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/putin-schroeder-interview-eine-aussoehnung-die-aus-dem-herzen-kommt-a-354759.html>. (дата звернення: 01.12.2015).

46. Desmond D., Nugent N., William E.P. The European Union in crisis. 2016 edition (September 16, 2017) 395 p.

47. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 // Deutscher Bundestag. URL: <http://www.bundestag.de/gg>. (дата звернення: 30.11.2015).

48. Weißbuch 2006 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr// Bundesministerium der Verteidigung. 149 S.

49. Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr // Bundesministerium der Verteidigung. 165 S.

50. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р.

(втратила чинність). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012. (дата звернення: 01.12.2015).

51. Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина від 09.06.1993 // Офіційний вісник України. 2005. № 26. ст. 1530. с. 170.

52. Комплекс заходів з виконання мінських угод. <https://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>. (дата звернення: 12.02.2015).

53. Угода про Асоціацію між ЄС та Україною «Короткий посібник з Угоди про Асоціацію». URL: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/association_agreement/guide.pdf. (дата звернення: 10.12.2014).

54. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010. № 2411-VI (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. ст.527. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>. (дата звернення: 10.10.2013).

55. Закон України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003. № 964-IV (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. ст. 351. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення: 11.06.2011).

56. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 02.07.1993. № 3360-XII (втрата чинності від 01.07.2010 р.) // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 37. ст. 379. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>. (дата звернення: 11.06.2011).

57. Указ Президента України «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998. № 615/98 (втрата чинності від 07.07.2015 р.) // Офіційний вісник України. 1998. № 24. ст. 870. с. 3. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98>. (дата звернення: 11.06.2015).

58. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ» від 10.04.2008. № 250-VI // Відомості Верховної Ради України. 2008. № 23. ст. 213. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/250-17>. (дата звернення:

16.07.2014).

59. Шабига А.В. Методология исследования международных отношений: реализм // Вестник РУДН, серия Международные отношения, 2015. т. 15, № 3. С. 25-37.

60. Morgentau H. In Defense of the National Interest. New York: Modern Publishing, 1951. 378 p.

61. Белесков М. Неореализм і сучасні міжнародні відносини або Чому Кеннет Волтц виявився правий (лише частково) // Політикантроп. 2016. URL: <http://politikan.com.ua/2/7/1/255599.htm>. (дата звернення: 11.06.2016).

62. Waltz K. Theory of International Politics. New York, 1979. P. 73.

63. The Emerging Structure of International Security, autumn 1993. Vol. 18. No. 2. S. 44-79.

64. Leuffen D., Rittberger B., Schimmelfennig F. Differentiated Integration. Explaining Variation in The European Union. London: Palgrave Macmillan, 2013. S. 40.

65. Multilateralismus: Die Wandlung eines vermeintlichen Kontinuitätselements der deutschen Außenpolitik II Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen / Baumann R., Hrsg. Jäger T., Höse A., Oppermann K. Wiesbaden: VS Verlag, 2007. S. 435-459.

66. Hellmann G., Roos U. Das deutsche Streben nach einem ständigen Sitz im UN-Sicherheitsrat. INEF-Report. 92/2007.

67. Rüstungskontrolle und Nichtverbreitungspolitik II Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen / Thranert O., Hrsg. Jäger T., Höse A., Oppermann K. Wiesbaden: VS Verlag, 2007. S. 173-196.

68. Die deutsche Russlandpolitik II Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen / Spanger H-J., Hrsg. Jäger T., Höse A., Oppermann K. Wiesbaden: VS Verlag, 2010. S. 58-72.

69. Joseph N. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone // Oxford University Press, 2002. 147 p.

70. Joseph N. Soft Power. The Means to Success in World Politics. New

York: Public Affairs, 2004. 206 p.

71. Най Д. Будущее власти / пер. с англ. В.Н. Верченко. Москва: АСТ, 2014. 142 с.

72. Sloan S., Borchert H. Hard Power und Soft Power: Plädoyer für ein erneuten Transatlantischen Vertrag. In: Thomas Jäger, Alexander Höse, Kai Oppermann (hrsg): Transatlantische Beziehungen: Sicherheit Wirtschaft Öffentlichkeit, VS Verlag, 2005. S. 523-527.

73. Münkler H. Die selbstbewusste Mittelmacht. Außenpolitik im souveränen Staat // Merkur 60. 2006. № 689/90 (September/October 2006). S. 547-585.

74. Caporaso J.A. International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations // International Organization. 1992. Vol. 4. № 3. S. 599-632.

75. Keohane R.O., Nue Jr.J.S. The Club Model of Multilateral Cooperation and the World Trade Organization: Problems of Democratic Legitimacy: The John F. Kennedy School of Government. Visions of governance in the 21st century: Working Paper № 4. URL: http://www.hks.harvard.edu/visions/publication/keohane_nye.pdf. (дата звернення: 10.12.2016).

76. Bouchard C., Peterson J. Conceptualising Multilateralism. Can we all just get Alone? // Mercury: Multilateralism and the EU in the Contemporary Global Order. URL: http://www.mercury-fp7.net/fileadmin/user_upload/E_paper_no_1_Revised_Version.pdf. (дата звернення: 18.07.2016).

77. Meyer E. Multilateral Cooperation, Integration and Regimes: the Case of International Labor Mobility by Hebrew University of Jerusalem: Working Paper 61, November 2002 // The Center for Comparative Immigration Studies of the University of California. URL: <http://ccis.ucsd.edu/wp-content/uploads/2012/07/wrkg61.pdf>. (дата звернення: 17.06.2015).

78. Winters L.A. Regionalism versus Multilateralism: Policy Research Working Paper 1687. November, 1996. Université de Genève. URL: <http://www.unige.ch/ses/ecopo/demelo/Cdrom/RIA/Readings/Winters96.pdf>. (дата звернення: 18.12.2015).

79. Спиридонов С.В. Роль «Восточной политики» ФРГ в трансформации системы европейской безопасности (2000-2013 гг.): дис. ... канд. истор. наук: 07.00.15 / Спиридонов Сергей Владимирович; Российский университет дружбы народов. Москва, 2014. 238 с.

80. Lemberg H. Der «Drang nach Osten» Mythos und Realität, in: Andreas Lawaty / Hubert Orłowski (Hg.), Deutsche in Polen. Geschichte Kultur Politik. München: C.H. Beck, 2003. S. 33-38.

81. Lübke Ch. Ostkolonisation, Ostsiedlung, Landesausbau im Mittelalter. Der ethnische und strukturelle Wandel östlich von Saale und Elbe im Blick der Neuzeit. in: Enno Bünz: Ostsiedlung und Landesausbau in Sachsen. Die Kührener Urkunde von 1154 und ihr historisches Umfeld. Leipzig: Leipziger Univ.-Verlag, 2008. S. 479-484.

82. Коренчук А. Идея Срединной Европы и её отражение в работах Ф. Науманна // *Legeasiviata.in.ua* 79 с. URL: <http://legeasiviata.in.ua/archive/2014/8-3/21.pdf>. (дата звернення: 09.12.2015).

83. Баранов Н.Н. Срединная Европа Фридриха Наумана: становление концепции // *Известия Уральского государственного университета. Сер. 2: Гуманитарные науки.* 2009. №3 (65). С. 173-181.

84. Тихонравов Ю.В. Геополитика. Концепция «Срединной Европы». URL: http://society.polbu.ru/tihonravov_geopolitics/ch13_i.html. (дата звернення: 08.12.2015).

85. Яковюк І.В. Ідея об'єднаної Європи у творчій спадщині Ф. Науманна // *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2013. Вип. 26. С. 136-149.

86. Немецкая Mitteleuropa конца XIX века как прообраз современного ЕС. URL: <http://tfolk.ru/?p=19001>. (дата звернення: 05.12.2015).

87. Royen Ch. Central Eastern Europe in United Germany's Foreign Relations // Conferência proferida no IDN, em 4 de Fevereiro de 1993, incluída no Ciclo de Conferências sobre política internacional, por individualidades estrangeiras, Ano XVIII; Nº 66 (Janeiro. Março 1993). Lisboa: Instituto da Defesa Nacional, 1993. С. 168-185.

88. Dreier H., Kreuzer K., Forkel H. Wirtschaftsraum Großraum Lebensraum. Facetten eines belasteten Begriffs. Raum und Recht. Festschrift 600 Jahre Würzburger Juristenfakultät. Berlin: Duncker & Humblot, 2002. S. 47-84.

89. Доктрина Хальштейна. URL: <http://www.waylion.ru/html/h/hal5qteynadoktrina.html>. (дата звернення: 19.01.2016).

90. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / кер. авт. кол. В.Ю. Крушинський; за ред. В.А. Манжоли. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2010. 863 с.

91. Новая восточная политика ФРГ. Вейлион. 2016 URL: <http://www.waylion.ru/html/n/nova8-vosto4na8-politika-frg.html>. (дата звернення: 19.01.2016).

92. Mythos Ostpolitik? Journal.de. 2014. URL: <http://www.ipg-journal.de/kommentar/artikel/mythos-ostpolitik-698/>. (дата звернення: 14.08.2014).

93. Новая восточная политика. DW.DE. 2005 URL: <http://www.dw.de/новая-восточная-политика/a-1580251>. (дата звернення: 14.08.2016).

94. Проблеми об'єднання Німеччини. 2014. URL: <http://referat-ok.com.ua/vsesvitnya-istoriya/problemi-objednannya-nimechchini>. (дата звернення: 14.08.2016).

95. Helmut Kohls 10-Punkte-Programm. Wasistwas.De. 2009. URL: <http://www.wasistwas.de/archiv-geschichte-details/helmut-kohls-10-punkte-programm.html>. (дата звернення: 14.08.2016)

96. Экспорт и импорт Германии. eksport-import.info. 2015. URL: <http://eksport-import.info/germaniya-vneshnie-ekonomicheskije-svjazi-torgovlia-torgovye-partnery-exports-imports-germany.htm>. (дата звернення: 16.05.2016).

97. Главные торговые партнеры основных стран. Forum.Mfd. 2014. URL: <http://forum.mfd.ru/blogs/posts/view/?id=15672>. (дата звернення: 16.05.2016).

98. Факты о внешней торговле Германии в 2013 г. Zentralasien.Ahk.De. 2013. URL: <http://zentralasien.ahk.de/ru/ehkonomika-germanii/fakty-o-vneshnei-torgovle-germanii/> (дата звернення: 16.05.2016).

99. Statistisches Bundesamt, bearbeitet vom Ost-Ausschuss, Deutscher Handel mit Mittel- und Osteuropa. OAOEV.DE. 2010. URL: https://www.oaov.de/sites/default/files/pm_pdf/Handelszahlen-MOE-2010_0.pdf.

(дата звернення: 10.03.2016)

100. Український конфлікт помітно вплинув на зовнішню торгівлю Німеччини. DW. 2015. URL:

<https://www.dw.com/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%BE-%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%B2-%D0%BD%D0%B0-%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%8E-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8/a-18283452>. (дата звернення: 26.02.2015).

101. Kämpfe M., Zeddies G. Komparative Vorteile im Handel Deutschlands mit Osteuropa gering // Wirtschaft im Wandel. 2011. S. 329-337.

102. Пресняков І., Озимок І., Новак Н. Енергетична політика країн-членів ЄС: інтереси та цінності. Київ, 2013. 96 с.

103. Кухтін М.М. Німецько-російське співробітництво в системі європейської безпеки // Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 50. С. 145-155.

104. Северный поток. Lenta.ru. 2011. URL: <http://lenta.ru/lib/14160423/>. (дата звернення: 26.02.2015).

105. Poland now Germany's most important trade partner in Eastern Europe. Deutsche Welle. 2014. URL: <http://www.dw.com/en/poland-now-germanys-most->

important-trade-partner-in-eastern-europe/a-17463227. (дата звернення: 20.02.2016).

106. Deutsch-russischer Handel 2015 um fast ein Viertel eingebrochen. Deutsche Sputnik News. De.Sputniknews. 2016. URL: <http://de.sputniknews.com/wirtschaft/20160219/307975482/russland-deutschland-handelsumsatz-rueckgang.html>. (дата звернення: 20.02. 2016).

107. СМІ раскрыли подробности лоббирования Германией «Северного потока-2». Lenta.ru. 2016. URL: <https://lenta.ru/news/2016/06/23/nordstream/>. (дата звернення: 23.06. 2016).

108. Nord Stream 2: a bad deal for Germany and Eastern Europe. Brugel. 2016. URL: <http://bruegel.org/2016/07/nord-stream-2-a-bad-deal-for-germany-and-eastern-europe/>(дата звернення: 30.08. 2016).

109. Goethe-Institut looks back on 60 years of cultural exchange. Deutsche Welle. 2011. URL:.. (дата звернення: 30.08. 2015).

110. DAAD Україна. Німецькі посередницькі організації. Deutscher Akademischer Austauschdienst. URL: <http://www.daad.org.ua/ukr/2.5.2.6.html>. (дата звернення: 30.01. 2016).

111. Friedrich Naumann Stiftung für die Freiheit Ukraine. Ukrajina.fnst. 2014. URL: <http://www.ukrajina.fnst.org/Aktuell/773c/index.html>. (дата звернення: 30.01. 2016).

112. Die Aktivitäten der Friedrich-Ebert-Stiftung in Mittel-Osteuropa, in Südosteuropa, im südlicher Kaukasus und in Zentralasien. Friedrich-Ebert-Stiftung Deutschland. 2014. URL: <https://www.fes.de/international/moe/>. (дата звернення: 01.02. 2016).

113. FES Ukraine & Belarus. Friedrich-Ebert-Stiftung Ukraine. 2015. URL: <http://www.fes.kiev.ua/n/cms/>. (дата звернення: 01.02. 2016).

114. Представництво в Україні. Фонд Конрада Аденауера. Konrad-Adenauer-Stiftung. 2015 URL: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/about/>. (дата звернення: 03.02. 2016).

115. Rosa-Luxemburg-Stiftung. Rosalux.de. 2015. URL:

<http://www.rosalux.de/>. (дата звернення: 00.00.0000).

116. Европейская интеграция: механизмы взаимодействия. Magazines. 2016 URL: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2006/17/me1-pr.html>. (дата звернення: 03.02.2016).

117. «Multi-speed» Europe. Eur-lex. 2017. URL: http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/multispeed_europe.html. (дата звернення: 08.03.2017).

118. «Европа двух скоростей» попытка Меркель спасти ЕС. Deutsche Welle. 2017 URL: <http://www.dw.com/ru/европа-двух-скоростей-попытка-меркель-спасти-ес/a-37502062>. (дата звернення: 11.02.2017).

119. Two-speed Europe, or two Europes? Economist. 2011. URL: <http://www.economist.com/blogs/charlemagne/2011/11/future-eu>. (дата звернення: 11.10.2012).

120. Merkel insists on two-speed Europe. Ft.com. 2014. URL: <https://www.ft.com/content/725ec0bc-b091-11e1-8b36-00144feabdc0>. (дата звернення: 21.11.2016).

121. Merkel says Europe's future could be two-speed. Thelocal. 2017. URL: <https://www.thelocal.de/20170204/merkel-says-europes-future-could-be-two-speed>. (дата звернення: 04.02.2017).

122. Will a Two-speed European Union Sideline the Visegrad Four? Emerging-europe. 2017. URL: <http://emerging-europe.com/voices/voices-intl-relations/will-a-two-speed-european-union-side-line-the-visegrad-four/>. (дата звернення: 02.02.2017).

123. Germany and France endorse multi-speed Europe. Euobserver. 2017. URL: <https://euobserver.com/institutional/137080>. (дата звернення: 02.03.2017).

124. Bach J.P.G. Germany after Unification and Eastern Europe: New Perspectives, New Problems // Intermarium. 1999. Vol. 3. No. 1. P. 1-15.

125. Germany's new role in Europe. Deutschland.de. 2015. URL: <https://www.deutschland.de/en/topic/politics/germany-europe/germanys-new-role-in-europe>. (дата звернення: 18.06.2015).

126. Федорцев В.А. Германское видение европейской «восточной политики» и роль ФРГ в «Восточном партнёрстве» // Проблемы национальной стратегии. Москва: РИСИ, 2010. Вып. №3(4). С. 22-32.

127. Роль Німеччини у формуванні стратегічних взаємозв'язків між провідними державами-членами ЄС: висновки для України. Аналітична записка. NISS. 2012. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/700/>. (дата звернення: 18.06.2015).

128. Шварьова Г.В. Роль Німеччини в інтеграційних процесах Європейського союзу. Intkonf. 2011. URL: <http://intkonf.org/shvarova-gv-rol-nimechchini-v-integratsiynih-protseah-evropeyskogo-soyuzu/>. (дата звернення: 18.06.2015).

129. Східноєвропейська політика Федеративної Республіки Німеччина в контексті розширення Європейського Союзу (1990-1998 рр.) // Український історичний збірник. 2013. Вип. 16. С. 229-237.

130. Кротюк С.Ф. Нова роль Німеччини в об'єднаній Європі: пріоритети зовнішньої політики ФРН (1991-2004 рр.) // Вісник Київського міжнародного університету. Серія «Міжнародні відносини». Київ: КиМУ. 2004. Вип.3. 164 с.

131. Польско-германское партнёрство как попытка стабилизации Европы. Interaffairs. Interaffairs. 2012. URL: <http://interaffairs.ru/read.php?item=8596>. (дата звернення: 09.07.2012).

132. Толкачев В.В., Семенов О.Ю. «Веймарский треугольник» в международных отношениях в Европе: итоги и перспективы // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2011. № 5 (1). С. 260-263.

133. Роль Польщі у формуванні Східної політики ЄС. NAUB. 2012. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/rol-polschi-u-formuvanni-shidnoji-polityky-es/>. (дата звернення: 15.12.2015).

134. Рута Я. Напрямки та пріоритети політики Польщі в ЄС на сучасному етапі Eprints. 2013. С. 56-63. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/1692/1/Ruta.pdf>. (дата звернення: 15.12.2015).

135. Польско-германские разногласия: интервью Меркель и Качиньского перед встречей. Warandpeace. 2006. URL: <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/4072/>. (дата звернення: 16.12.2015).

136. Что такое Веймарский треугольник? Newsland. 2011. URL: <http://newsland.com/news/detail/id/634711/>. (дата звернення: 16.12.2015).

137. Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина. Східне партнерство. Міністерство закордонних справ України. 2015. URL: <http://germany.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/east-partnership>. (дата звернення: 17.12.2015).

138. Нова зовнішня політика Польщі: виклик чи шанс для України? Uaforeignaffairs. 2015. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/nova-zovnishnja-politika-polshchi-viklik-chi-shans-dlja-ukra/>. (дата звернення: 17.12.2015).

139. Офицеров-Бельский Д. Стратегия и идеология в проекте ЕС «Восточное партнерство». Foreignpolicy. 2014. С. 4. URL: [http://www.foreignpolicy.ru/uploads/banners/3/Ofitserov-Belskiy %20D. %20Eastern %20Partnership. %20February %202014.pdf](http://www.foreignpolicy.ru/uploads/banners/3/Ofitserov-Belskiy%20D.%20Eastern%20Partnership.%20February%202014.pdf). (дата звернення: 17.12.2015).

140. Внешняя политика Германии и «Восточное партнерство». Позиционный документ экспертной группы «Восточное партнерство». Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik. 2012. с. 1-5. URL: https://dgap.org/sites/default/files/article_downloads/dgap_standpunkt_01_2012_ru.pdf. (дата звернення: 18.12.2015).

141. Девятков А., Макарычев А. «Восточная политика» Германии: экспертные оценки и политические перспективы // Мировая экономика и международные отношения. 2012. № 9. С. 52-60.

142. Німецькі ЗМІ: буде реформа Східного партнерства. Polradio. 2014). URL: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/166894>. (дата звернення: 31.03.2014).

143. Східне партнерство важливе для ЄС, як ніколи раніше Меркель. Eurointegration. 2015. URL:

<http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/05/21/7034003/>. (дата звернення: 18.12.2015).

144. «Східне партнерство» закінчилося катастрофою глава МЗС Польщі. Eurointegration. 2016. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/01/29/7044114/>. (дата звернення: 29.01.2016).

145. Приймак Б.І. Східноєвропейський вектор політики Німеччини в рамках ЄС // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XII Міжн. наук.-прак. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 30-31 березня 2016 р.). 2016. № 12. С. 74-77.

146. Приймак Б.І. Східноєвропейська політика Німеччини під час урядування Ангели Меркель // Шевченківська весна: матеріали міжн. наук.-прак. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Київ, 7 квітня 2016 р.). 2016. № 1. С. 49-53.

147. Приймак Б.І. «Східне партнерство» як механізм зовнішньої політики Німеччини щодо євроінтеграційних процесів // Актуальні проблеми міжнародних відносин: матеріали міжн. наук.-прак. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Київ; 30 березня 2017 р.). 2017. № 1. С. 15-19.

148. Вышеградская четверка: конец иллюзий. Gazeta.zn. 2015. URL: <http://gazeta.zn.ua/international/vyshegradskaya-chetverka-konec-illyuziy-.html>. (дата звернення: 29.01.2016).

149. Non-euro countries fight for a place at the decision-making table. Euobserver. 2011. URL: <https://euobserver.com/economic/113585>. (дата звернення: 29.01.2016).

150. The Visegrad Group in Eastern Europe: an actor, not a leader (yet). Visegrad Revue. 2012. URL: <http://visegradrevue.eu/the-visegrad-group-in-eastern-europe-an-actor-not-a-leader-yet/>. (дата звернення: 09.02.2016).

151. Восточная политика Вышеградской группы. Непростое согласие. Eastbook. 2016. URL: http://www.eastbook.eu/ru/2016/05/20/vostochnaya_politika_vyshegradskoy_gruppy

/ (дата звернення: 20.05. 2016).

152. Дурное предзнаменование от соседей Украины западный эксперт. Politolog. 2015 URL: <http://politolog.net/analytics/durnoe-predznamenovanie-ot-sosedej-ukrainy-zapadnyj-ekspert/>. (дата звернення: 20.02. 2016).

153. Приймак Б.І. Особливості відносин Німеччини з Вишеградською групою у контексті східноєвропейської політики ФРН // Актуальні проблеми міжнародних відносин; матеріали міжн. наук.-прак. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Київ, 27 жовтня 2016 р.). 2016. № 1. С. 22-25.

154. Вышеградская группа соединилась с Веймарским треугольником: «прорыв в мыслях» на саммите в Варшаве. Belvpo. 2013. URL: <http://www.belvpo.com/ru/24740.html>. (дата звернення: 09.03.2016).

155. Bedeutung der Zusammenarbeit der Länder der Visegrad-Gruppe. Akcenta. 2014. URL: http://www.akcenta.de/files/analyzy_de/bedeutung-der-zusammenarbeit-der-lander-der-visegrad-gruppe-1.pdf. (дата звернення: 09.03.2016).

156. German Foreign Policy toward the Visegrad Countries. Patterns of Integration in Central Europe. Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik. 2014. С. 8-9. URL: <https://dgap.org/de/article/getFullPDF/25926>. (дата звернення: 09.03.2016).

157. «Вишеградська група» підтримує розширення ЄС на шість країн. Glavcom. 2016. URL: <http://glavcom.ua/news/vishegradska-grupa-pidtrimuje-rozshirennya-jes-na-shist-krajin-385326.html>. (дата звернення: 30.11.2016).

158. Етапи, проблеми та перспективи розширення ЄС // Підручники. Pidruchniki. 2014. URL: http://pidruchniki.com/1408090862567/ekonomika/etapi_problemi_perspektivi_rozshirennya. (дата звернення: 30.12.2015).

159. «Вишеградська група», Німеччина та Люксембург обговорять питання мігрантів. Укрінформ. 2015. URL: <http://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/1883016-vishegradska-grupa-nimechchina-ta-lyuksemburg-obgovoryat-pitannya-migrantiv>

_2094105.html. (дата звернення: 30.12.2016).

160. Visegrad Group of EU states 'could veto Brexit deal'. BBC. 2016. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-37396805>. (дата звернення: 30.09.2016).

161. In der Flüchtlingspolitik treffen zwei Ansätze aufeinander. Deutschlandfunk. 2016. URL: http://www.deutschlandfunk.de/deutschland-und-visegrad-gruppe-in-der-fluechtlingspolitik.694.de.html?dram:article_id=364150. (дата звернення: 26.08.2016).

162. Bremsklotz der europäischen Flüchtlingspolitik. Deutschlandfunk. 2016. URL: http://www.deutschlandfunk.de/die-visegrad-gruppe-bremsklotz-der-europaeischen.724.de.html?dram:article_id=364088. (дата звернення: 26.08.2016).

163. Germany and the Visegrad Countries (V4) Ten Years after the EU Enlargement. Achievements and Current Challenges. Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik. 2014. URL: <https://dgap.org/en/node/25934>. (дата звернення: 26.02.2016).

164. Bach J.P.G. Germany after Unification and Eastern Europe: New Perspectives, New Problems // *Intermarium*. 1999. Vol. 3. No. 1. С. 1-15.

165. Friendship in the making: Transforming Relations between Germany and the Baltic-Visegrad Countries / Bilčík V., Bukovskis K., Ciechanowicz A., Hettyey A. etc. Latvian Institute of International Affairs, Friedrich Ebert Stiftung. Riga. 2009. 184 с.

166. Чехи и немцы: история непростого соседства. Radio.Cz. 2013. URL: <http://www.radio.cz/ru/rubrika/progulki/chexi-i-nemcy-istoriya-neprostopogo-sosedstva.kse/>. (дата звернення: 29.02.2016).

167. German-Czech relations positive despite the past. Deutsche Welle. 2012. URL: <http://www.dw.com/en/german-czech-relations-positive-despite-the-past/a-15856252>. (дата звернення: 30.02.2016).

168. German-Czech Declaration on Mutual Relations and their Future Development of 21 January 1997. MZV. 2002. URL: <http://www.mzv.cz/file/198499/CzechGermanDeclaration.pdf>. (дата звернення: 30.02.2016).

169. Президент Чехии «очень близок» к ратификации Лиссабонского договора. M.Newsru. 2009. URL: <http://m.newsru.com/world/23oct2009/claus.html>. (дата звернення: 03.03.2016).

170. Czech-German relations strongest in economy. Praguemonitor. 2016. URL: <http://www.praguemonitor.com/2016/08/24/czech-german-relations-strongest-economy>. (дата звернення: 24.08.2016).

171. German-Hungarian Friendship Standing on Shaky Ground. Nouvelle-Europe. 2015. URL: <http://www.nouvelle-europe.eu/en/german-hungarian-friendship-standing-shaky-ground>. (дата звернення: 23.08.2016).

172. Slovak Jews suing Germany for redress. Spectator. 2000. URL: <http://spectator.sme.sk/c/20007989/slovak-jews-suing-germany-for-redress.html>. (дата звернення: 20.08.2016).

173. Седякин Ю.М. Внешняя политика современной Польши // Обозреватель: журнал. Москва, 2010. Вып. 6. С. 58-69.

174. Восточная политика Польши. Riss. 2013. URL: <http://riss.ru/analytics/4584/>. (дата звернення: 20.08.2016).

175. Веймарский треугольник может стимулировать проведение энергетических реформ в Украине. Uaenergy. 2014. URL: <http://uaenergy.com.ua/post/20561>. (дата звернення: 20.05.2016).

176. Веймарский треугольник. Sphaerez. 2013. URL: <http://www.sphaerez.de/?p=4431>. (дата звернення: 20.05.2016).

177. «Веймарский треугольник»: новое начало. Inopressa. 2011. URL: <http://www.inopressa.ru/article/08feb2011/taz/weimar.html>. (дата звернення: 21.05.2016).

178. Русова О. Внесок країн Веймарського трикутника у систему європейської безпеки // Studia politologica Ucraino-Polona. 2014. Вип. 4. С. 39-45.

179. «Веймарский треугольник» объединился вокруг Украины. Rbc. 2014. URL: <http://www.rbc.ru/politics/02/04/2014/57041a6f9a794761c0ce87fd>. (дата звернення: 21.05.2016).

180. Веймарский треугольник» выступает за изменения в политике ЕС по отношению к восточным соседям. Rosbalt. 2014. URL: <http://www.rosbalt.ru/main/2014/04/01/1250968.html>. (дата звернения: 22.05.2016).

181. «Веймарский треугольник»: НАТО должно гарантировать безопасность восточных соседей ЕС. Poslezavtra. 2013. URL: <http://poslezavtra.com.ua/news/59283>. (дата звернения: 22.05.2016).

182. Analysts: Weimar Triangle key for Poland's new role in EU. Euractiv. 2014. URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/analysts-weimar-triangle-key-for-poland-s-new-role-in-eu/> (дата звернения: 22.05.2016).

183. Weimar Triangle group meets in Germany. Thenews.pl. 2016. URL: <http://www.thenews.pl/1/10/Artykul/268418,Weimar-Triangle-group-meets-in-Germany>. (дата звернения: 28.08.2016).

184. 25-ая встреча «Веймарского треугольника»: «брексит» и Украина. Euro News. 2016. URL: <http://ru.euronews.com/2016/08/29/weimar-triangle-group-to-get-second-lease-of-life>. (дата звернения: 28.08.2016).

185. Веймарский треугольник недоволен ходом Минска-2. Корреспондент. 2016. URL: <http://korrespondent.net/world/worldabus/3737482-veimarskyi-treuholnyk-nedovolen-khodom-mynska-2>. (дата звернения: 28.08.2016).

186. Germany, Poland and France revive Weimar group to bolster EU confidence. Reuters. 2016. URL: <http://www.reuters.com/article/us-europe-britain-germany-weimar-idUSKCN1130S7>. (дата звернения: 28.08.2016).

187. «Нормандский формат» может дополнить «Веймарский треугольник». Monaday. 2016. URL: <http://monaday.ru/i/10381/>. (дата звернения: 28.10.2016).

188. Польша планирует возобновить работу Веймарского треугольника. Ukrinform. 2016. URL: <http://www.ukrinform.ru/rubric-world/2072744-polsa-planiruet-vozobnovit-rabotu-vejmarskogo-treugolnika.html>. (дата звернения: 26.08.2016).

189. Ulatowski R. German-Polish relations. Political and economic aspects. //

Revista UNISCI. Universidad Complutense Madrid. 2016. № 40. С. 43-56.

190. Polish-German Relations After Brexit. CarnegieEurope. 2016. URL: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=63978>. (дата звернення: 30.06. 2016).

191. Новый золотой век Польши. M.Day. 2014. URL: <http://m.day.kyiv.ua/ru/article/mirovye-diskussii/novyy-zolotoy-vek-polshi>. (дата звернення: 30.02. 2016).

192. Дональд Туск став головою Європейської Ради. Генеральне консульство Республіки Польща у Львові. 2014. URL: https://www.msz.gov.pl/uk/p/lwow_ua_k_uk/news/archiwum_aktualnosci_ua/archiwum_aktualnosci_2014_2_ua/donald_tusk_ua. (дата звернення: 30.02. 2016).

193. Брусиловська О.І., Русова О.С. Роль країн Веймарського трикутника у процесі прийняття та реалізації Лісабонської угоди // Наукові праці. Серія: Політологія. 2014. Т. 228. Вип. 216. С. 14-17.

194. Приймак Б.І. Веймарський трикутник як інструмент зовнішньої політики Німеччини в контексті розширення ЄС на Схід. Evropský politický a právní diskurz, 2017. № 4/6. С. 24-31.

195. Regierungserklärung durch die Bundeskanzlerin Angela Merkel zur Europapolitik: Stenografischer Bericht. Deutscher Bundestag, 35. Sitzung. Berlin, 11. Mai 2006.

196. Беззуб І. Україна НАТО: стан та перспективи взаємовідносин. Центр дослідження соціальних комунікацій НБУВ. 2015. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2751:ukrajina-nato-stan-ta-perspektivi-vzaemovidnosin&catid=8&Itemid=350. (дата звернення: 09.03.2016).

197. Ukraine: Senator Lugar Meets New Government; Publicizes Ukrainian Request For a NATO MAP. 2008 January 16. Wikileaks. 2008. URL: <https://wikileaks.org/cable/2008/01/08KYIV97.html>. (дата звернення: 09.03.2016).

198. 6 Getting Germany On Board For MAP For Georgia And Ukraine. 2008 June 5. Wikileaks. 2008. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/08BERLIN744_a.html. (дата звернення:

09.03.2016).

199. Ukraine: Yushchenko Confirms Coalition Unity, Support For PM Role On MAP. 2008 March 13. Wikileaks. 2008. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/08KYIV522_a.html. (дата звернення: 09.03.2016).

200. Погорельская С.В. Ангела Меркель. Политический портрет. Москва: ИНИОН РАН, 2008. 106 с.

201. О торгово-экономических связях Россия-Германия. Министерство Иностранных Дел Российской Федерации, Департамент информации и печати. 2014. URL: <http://www.in.mid.ru/nsreuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/97d01032ecc8fd5c325755c002e3852?OpenDocument>. (дата звернення: 07.03.2016).

202. Герхард Шредер избран главой комитета акционеров компании отвечающей за строительство Северо-европейского газопровода. Газпром. 30.03.2006. Old.Gazprom. 2006. URL: http://old.gazprom.ru/interviews/2006/03/300000_21468.shtml (дата звернення: 07.03.2016).

203. У СДПГ появился новый лидер Франц Мюнтеферинг. MidEast.ru. 18 Октября 2008. Mideast. 2008. URL: <http://www.mideast.ru/355/43404> (дата звернення: 07.03.2016).

204. Wachstum. Bildung. Zusammenhalt: Der Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP. CDU. 2010. URL: <http://www.cdu.de/portal2009/29145.htm>. (дата звернення: 07.03.2016).

205. Гуцал С.А. Відносини України та Німеччини: пріоритети, проблеми, перспективи // Стратегічні пріоритети. 2011. № 4(21). С. 148-155.

206. Стан та перспективи розвитку українсько-німецьких відносин. Політичні відносини. Довідка. Поточний архів Кабінету Міністрів України. 2015. URL: <http://www.kmu.gov.ua/>. (дата звернення: 07.04.2016).

207. Німецька партія вперше визнала перспективу вступу України в ЄС 04.06.2009. News.finance.ua. 2009. URL: <http://news.finance.ua/>

ua/toplist/~1/2/162416 12/. (дата звернення: 04.06.2009.).

208. Шостак Т. Співпраця України та Федеративної Республіки Німеччина в контексті євроінтеграційних прагнень України. NAUB. 2015. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2015/>. (дата звернення: 21.12.20015).

209. Немецко-украинские отношения. 2007. URL: <http://mir-prekrasen.net/referat/1987-nemecko-ukrainskie-otnosheniya.html>. (дата звернення: 21.12.2015).

210. Реформа України на сході України. Міністерство регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України. Ims-Ukraine. 2015 URL: <http://www.ims-ukraine.org/reforma-upravl%D1%96nnya-na-skhod%D1%96-ukra%D1%97ni>. (дата звернення: 21.12.2016).

211. Україні вигідна перемога партії Меркель на виборах у ФРН. Корреспондент.net. 2013. URL: <http://ua.korrespondent.net/dw/1598976-ukrayini-vigidna-peremoga-partiyimerkel-na-viborah-u-frn>. (дата звернення: 21.12.2015).

212. Україна НАТО. Складна історія відносин. 2017. URL: http://espreso.tv/article/2017/02/02/ukrayina_nato_skladna_istoriya_vidnosy. (дата звернення: 02.02. 2017).

213. Умланд А. Чотири виміри української інтеграції в Європу // Дзеркало тижня. 2011. № 17. С. 5.

214. Мартинов А. Зовнішньополітичні пріоритети християнсько-ліберальної коаліції Федеративної Республіки Німеччини: 2009-2013 рр. // Україна-Європа-Світ. 2013. Вип. 11. С. 161-168.

215. Кудряченко А.І., Грабарчук Г.О. Україна і Німеччина: двосторонні відносини на початку 90-х років. Київ: Либідь, 1994. С.46-60.

216. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Київ: Либідь, 2004. С. 487-490.

217. Чекаленко Л. Зовнішня політика України. Київ: Либідь, 2006. С. 715-719

218. Співпраця з Україною у рамках політики сприяння економічному розвитку // Посольство Федеративної Республіки Німеччина у м. Київ.

Kiew.Diplo.De. 2015. URL: http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/04/Entwicklungspol__Zusammenarbeit/Allgemeine__Informationen/allgemeine__informationen__EZ.html. (дата звернення: 21.12.2016).

219. Після фінального свистка Євро-2012 у Києві. Українська правда. 2012. URL: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2012/07/3/6967888/>. (дата звернення: 03.07.2012).

220. ЄС: Для проведення саміту Україна-ЄС немає ніяких нових умов. РБК-Україна. 2012. URL: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/es-dlya-provedeniya-sammita-ukraina-es-net-nikakih-novyh-17102012173800>. (дата звернення: 01.12.2015).

221. Polen und die Ukraine stolz «Wir können Europa». Die Welt. 2012. URL: <http://www.welt.de/sport/fussball/article109813520/Polen-und-die-Ukraine-stolz-Wir-koennen-Europa.html>. (дата звернення: 07.11.2016).

222. Революція Гідності: згадаймо головне. Укрінформ. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2122489-revolucia-gidnosti-zgadajmo-golovne.html> (дата звернення: 21.11.2017).

223. Ash T.G. In Europe's Name. Germany and the Divided Continent. New York: Random House, 1993. S. 78.

224. Ash T. G. Germany's Choice. New York: Foreign Affairs, 1994. P. 65-81.

225. Axelrod R. The Evolution of Cooperation // Revised edition. New York: Basic Books, 2006. 134 p.

226. Beck M. Die Ukraine Prüfstein für Europa // Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2014. 6 s.

227. Bulmer S. Germany and the euro-zone crisis: between hegemony and domestic politics // West European Politics, 2014. P. 1244-1263.

228. Stewart S. Die deutsch-russische Modernisierungspartnerschaft: Skepsis angebracht // Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), Series 'Kurz gesagt'. 2011. 27 July. 23 s.

229. Приймак Б.І. Трансформація зовнішньої політики Німеччини у

- зв'язку з кризою в Україні // Politicus: Науковий журнал. 2017. № 4. С. 121-125.
230. Tür nach Europa bleibt offen. Die Bundesregierung. 2013. URL: <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2013/12/2013-12-02-demonstrationen-ukraine.html>. Title from the screen. (дата звернення: 14.05.2015).
231. Репресії це не шлях уперед для України, повинні бути реформи. Реакція за рубежом на останні події. Голос України. 12.03.2013. № 236 (5736). С. 11.
232. Трансформація російсько-німецьких відносин в контексті агресії Росії проти України. 2016. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/transformacija-rossijsko-germanskih-otnoshenij/>. (дата звернення: 12.03.2016).
233. Merkel rechtfertigt Treffen der G7 ohne Russland. Die welt. 2014. URL: http://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/infoline_nt/thema_nt/article128705159/Merkel-rechtfertigt-Treffen-der-G7-ohne-Russland.html. (дата звернення: 12.03.2016).
234. Merkel: Russland annektiert die Krim. Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2014. URL: <http://www.faz.net/aktuell/politik/merkel-wirft-russland-annexion-der-krim-vor-12842633.html>. (дата звернення: 12.03.2016).
235. Даниленко Л.І., Поліщук І.В. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 132 с.
236. Український конфлікт і майбутнє світової та європейської безпеки / А. Єрмолаєв, С. Денисенко, О. Маркєєва, Л. Поляков. Нова Україна. 2015. URL: http://newukraineinstitute.org/media/news/501/file/crisis_security%20UKR.pdf. (дата звернення: 18.12. 2015).
237. Kohl H. Partnerschaft mit Rußland für eine gute gemeinsame Zukunft in Europa Rede des Bundeskanzlers in Berlin. 30.06.1997. Die Bundesregierung. 2002. URL: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Bulletin/1990-1999/1997/63-97_Kohl_1.html. (дата звернення: 18.12. 2015).
238. Seibel W. Arduous Learning or New Uncertainties?: The Emergence of German Diplomacy in the Ukrainian Crisis // Global Policy. 6 (Suppl. S1), 2015.

P. 56-72.

239. Germany's role in the world: Reflections on responsibility, norms and alliances'. Speech by Federal President Joachim Gauck at the opening of the Munich Security Conference on 31 January 2014 in Munich. 2014. URL: <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2014/01/140131-Muenchner-Sicherheitskonferenz.html>. (дата звернення: 17.12. 2015).

240. Speech by Foreign Minister Frank Walter Steinmeier at the 50th Munich Security Conference. Auswaertiges-Amt. 01.02.2014. URL: [http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2014/140201-BM_M %C3 %BCSiKo.html](http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Reden/2014/140201-BM_M%C3%BCSiKo.html). (дата звернення: 22.12. 2015).

241. Speech by the Federal Minister of Defense, Dr Ursula von der Leyen, on the Occasion of the 50th Munich Security Conference Munich. Securityconference. 31.01.2014. URL: https://www.securityconference.de/fileadmin/MSC_/2014/Reden/2014-01-31_Rede_BMin_von_der_Leyen_MSC_2014.pdf. All URLs (дата звернення: 31.01.2014).

242. Німеччина не здатна протистояти реваншистській політиці Росії. Day.kyiv.ua. 2014. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/svitovidiskusiyi/nimechchina-ne-zdatna-protistoyati-revanshistkiy-politici-rosiyi>. (дата звернення: 00.00. 25.02. 2014).

243. Бакрыв А. Скорее «да»: как продвигается ратификация соглашения с ЕС. Politeka. 2015. URL: <http://politeka.net/60574-skoree-da-kak-prodvigaetsya-ratifikatsiyasoglasheniya-s-es/>. (дата звернення: 25.12. 2015).

244. Басов Ф. Политика Германии по вопросу расширения ЕС // Международная экономика и международные отношения. 2015. № 10. С. 18-22.

245. Kleine Anfrage der Abgeordneten Jürgen Trittin und der Fraktion BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN. Implikationen der Ukraine-Krise auf die NATO und deren künftige Beziehungen zur Russischen Föderation // Deutscher Bundestag. 18. Wahlperiode. Drucksache 18/2029. 01.07.2014. 8 s.

246. Німеччина прокидається краще пізно, ніж ніколи. День. kyiv.ua. 2014. URL: <http://m.day.kiev.ua/uk/article/den-planeti/nimechchina-prokidaietsya-krashche-pizno-nizh-nikoli>. (дата звернення: 25.12.2015).

247. Позднякова Н. Голова МЗС ФРН виступає за відновлення діалогу з Москвою. Deutsche Welle. 2014. URL: <http://www.dw.com/ru/глава-мид-фрг-выступает-за-возобновление-диалога-с-москвой/a-17512890>. (дата звернення: 21.03.2014).

248. Ромашенко С. Шойбле: Економіка ФРН справиться з наслідками кримської кризи. Deutsche Welle. 2014. URL: <http://www.dw.com/ru/шойбле-экономика-фрг-справится-с-последствиями-крымского-кризиса/a-17523218>. (дата звернення: 27.03.2014).

249. Жолквер М. Берлін сподівається на внутрішньоукраїнський «круглий стіл». Deutsche Welle. 2014. URL: <http://www.dw.com/ru/берлин-надеется-на-внутриукраинский-круглый-стол/a-17630109>. (дата звернення: 12.05.2014).

250. Schuller K. Moskau finanziert offenbar "Volksrepubliken" FAZ. 2014. URL: <http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/ostukraine-moskau-finanziert-offenbar-volksrepubliken-13277391.html>. (дата звернення: 12.05.2015).

251. ФРГ отказалась предоставить Украине военную помощь. Warandpeace. 2014. URL: <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/96146>. (дата звернення: 29.11.2014).

252. Україна vs Росія: у кого буде газова транзитна перевага? ІАС. 2010. URL: <http://iac.org.ua/ukraine-vs-russia-who-will-benefit-gas-transit>. (дата звернення: 12.12.2015).

253. Україна купує реверсний газ тільки у Словаччині. Сьогодні. 2015. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-poku-paet-reversnyy-gaz-tolko-u-slovakii-615733.html>. (дата звернення: 28.05.2015).

254. Княжанський В. Про газовий шантаж Кремля. День. 2015. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/pro-gazovyy-shantazh-kremlya> (дата звернення: 27.06.2015).

255. Як у Бундестазі обговорювали асоціацію України з ЄС. Deutsche

Welle. 2014 URL: <http://www.dw.com/uk>. (дата звернення: 28.11.2014).

256. Німеччина депонувала ратифікаційні грамоти щодо угод про асоціацію між ЄС та Грузією, Україною і Молдовою. День. [kyiv.ua](http://www.kyiv.ua). URL: <http://www.day.kiev.ua/uk/news/240715-nimechchyna-deponuvala-ratyfikaciynu-gramotu-pro-asociaciyu-ukrayiny-zyes>. (дата звернення: 28.12.2014).

257. Старостенко Г.В. Українсько-німецькі відносини: політичний та безпековий вимір співробітництва: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Старостенко Ганна Вікторівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 21 с.

258. Експерти прикордонних відомств України та Німеччини обговорили питання розвитку співробітництва у сфері аналізу ризиків. Державна прикордонна служба України. 2017. URL: <http://dpsu.gov.ua/ua/news/Eksperti-prikordonnih-vidomstv-Ukraini-ta-Nimechchini-obgovorili-pitannya-rozvitku-spivrobotnictva-u-sferi-analizu-rizikiv/>. (дата звернення: 17.05.2017)

259. Україна приваблює німецькі інвестиції й нарощує експорт автокомпонентів, сільськогосподарської продукції та одягу до Німеччини. Automaster. 2017. URL: <http://www.automaster.net.ua/drukujpdf/artukul/50110>. (дата звернення: 11.06.2017).

260. Європейські та євроатлантичні перспективи України. Bintel. 2015. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/nato-ukr/>. (дата звернення: 23.11.2015).

261. Юрчик І.Б., Урбанович В.А. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство // Науковий огляд. 2016. № 3 (24). С. 29-34.

262. Федоришина О.О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу // Ефективна економіка. 2014. Вип.4. С. 158-162.

263. Міхель Р.В. Вплив соціально-ринкової економіки Німеччини на формування економічної системи ЄС: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / Міхель Романа Володимирівна; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2014. 205 с. URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/dis-mikhel.pdf> (дата звернення: 15.01.2015).

264. Мельничук О.В. Німецько-українське співробітництво у

гуманітарній сфері (1990-і рр. поч. ХХІ ст.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02 / Мельничук Ольга Вікторівна; Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2016. 295 с.

265. Дяченко М. Головування Німеччини в ЄС: час реалізації амбітних задумів. Портал «Європейський простір». 15.01.2007. URL: <http://eu.prostir.ua/library/1766.html>. (дата звернення: 15.01.2009).

266. Солошенко В. Політика зближення України з ЄС (погляд з Німеччини) // Віче. 2009. № 22. 23 с.

267. Тодоров І.Я. Українська зовнішня політика в 2007 р. // Наука. Релігія. Суспільство. 2008. № 2. С. 277.

268. Угода про асоціацію. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu> (дата звернення: 20.12.2014).

269. Від Німеччини до Мальти: які країни ЄС допомагають Україні, а які – симулюють підтримку. Європейська правда. 2016. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056180/> (дата звернення: 11.11.2016).

270. Що насправді сказав Юнкер про членство України в ЄС? Громадське. 2016. URL: <https://hromadske.ua/posts/shcho-naspravdi-skazav-yunker-pro-chlenstvo-ukrainy-v-yes>. (дата звернення: 05.03.2016).

271. МИД Германии: вопрос о вступлении Украины в ЕС не стоит на повестке дня. Рупаблік. 2016. URL: <http://www.rubaltic.ru/news/27062016-germaniya-ukraina/>. (дата звернення: 27.06. 2016).

272. Страны ЕС заинтересованы ратифицировать договор с Украиной Меркель. РИА Новости Украина. 2014. URL: <http://rian.com.ua/politics/20161216/1019697488.html>. (дата звернення: 28.12.2014).

273. Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і вклад України» (24 квітня 2017р., м. Київ). Хвилина. 2017. URL: <http://hvylyya.net/analytics/politics/globalna-strategiya-yes-mistse-rol-i-vnesok-ukrayini.html#sdfootnote1sym>. (дата звернення:

15.06.2017).

274. Результати експертного опитування «Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і вклад України». Геостратегія. 2017. URL: <http://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/1223-rezultati-ekspertnogo-opituvannya-globalna-strategiya-es-mistse-rol-i-vklad-ukrayini>. (дата звернення: 21.04.2017).

275. Глобальна стратегія ЄС: Роль, місце і вклад України. Міжнародний круглий стіл. Konrad Adenauer Stiftung. 2017. URL: <http://www.kas.de/ukraine/ukr/publications/48694/>. (дата звернення: 25.04.2017).

276. В ЄС не радять Україні просити про посилену асоціацію. Espresso.tv. 2017. URL: http://espresso.tv/news/2017/05/25/v_yes_ne_radyat_ukrayini_prosyty_pro_posylenu_asociaciyu. (дата звернення: 25.04.2017).

277. Членство не на часі. Мінгареллі радить не квапитися зі вступом до ЄС. Espresso.tv. 2017. URL: http://espresso.tv/news/2017/06/12/chlenstvo_ne_na_chasi_mingarelli_radyt_ne_kvaputysya_zi_vstupom_do_ues. (дата звернення: 12.06.2017).

278. Приймак Б.І., Крушинський В.Ю. Ставлення Німеччини до євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Науковий часопис. 2017. Вип.131. С. 22-33.

279. Приймак Б.І. Transformation der ukrainisch-deutschen Beziehungen im Zusammenhang mit den Bestrebungen der Ukraine zur Euro-Integration und dem Donbass-Konflikt // Evropský politický a právní diskurz, 2017. № 4/5. С. 11-16.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список опублікованих праць за темою дисертації

*Статті у наукових фахових виданнях України,
які входять до міжнародних наукометричних баз даних:*

*(за умови, що на момент публікації статті видання вже внесене до
міжнародної наукометричної бази даних)*

1. Приймак, Б.І. (2017). Ставлення Німеччини до євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України. *Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин», 131, с.22-33.*
2. Приймак, Б.І. (2017). Трансформація зовнішньої політики Німеччини у зв'язку з кризою в Україні. *Науковий журнал «Politicus», 4, с.121-125.*
3. Приймак, Б.І. (2018). Євроінтеграційна та євроатлантична політика України у контексті двосторонніх відносин з ФРН у період канцлерства Ангели Меркель. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки, № 18-19*
http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3564

Статті в іноземних виданнях:

*(тільки закордонні періодичні(ISSN) наукові фахові видання;
статті у міжнародних збірниках за матеріалами конференцій, навіть
внесені до SCOPUS чи ін. міжнародної наукометричної бази даних сюди не
входять)*

1. Приймак, Б.І. (2017). Transformation der ukrainisch-deutschen Beziehungen im Zusammenhang mit den Bestrebungen der Ukraine zur Euro-Integration und dem Donbass-Konflikt. *Evropský politický a právní diskurz, 4/5, с.11-16.*
2. Приймак, Б.І. (2017). Веймарський трикутник як інструмент зовнішньої політики Німеччини в контексті розширення ЄС на Схід. *Evropský politický a právní diskurz,4/6, с.24-31.*

Тези наукових доповідей:

1. Приймак, Б.І. (2016). Східноєвропейський вектор політики Німеччини в рамках ЄС. *Матеріали XII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»*, 12, с.74-77.

2. Приймак, Б.І. (2016). Особливості відносин Німеччини з Вишеградською групою у контексті східноєвропейської політики ФРН. *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*, 1, с.22-25.

3. Приймак, Б.І. (2016), Східноєвропейська політика Німеччини під час урядування Ангели Меркель, *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна»*, 1, с.49-53.

4. Приймак, Б.І. (2017), Східне партнерство» як механізм зовнішньої політики Німеччини щодо євроінтеграційних процесів, *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*, 1, с.15-19.

5. Приймак, Б.І. (2018), Етапи реагування німецької дипломатії на безпекові виклики у зв'язку з агресією Росії проти України, *Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна»*, 1, с.8-11.

Основні результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також апробовано автором під час доповідей та виступів на міжнародних науково-практичних конференціях:

– XII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації», Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди,

м. Переяслав-Хмельницький (30-31 березня 2016 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна», Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (7 квітня 2016 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин», Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (27 жовтня 2016 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (30 березня 2017 р.);

– Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна», Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ (29 березня 2018 р.).